

FRANK FUREDI / Konec tradice? Proč dospělost
závisí na autoritě minulosti

BOHUMIL NEKOLNÝ / Kulturní hodnoty
a politický systém

JIŘÍ HANUŠ / Příprava na totalitarismus.
Krizové desetiletí 1938–1948

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

RÉMI BRAGUE / Bůh jako gentleman

PAVEL HOŠEK / Setonovo evangelium
lesní moudrosti a česká duše

VÍT SLÍVA / A jako by právě tu

Vzpomínka na básníka KARLA KŘEPELKU

Vaši nejmilejší básníci? / ALEŠ FILIP

JAN PAUL / Alois Toufar, pedagog, umělec

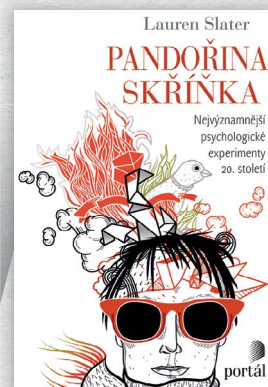
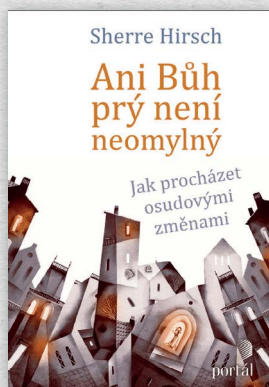
LUCIE ŠIKLOVÁ / Karel Šlenger: Ženy a květiny

Ročník XI. (XXX.) • cena čísla 120 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

3/2019

Novinky z Portálu

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL:
Praha 1, Jindřišská 30 /
Praha 8, Klapková 2

obchod.portal.cz

 portál

Vyšlo česky, polsky, maďarsky

**ZAJÍMÁTE SE
O HISTORII A DĚJINY UMĚNÍ?
KNIHA, KTEROU MUSÍTE ČÍST!**

www.bpublish.cz/arts www.jinamodernita.cz

Editorial: Co vypovídá kauza Rogera Scrutona
o dnešní době, médiích a politice
(FRANTIŠEK MIKŠ, PETR DVOŘÁK) 2

Texty /

STANISLAV BALÍK
České volby do Evropského parlamentu 2019 . . 6

PAVEL ŠVANDA
Kdo po Babišovi? 11

FRANK FUREDI
Konec tradice? Proč dospělost závisí
na autoritě minulosti 17

BOHUMIL NEKOLNÝ
Kulturní hodnoty a politický systém 23

JIŘÍ HANUŠ
Příprava na totalitarismus.
Krizové desetiletí 1938–1948 32

RÉMI BRAGUE
Bůh jako gentleman 37

PAVEL HOŠEK
Setonovo evangelium lesní moudrosti
a česká duše 44

Literatura /

VÍT SLÍVA
A jako by právě tu 51

FRANTIŠEK MIKŠ
Toužit po ráji, vstávat na budík! Vzpomínka
na básníka Karla Křepelku (1946–1999) 53

V ráně poslední prsty noci...
Z básní KARLA KŘEPELKY 57

Vaši nejmilejší básníci? /

ALEŠ FILIP
Polibek na cestu 61

Nad knihami /

JIŘÍ HANUŠ
Kdo se bojí Jordana Petersona? 66

Příloha / Výtvarné umění

LUCIE ŠIKLOVÁ
Piš krví a zvíš, že je duchem.
Karel Šlenger (1903–1981) 68

LUCIE ŠIKLOVÁ
Karel Šlenger: Ženy a květiny 71

Osamělí běžci na jedné trati.
Z korespondence KARLA ŠLENGRA
a FRANTIŠKA TICHÉHO 79

JAN PAUL
Alois Toufar, pedagog a dosud
nedoceněný umělec 86

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XI. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXX.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 600 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 200 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR E 18685** • **ISSN 1803-6988** • **Na obálce** Karel Šlenger: Blíženci, 1932, kombinovaná technika a olej, překližka, 139,5 x 180 cm, foto Roman Dvořák • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

B | R | N | O | I

Editorial:

Co vypovídá kauza Rogera Scrutona o dnešní době, médiích a politice

Co je důležitější? Právo svobodně vyjádřit své stanovisko, svůj názor, nebo právo nějaké skupiny lidí necítit se dotčené? Dnes stále častěji platí to druhé. I v tomto se západní civilizace radikálně proměňuje, a to přímo hroživě. Ideologie politické korektnosti paralyzuje veřejnou debatu, přičemž některá témata a problémy jsou již zcela „nekomunikovatelné“. Horliví strážci nové morálky číhají a okamžitě se veřejně pohoršují nad každým výrokem, který by jen vzdáleně mohl (byť vytržen z kontextu) vyznít „rasisticky“, „sexisticky“, „homofobně“, „protiislámsky“, „antisemitsky“ či jinak závadně. Za zády jim stojí nejen lačná média toužící po skandálech, ale především labilní sféra sociálních sítí, jejichž byznys stojí na davovém dojímání a rozhořčení jejich uživatelů. V takové atmosféře dnes politika „neodrovná“ to, že dělá špatnou politiku, to nikoho nezajímá, ani že je podezřelý z korupce. Vazy dnes láme spíše jeden neopatrný výrok, který se patřičně nafoukne a mediálně rozmázne. V lepším případě následuje hlasitá omluva a pokání, v horším rovnou pád do všeobecného opovržení a ztráta vlivu. Týká se to samozřejmě i významných vědců, intelektuálů, ředitelů, každého angažovaného člověka v nějakém významnějším postavení. Potkalo to nedávno i konzervativního filosofa a našeho britského přítele Rogera Scrutona.

Před pár týdnů jsme v institutu Pravý břeh vydali důležitou knihu o konzervatismu (P. Fiala,

F. Mikš: *Konzervatismus dnes. Politika, společnost a zdravý rozum v době nerozumu*), pojednávající o tom, jak v dnešním světě uchopit konzervativní myšlenkovou tradici, zejména anglosaskou, a jak se jí lze inspirovat v současné pravicové politice. V jejím úvodu stojí věnování právě Rogeru Scrutonovi, nejen proto, že na něj v té době rozpoutali britští levičáci hon, ale především proto, že mu za hodně vděčíme – autoři osobně, náš časopis, CDK, brněnská Masarykova univerzita, do jisté míry i celá česká polistopadová demokracie. V roce 1982 založil a řídil skvělý čtvrtletník *The Salisbury Review*, v němž řada českých pravicově smýšlejících intelektuálů hledala oporu a inspiraci. V letech 1984 až 1989 organizoval v Brně se svými kolegy tajné bytové přednášky a semináře, které vešly ve známost jako Podzemní univerzita, „pašoval“ k nám u nás nedostupné knihy. Věnoval tomu část svého života, dokonce se naučil i česky. V roce 1985 byl zatčen a z republiky vypovězen, na aktivitách se dále podílel na dálku, do tehdejšího Československa mohl znovu přijet až po listopadové revoluci. Po pádu železné opony se podílel na založení Vzdělávací nadace Jana Husa, jezdil do Brna přednášet, byl členem redakční rady námi vydávaného časopisu. V roce 1998 dostal od prezidenta Václava Havla medaili Za zásluhy, za přínos české vzdělanosti obdržel v roce 2004 čestný doktorát na Masarykově univerzitě.

Roger Scruton v Brně, 2015.

Roger je zapřisáhlý antikomunista, což vždy otevřeně deklaroval, a proti komunismu aktivně bojoval. Byl vlastně disidentem na obou stranách železné opony – neměl to vůbec lehké ani ve své rodné Británii, v zemi, kterou považujeme (trochu ze setrvačnosti) za baštu *common sense*, zdravého rozumu. Během sedmdesátých a osmdesátých let nebyl antikomunismus na britských univerzitách populární. Levicoví intelektuálové sice tu a tam váhavě připouštěli, že je v Sovětském svazu něco špatně, ale chyba byla podle nich v praxi, nikoli v teorii. Naopak obhájci kapitalismu se podle nich mýlili v teorii, což bylo horší než sovětská selhání v praxi (ačkoli byl jejich výsledkem teror, miliony mrtvých a brutální potlačování osobní svobody). Skutečnost, že obhájci západní demokracie a volného trhu měli pravdu v praxi, jejich kritici přehlíželi. Neodpovídají-li fakta názorům, tím hůř pro fakta, říkával už Winston Churchill.

Co Rogera k jeho aktivitám motivovalo, jaké je jeho vnitřní přesvědčení? Při již zmíněném udělení čestného doktorátu v Brně přednesl skvělý, hodně osobní projev „Čemu věřím a proč?“ Přihlásil se v něm k životnímu postoji, který kardinál Newman před půldruhým stoletím nazval „gramatikou souhlasu“:

Od nejútlejšího věku jsem se poohlížel po věcech, kterým bych mohl říkat své *ano*. Teprve nedávno jsem si uvědomil, že celá má filosofie je jistým druhem přitakání. Ovšem říkat *ano* není vůbec snadné. Všechny tradice, instituce a společnosti jsou nedokonalé a ten, kdo jim říká své *ne*, snadno najde vážnou chybu, kterou ospravedlní své znechucení. Ten, kdo říká *ano*, na sebe bere důkazní břemeno. To on musí dokazovat, že zjevné chyby jsou vyváženy nenápadnými ctnostmi.

Říkat *ano* tomu, co existuje a funguje, odmítat subverzivní teorie o tom, jak je na Západě vše špatně, stejně jako nebezpečné utopické vize, jak by se vše mělo změnit, se Rogerovi stalo filosofickým posláním. Hájil a hájí západní civilizaci a kulturu před nejrůznějšími levicovými mysliteli a jejich šílenými vizemi, a to jak v každodenním politickém životě, tak v teoretické rovině. Rozebíral, vyvracel a demaskoval teorie předních levicových filosofů, jako jsou Michel Foucault, Antonio Gramsci, Louis Althusser, Jürgen Habermas, György Lukács, Jean-Paul Sartre, Jacques Derrida, Slavoj Žižek a další. Bojoval a dodnes bojuje zejména proti tomu, co nazývá „teorií podezřívání“ či „kulturou podvodů“ (psali jsme o tom na našich stránkách několikrát). Jeho břitké, přesně formulované kritiky byly následně publikovány ve dvou vydáních knihy *Thinkers of the New Left* (1985, 2015). Především proto, že tak skvěle demaskoval faleš a pseudointelektuální jazyk ikonických autorů levice, ho (nejen) britští levičáci nenávidí a snaží se ho znovu a znovu diskreditovat a odstavit z veřejného života.

O co šlo v nejnovějším útoku na Rogera Scrutona? Jak píše Toby Young v květnovém vydání časopisu *Standpoint*, jeho odvolání bylo dramatem ve dvou aktech. První začal loni v listopadu, kdy sedmdesátipětiletého filosofa jmenovali předsedou vládní komise pro zlepšení vzhledu nově stavěných domů, vesnic a měst (Building Better, Building Beautiful Commission). Měl k tomu ty nejlepší předpoklady, neboť se tématu dlouhodobě věnuje, napsal o něm řadu článků i několik knih. Levicovní komisaři politické korektnosti okamžitě vycítili příležitost a začali se prohrabávat vším, co Scruton v minulosti řekl nebo napsal „závadného“, nad čím by se dalo vyvolat veřejné pohoršení. Vzhledem k tomu, že je autorem několika desítek knih, stovek článků a proslovů, brzy našli, co potřebovali – v minulosti například označil islamofobii za propagandistické heslo a ve sloupku pro deník *Telegraph* uvedl, že homosexualita není normální.

Druhé dějství začalo letos 9. dubna, kdy George Eaton, agilní zástupce šéfredaktora levicového magazínu *The New Statesman*, na Twitteru oznámil, že Scrutona během rozhovoru pro časopis přinutil k „sérii urážlivých komentářů“. Čtyři takové výroky následně citoval, ačkoli to byly téměř stejné výroky, které byly probírány už dříve. Jedinou novou „závadnou“ novinkou byla filosofova poznámka o Číňanech: „Každý Číňan je svým způsobem identická kopie – což je velmi děsivé.“ Téměř okamžitě se rozpoutala lavinová kampaň, ačkoli do vydání časopisu s inkriminovaným rozhovorem zbývaly dva dny. Novináři vyzývali představitele Konzervativní strany, aby Scrutonovy výroky odsoudili, labouristé volali po jeho odvolání z funkce. Černošská labouristická politička Dawn Butlerová, „stínová ministryně pro ženy a rovnost“ (?), ho obvinila z vyvolávání „jazyka bílých supremacistů“. Jak se však záhy ukázalo, Scruton se ve skutečnosti opovrhlivého výroku o Číňanech nedopustil. Zmíněné větě totiž předcházela věta o Čínské komuni-

stické straně: „Z vlastních lidí dělají roboty tím, že je omezují v tom, co smějí a co ne.“ Filosof tedy nehlásal rasistický stereotyp, že všichni Číňané vy-padají a chovají se stejně, ale naopak odsoudil čínský marxistický režim, který si vynucuje uniformitu a přizpůsobení. Podobě vytrženy z kontextu byly i další „závadné“ citace. Eaton se následně bránil tím, že Scrutonovy výroky zkrátil s ohledem na omezený prostor na sociálních médiích. Co k tomu dodat?

Není pochyb o tom, že Eaton rozhovor od počátku pořizoval se zákeřnými úmysly a očividně se snažil filosofa dotlačit k tomu, aby řekl něco nehorázného. A následně ho ihned denuncioval na Twitteru, ještě před vydáním časopisu. A když Scruton padl, zveřejnil svou fotku na Instagramu, jak s lahví šampaňského oslavuje vyhození „homofoba a rasisty“. Pubertácké, nechutné, ale symptomatické. „Myslel jsem si, že novinář George Eaton se chce se mnou upřímně bavit o mém intelektuálním životě,“ poznamenává k tomu Scruton. „Zdaleka ne poprvé musím konstatovat, že je chybou přistupovat k mladým levičákům jako k zodpovědným lidským bytostem.“

Víc než zákeřná levicová kampaň je šokující jednání britské Konzervativní strany, kterou středoevropští pravíkové intelektuálové dlouho považovali za svůj vzor. Do mediálně lynčovaného filosofa si neopomněla kopnout řada jejích výrazných tváří, mluvčí premiérky označil jeho výroky za „hluboce urážlivé a zcela nepřijatelné“. Ve funkci skončil necelé čtyři hodiny (!) po zveřejnění Eatonova tweetu. „Konzervativní strana chce před takovými lidmi utéct, ale přitom vlastně utíká před vlastními voliči. A to je pro mě sebevražedné chování,“ prohlásil k tomu Scruton.

Co k tomu dodat? Na celé kauze je nejděsivější nebezpečné morální povýšení levicových aktivistů, přesvědčených o své pravdě a také o právu ji vynucovat všemi prostředky. Následně to nepokrytě ukázala známá politická komentátorka Zoe

Williamsová na stránkách levicového *Guardianu*, když ospravedlňovala Scrutonovo odvolání:

Konzervativní filosof má pravdu v tom, že byly jeho citáty vytrženy z kontextu. Nepochází mu ale širší kontext... Sociální média, hlavně Twitter, mají sklon všechno zveličovat. Množství urážek, které je tu běžné, může lidem, kteří se ocitnou ve středu dění, připadat nepřiměřené. Scruton, ohromený tím, jaký měly jeho poznámky dopad, nicméně nebere v úvahu širší politický kontext: uprchlíci, zvláště muslimové, se záměrně demonizují, jejich počty zveličují a jejich utrpení naopak zlehčují. S demonizováním židů je to stejné. V zájmu autoritářské agendy se zasévají společenské sváry. Opravdu to není nic osobního, pokud tyto narativy jinakosti zpochybníme. Není za tím žádné nepřátelství vůči šikanovanému konzervativci. Jde jen o to, že principy všeobecných lidských práv, ba co víc – láska, přátelství, solidarita – jsou důležitější než to, jestli se nějaký reakčně-konzervativní chlápek udrží v čele nějaké komise.

Všímáte si zvrácenosti této argumentace? Zmutované „principy lidských práv“ a vágně formulované kategorie „láska, přátelství, solidarita“ jsou důležitější než to, „jestli se nějaký reakčně-konzervativní chlápek udrží v čele nějaké komise“. Neslychali jsme podobnou argumentaci už někde? A to velmi často! Už zase tu chce někdo obětovat přemýšlivé jednotlivce, svobodnou diskusi, pravdu a spravedl-

nost nějakým vágním, „vyšším“ a údajně „ušlechtilým“ cílům? Je pochopitelné, že tyto věty znějí děsivěji a nebezpečněji uchu Středoevropana, jenž má zkušenosti s komunistickým režimem, než zpo-
vykanému západnímu levičákovi. Ale přesto...

Pro Rogera Scrutona jistě není nedávný útok žádnou osobní tragédií. Je na podobné ústrky zvyklý a celá kauza spíše prospěla jeho známosti a popularitě, s uspokojením například sledujeme, že vzrostl zájem o jeho knihy. Vypovídá však hodně o současném světě, médiích a politice. O zákeřné filosofii levice, která nám chce stále vnucovat svá dobra, o slabosti a nepevnosti Konzervativní strany, kterou jsme kdysi obdivovali, o destruktivní síle sociálních sítí, jež se stávají dokonalým nástrojem k vybuzování emocí a rozhořčení, k likvidaci politických odpůrců a prosazování zrůdné agendy politické korektnosti. Jak si správně všiml týdeník *The Economist*, takové umělé vlny morálního pohoršování mohou vést pouze k jedinému: z veřejného života vyhánění talentované lidi. Proč by se měl dnes člověk angažovat, když jeho kariéru může kdykoli ukončit provokativní argument nebo nemístný vtíp? Nehrozí nám, že „sloužit“ veřejnosti bude připravena jen sbírka podivínů – ujetí ideologové, kteří se nebojí obětovat úplně všechno za svou věc, provokatéři, kteří si z rozhořčení udělají živnost, a nudní funkcionáři, kteří nemají co říct?

František Mikš, Petr Dvořák

České volby do Evropského parlamentu 2019

STANISLAV BALÍK

Volby do Evropského parlamentu 2019 působily zvláštním dojmem již dlouhou dobu před svým konáním. Jako by nikdo nevěděl, co od nich čekat. Někdo z nich měl strach, jiný si nebyl jist, jak je uchopit, jak moc se věnovat evropským a jak moc tuzemským tématům. Těto rozpačitosti odpovídala i podoba předvolební kampaně. Zato volební výsledky zvláště nepůsobí. Naopak, vyslaly celou řadu zajímavých signálů.

Předně – Andreji Babišovi a jeho ANO zcela reálně hrozí, že i přes případné příští vítězství bude moci s Vladimírem Mečiarom zazpívat „S pánom Bohom, idem od vás...“. A evidentně si to uvědomuje, jeho povolební tisková konference byla vším jiným než gejzírem radosti nad volebním úspěchem. ANO se dostává do pro něj nevýhodné pozice hegmona na levici, který za úspěch platí cenou likvidace potenciálních levicových partnerů, které však potřebuje. Po loňských komunálních a především senátních volbách proběhly pro ANO na jaře 2019 třetí volby v řadě, které ukázaly, že jeho dominance nemusí trvat dlouho.

Pokud na letošní eurovolby aplikujeme teorii druhořadých voleb, která právě na podkladu hlasování do europarlamentu byla před čtyřiceti lety formulována, zjišťujeme, že téměř přesně odpovídá. Nižší volební účast, trestání vládních stran, úspěch opozice, celostátní témata nesouvisející nutně s typem voleb. Jde ale o jednu ze záhad těchto voleb, protože zmíněná teorie implicitně počítá s tím, že se vláda a vládní strany pokoušejí o výkon, o změny, které třeba i bolí, o posun – a proto jsou trestány. Ničeho takového nejsme u nás svědky, vláda

své voliče ničím neděsí, neb nic nedělá, přesto vládní strany výrazně ztratily. Tři fakticky vládní strany získaly dohromady jen necelou třetinu hlasů, s Okamurovou SPD jen asi 41 % hlasů. A to by ještě hlasy pro ČSSD neměly být započítány, protože se nepřetavily v mandáty. Naopak skutečná parlamentní opozice (ODS, Piráti, TOP 09 + STAN, KDU-ČSL) obdržela přes 47 % hlasů.

Celostátní výsledky

Podívejme se nyní na celkové výsledky jednotlivých stran, a to nejen optikou roku 2019, ale i mezivolebního srovnání s předchozími trojími volbami do Evropského parlamentu.

ANO zvítězilo, výrazněji než v roce 2015, ale evidentně ne tak, jak by si A. Babiš představoval a jak by koneckonců strana usilující o predominanci uspět měla. Přes půl milionu hlasů znamenalo 21,2 % a odstup jen necelých sedmi procentních bodů (p. b.) na druhého v pořadí. Nicméně ze zvýšení volební účasti (mezivolebně se navýšila o více než 10 p. b.) a osmi set tisíc voličů dokázala ukrojit velký díl – čtvrt milionu hlasů.

O úspěchu může hovořit ODS (14,5 %). O šest desetin p. b. za sebou nechala třetího v pořadí – Piráty, hrozivý náskok ANO ze sněmovních voleb snížila na „hratelných“ již zmíněných necelých sedm p. b. I ona si dokázala ukrojit ze zvýšené volební účasti téměř čtvrt milionu nových hlasů. Především se ale ukázalo, že temná proroctví o pádu do bezvýznamnosti po vyloučení Václava Klause ml. měla podobu přání otce myšlenky. Nicméně ještě

asi bude nějakou dobu trvat, než se vrátí do doby zisků z let 2004 a 2009, přičemž dost možná zůstanou neopakovatelnou vzpomínkou.

Piráti jsou třetí stranou, která mezivolebně získala asi čtvrt milionu hlasů navíc (celkem 13,95 %), mediálně nicméně zřejmě v povolební atmosféře doplatila na velká očekávání, která s ní byla spojena a která sama živila – chiméry o možném vítězství, dvacetiprocentním zisku apod.

Všechny tyto tři strany mezivolebně navýšily svůj volební zisk v procentech i v počtech absolutních. Patří k nim ještě pátá SPD (9,1 %), která – ještě v podobě Úsvitu – podobně jako Piráti minule mandáty nezískala. Vzhledem k masivnosti kampaně a vzhledem k z hlediska SPD atraktivním tématům s EU spojeným (uprchlíci, migrace, bezpečí, diktát z Bruselu) jde ale spíše o neúspěch.

Všechny ostatní strany nějakým způsobem ztratily. Ze scény se zcela vytratili Svobodní, kteří dosáhli asi na půl procenta. Obecně jde vlastně říci, že v zásadě bez integrace zmizeli pravicoví konkurenti ODS.

TOP 09, ve volbách mírně upozaděná za koaličními STAN, se snaží vykládat tyto volby jako úspěch a jako potvrzení správnosti koaliční spolupráce. Nic to nemění na tom, že společně mezivolebně ztratili více než čtyři p. b. a že zvýšení volební účasti nevytěžili téměř nic, snad jen zbrzdili velikost propadu. Bude-li TOP 09 uvažovat o spolupráci pro sněmovní volby, bude muset jít cestou let 2010 a 2013, tedy neformální, nikoli formální koalice.

KDU-ČSL může mít z těchto voleb jedinou radost – poprvé v takovém typu voleb porazila své dávné rivaly komunisty. Ovšem jen v důsledku toho, že komunisté propadli ještě více než lidovci. Přestože KDU-ČSL získala o jednadvacet tisíc voličů víc než v roce 2014, její výsledek (7,2 %) je nejhorší z dosavadních stranických europarlamentních výsledků. Dokonce ještě horší než v roce 2009, kdy už se schylovalo k jejímu dočasnému odchodu ze sněmovny.

KSČM svůj pád už ani nebrzdí. Z někdejších šesti poslanců a více než pětiny hlasů v roce 2004 je jediná poslankyně za 6,9 % hlasů. Kromě ČSSD

Volební výsledky při volbách do Evropského parlamentu 2004–2019

	2004		2009		2014		2019	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
účast	2 346 010	28,32	2 371 009	28,22	1 528 250	18,2	2 388 304	28,72
ANO					244 501	16,13	502 343	21,18
ODS	700 942	30,04	741 946	31,45	116 389	7,67	344 885	14,54
Piráti					72 514	4,78	330 844	13,95
TOP 09 + STAN					241 747	15,95	276 220	11,65
SPD/Úsvit					47 306	3,12	216 718	9,14
KDU-ČSL	223 383	9,57	180 451	7,64	150 792	9,95	171 723	7,24
KSČM	472 862	20,26	334 577	14,18	166 478	10,98	164 624	6,94
ČSSD	204 903	8,78	528 132	22,38	214 800	14,17	93 664	3,95
Svobodní					79 540	5,24	15 492	0,65
NEZ	191 025	8,18						
SNK	257 278	11,02						

Zdroj dat: Volby.cz

jsou komunisté jedinou parlamentní stranou, již ubyly hlasy i v absolutních počtech. Nestane-li se zázrak, dá se očekávat, že příště spadnou pod pěti-procentní uzavírací klauzuli. Lék na kontinuální pád zatím nenašli – není jím ani podpora vlády, ani úspěch při zdanění církevních restitucí apod. Vypovídající je, že druhý nejvyšší počet preferenčních hlasů u nich získal poslanec Zdeněk Ondráček z osmnáctého místa kandidátky, který se evidentně situuje do role nového lídra tvrdého stalinistického stranického křídla.

Katastrofální a kdysi nepředstavitelný výsledek sociální demokracie, která se s necelými čtyřmi procenty (3,95 %) do europarlamentu nedostala, může být chápán jako poslední výstraha. Pokud se teď strana nevzpamatuje a zásadně nezmění, příště už může být pozdě. Její problém je podobný problému komunistickému. Levicovou rozdávací politiku neodpovědných slibů a kroků dnes věrohodněji reprezentuje předlistopadový komunista a estébák Andrej Babiš. Proč by levicový volič chodil ke kovářickovi (Hamáček, Petříček, Konečná), když může jít ke kovářovi (Babiš)?

Jistě, voleb se zúčastnila jen o něco více než čtvrtina oprávněných voličů, takže všechny výše uvedené vývody musíme brát opatrně. Přesto vyslaly poměrně silný signál, že vládní sestava útočící na základní demokratické principy nemusí být u moci napořád.

Krajský pohled

Zajímavý je pohled na výsledky voleb na krajské úrovni, a to nikoli jen onou mediálně propíranou optikou Praha vs. zbytek republiky. Ano, Praha vždy představovala a představuje jiný svět. Markantní, a pro Andreje Babiše varující, je samozřejmě neúspěch ANO – 13,4 % znamená ztrátu více než jednoho procentního bodu oproti roku 2014 a asi sedmi oproti předloňským volbám sněmovním. Vzhledem k tomu, jak velkou část republiky

Praha spolu s přilehlou metropolitní oblastí tvoří, je zaznamenaný propad pro ANO potenciálně velký problém. Svědčí mj. o voličském posunu na levou část spektra. ANO je na tom dnes se svou podporou v Praze a okolí zhruba podobně jako ČSSD v dobách nikoli své největší slávy (1998–2006), ale v dobách počínajícího úpadku (2010–2013). V Praze letos zvítězila koalice STAN a TOP 09 (20,7 %), následovaná Piráty (19,1 %) a ODS (18,9 %). Všechny tři (čtyři) subjekty si v porovnání s rokem 2017 cca o dva procentní body polepšily, což ale může být efekt nižší volební účasti. ČSSD a KSČM zaznamenaly v Praze své celostátně nejhorší výsledky (2,8 a 3,8 %).

S výjimkou Prahy dokázalo ANO všude zvítězit s rozptylem 19,7 % (Jihomoravský kraj) – 28,7 % (Ústecký). Více než 25 % ale získalo jen v Moravskoslezském (26,1 %), Karlovarském (27 %) a zmíněném Ústeckém kraji.

ODS obsadila druhé místo v polovině krajů – Středočeském (17,3 %), kde téměř sahala po vítězství, Jihočeském (14,4 %), Plzeňském (15,6 %), Ústeckém (12,5 %), Jihomoravském (13,2 %), Moravskoslezském (12,5 %) a na Vysočině (13,6 %). V Královéhradeckém kraji jí druhé místo uteklo o pět hlasů. Za zmínku stojí, že ani v jednom kraji ODS nezískala méně než 10 % hlasů, což je také po dlouhých letech novinka – naposledy to dokázala ve sněmovních volbách v roce 2010. Z tohoto pohledu tak lze pro ODS označit volby do Evropského parlamentu 2019 za nejúspěšnější celostátní volby druhého desetiletí 21. století.

Piráti skončili na druhém místě šestkrát – v Praze, Karlovarském (12,3 %), Libereckém (14,9 %), Královéhradeckém (14,3 %), Pardubickém (14 %) a Olomouckém (11,7 %) kraji. Jejich podpora (pomineme-li Prahu) byla uniformnější, je zřejmé, že je lidé volili spíše jako celostátně vnímanou značku než pro nějaká místní či personální specifika. O tom koneckonců svědčí i počty preferenčních hlasů jejich kandidátů (viz níže).

Předvolební koalice STAN a TOP 09 za podpory SZ, LES a dalších marginálních uskupení dokázala zvítězit v Praze, jednou byla třetí – v Libereckém kraji (13,9 %). V nadpoloviční většině krajů získala tato koalice méně než deset procent hlasů, v Moravskoslezském kraji dokonce měla jen necelých šest procent.

V celostátním souhrnu pátá SPD se na třetím místě umístila ve třech krajích – v Karlovarském (12 %), Olomouckém (11,7 %) a Moravskoslezském (11,1 %). Vesměs ale končila na místě pátém, ve více než polovině krajů měla méně než 10 % hlasů.

Lidovci otevírají skupinu tří stran, kterým se v některých krajích nepodařilo dostat přes pětiprocentní hranici – v jejich případě hned v šesti krajích (všechny v Čechách). Oproti sněmovním volbám 2017 si strana výrazněji (cca o tři procentní body) polepšila v Pardubickém kraji, na Vysočině, v Jihomoravském a Zlínském kraji – tedy ve všech, kde je jejich dlouhodobá základna. Všude jinde si nepatrně polepšila, což jde ale evidentně na vrub nižší volební účasti, jež KDU-ČSL vyhovuje.

U KSČM jsme si v poslední době zvykli na jednociferné volební výsledky. Zajímavé je, že v roce 2019 tuto hranici strana nepřekročila ani v jednom kraji a přiblížila se jí v jediném – Ústeckém (9,2 %). V Praze, jako jediném kraji, pak výrazně zaostala

Výsledky voleb do EP bez Prahy

	Hlasů (%)	Rozdíl (p. b.)
ANO	22,53	+1,35
ODS	13,81	-0,73
Piráti	13,07	-0,88
STAN+TOP 09	10,10	-1,55
SPD	9,72	+0,58
KDU-ČSL	7,66	+0,42
KSČM	7,48	+0,54
ČSSD	4,15	+0,20

Zdroj dat: Volby.cz

i za pětiprocentním ziskem. Sociální demokracie naopak pouze ve dvou krajích získala jen nepatrně více než pět procent (Vysočina a Zlínský kraj).

V povolebních analýzách se několikrát objevilo, že výsledek voleb byl výrazně ovlivněn Prahou. Jak by vypadaly výsledky, kdyby do nich nebyli voliči volící v hlavním městě zahrnuti? Překvapivě nijak zásadně odlišně, největší odlišnost by činila půldruhého procentního bodu. Nejvíce by trčila koalice STAN a TOP 09 (-1,6 %), potom Piráti (-0,9 %) a ODS (-0,7 %). Všichni ostatní by získali mírně víc, nejvíce ANO (+1,4 %). Nezměnilo by se ani pořadí jednotlivých stran, jen rozestupy mezi nimi. Jinými slovy – odlišné nastavení velkoměstských voličů ovlivnilo výsledek voleb jen málo.

Personální vlivy

Stojí za podrobnou analýzu, zda existuje nějaký výraznější vztah mezi výkonem místních politických elit a výsledky evropských voleb. Bez debaty to platí o přímé kandidatuře starostů – ta samozřejmě vede k navýšení stranického zisku. Otázkou je, jak velký takový efekt je – přičemž je zřejmé, že je omezen pouze na nevelké území. Kandidatura Radima Sršně za STAN, starosty Dolních Studeček, byla výjimkou – vedla k zisku 49,9 % pro STAN + TOP 09. Obvyklejší bylo ale spíš navýšení pravděpodobného zisku o několik procentních bodů – jako v případě ANO ve Dvoře Králové (28,7 %) či Litvínově (35,1 %) a STAN v Kozolupcích (27,3 %), kde všude kandidovali jejich starostky či starostové. Zajímavé je, že se tento efekt téměř neprojevil u ČSSD (v Rané u Loun získala strana 4,4 %). To, že má někde skutečně populární dlouholeté starosty/primátora, sice výsledek vesměs zvýšilo, nicméně nijak výrazně – ve své dlouhodobé baště v Bohumíně obdržela 11,8 %, v Orlové 7,9 %, v Novém Městě na Moravě 7,1 %. Totéž můžeme až na výjimky konstatovat o ODS. Onou výjimkou je Kupkova Líbeznice (39 % pro ODS), nicméně

obvyklejší je navýšení zisku v obcích s oblíbenými místními představiteli ODS jen o pár procentních bodů oproti celostátnímu souhrnu, pokud vůbec.

Dále se (zatím jen z kvalitativního, nikoli kvantitativního pohledu) zdá, že výše zkoumaný vztah platí i opačně, tedy že neoblíbená místní reprezentace parlamentní strany jí i v typu voleb, jako jsou evropské, ubírá několik procentních bodů. Tak např. ODS získala v Liberci a v Olomouci jen 13 % hlasů, což není na páté a šesté největší město (např. v Plzni 16,8 %, v Brně 16,2 %) žádný zázrak, naopak. Ještě výraznější je tento problém s podivnými místními reprezentacemi u menších měst – v Zábřehu získala ODS jen 9,5 %, v Mohelnici 9 %, ve Vyškově, kde, ač nevítežila, má post starosty, 10 %. Ze srovnání s některými místy, kde je strana zcela bez místních tváří, a přesto dokáže získat velké množství hlasů (Hraběšice 28,6 %), se dokonce zdá, že než mít průměrné či podprůměrné místní reprezentanty je lépe nemít žádné.

Zaměříme-li se krátce na preferenční hlasování podle jednotlivých listin, vidíme v zásadě tři skupiny stran. Do první, jejichž úspěch byl extrémně spojen s preferenčním hlasováním, patří TOP 09 se STAN, SPD a KSČM. Jejich poslanci, zvolení i z nevolitelných míst, obdrželi hlasy od 15, 20 či dokonce 24 % hlasujících. Současně ale téměř všichni ostatní jejich kandidáti získali výrazně méně

hlasů. Druhou skupinu – strany, jejichž přední zvolení poslanci obdrželi kolem 8–15 % hlasů – tvoří KDU-ČSL, ODS, ČSSD a s určitou výhradou ANO. Ve třetí kategorii je jediná strana – Piráti –, kde lídra, jakožto nejúspěšnějšího kandidáta, nezakroužkovalo ani 5 % jejich voličů.

Chtějí-li si strany vzít poučení z preferenčního hlasování, je nepřehlédnutelné, že výraznější úspěch (a hlasy) přinesly celostátně viditelné politické osobnosti (Vondra, Ondráček, Zdechovský, Zahradil).

Volby skončily, strany hledají své zakotvení v konkrétních frakcích. Zajímavé je, že některé skončí úplně jinde, než by intuitivně cítili jejich voliči. Piráti míří mezi evropské zelené; ANO mezi eurofederalistické a pokrokářské liberály. To by se asi jeho voliči z vyloučených lokalit, ze Sudet a z venkova divili, kdyby si dali tu práci, aby sledovali agendu, kterou i díky hlasům ANO evropští liberálové prosazují. A zřejmě ani řada liberálních voličů Pirátů netušila, že své hlasy odevzdávají radikálně zelenému programu. Ale to už je jiné téma, jež – bohužel – ne zcela souvisí s výsledkem hlasování v České republice v posledním květnovém víkendu.

Stanislav Balík působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a v CDK; věnuje se moderní české politice, jejím dějinám a komunální politice.

Kdo po Babišovi?

PAVEL ŠVANDA

Politická, občanská i kulturní opozice denně uvádí na scénu řadu výhrad vůči hnutí ANO a jejímu předsedovi. Některé znějí velmi závažně. Většina těch vystoupení ovšem směřuje k již přesvědčeným, což je snad jedno z vysvětlení faktu, že ANO přese všechno zůstává nejlépe prosperující značkou naší politické scény. Neohrožená, jakkoliv někdy až vulgární vitalita politického organismu ANO tedy stále znovu klade otázku po svém původu a zdroji síly.

Co když politický projekt Andreje Babiše není pouze – jak se rádi ubezpečujeme – okamžitým a tedy víceméně náhodným výtryskem ojedinělé shody okolností a talentu jednoho sebevědomého podnikatelského ega? Nýbrž: hnutí ANO je momentálně nejvýraznějším důsledkem dlouhodobějších tendencí na české veřejné scéně.

Ptejme se po původu českého populismu, s nímž je ANO běžně spojováno. Pak nejvýznamnějším předchůdcem Andreje Babiše po roce 1990 byl Miloš Zeman. V roce 1998, když byla téměř dovršena politická tvorba demokratických institucí a náš exportní průmysl se dobíral proměny orientace od Východu k Západu, Zeman zvítězil v parlamentních volbách heslem o „spálené zemi“.

Tehdejší sociálnědemokratický politik si na svůj prapor napsal „Je zle!“ a uspěl. Ostatně týž trik s vybuzením pocitu deprivace a ohrožení posléze úspěšně zopakoval ještě dvakrát při prezidentských volbách. Zeman osobně je živou a úplnou definicí populisty. Přes herecké úsilí o vyrovnané vystupování v roli moudrého myslitele, který už všechno probádal dvakrát, se stal nejúspěšnější „černou kachnou“ českého veřejného života, již musí být na

rybníku vždycky slyšet. Byl a zůstal i čitelným znamením času, že je tu s námi poměrně početná vrstva občanů, kteří se v polistopadových poměrech necítí doma. A nejsou to vždy jen ti, kteří se octli pro svou nedostatečnou kvalifikaci a nespolehlivé pracovní návyky na okraji pracovního trhu. Hesla o „ukradené revoluci“ se konec konců ozývala zleva i zprava.

Praotec českého populismu, manipulující veřejnost pomocí pocitu ztráty, ochuzení a přímého ohrožení, mnohem vzdělanější než jeho předskokan Miroslav Sládek, avšak k pravdě podobně bezohledný jako on, odhalil a opakovaným úsilím založil v dějinách ČR tradici: „Dobře zvolená lež vítězí!“ Což je slogan, který nezahrnuje jen okamžitou politickou akci, nýbrž podstatu určitého pohledu na lidský svět. Na prezidentskou standartu by se takový výron nihilismu jaksí nehodil. V jistém smyslu však Zeman spolu s některými módními mysliteli česky položil pilátovskou otázku: „A co je to ta vaše slavná pravda?“

Doba přála relativizaci hodnot, dokonce rovnou rétorické libovůli sofistů. Hájl ji například i Václav Bělohradský. A když k nám v 90. letech pronikaly základní myšlenky postmoderny, dočetli jsme se vícekrát, že konec konců nelze upřednostnit žádný názor jako pravdivější a více odpovídající realitě. Že obraz světa, jaký kultivuje domorodý kouzelník v rovníkové Africe, je stejně dobrý jako výsledky výzkumů na našich vysokých školách. Že nelze-li myslet na pravdu v závazném smyslu, zbývá jen a jen pragmatické kritérium praxe. Ostatně i praxe jako kritérium zůstávala nedotčena jen částečně. Nezapomínali jsme, že kdo chce dojet z Ostravy do

Brna, neměl by nasedat do vlaku odjíždějícího do Krakova. Postmodernističtí rétorové ovšem dodávali, že pokud by se vám taková záměna na ostravském nádraží přihodila, neměli byste mluvit o omylu, nýbrž jen o jedné příliš speciální volbě mezi mnoha stejně cennými možnostmi.

V širším smyslu historické situace byl i tehdejší předseda ČSSD se svým heslem o „spálené zemi“ in. Věděl, kam chce zamířit a koho hodlá trefit. Mezi mnoha možnými interpretacemi aktuální situace si vybral tu nejzatrpklejší: „Vy jste pokořené a ozebračené oběti!“ Značnému počtu voličů se zalíbil už proto, že oslovil jejich vědomí znejistělé po pádu komunismu ztrátou vrchnosti. V zemi a národní kultuře hluboce prodchnuté kolektivistickými návyky zůstávaly Havlovy odkazy k osobnímu svědomí nesrozumitelně složité. „A co je to ta vaše slavná pravda a láska?“

Další etapou historického vývoje, která připravovala pro Andreje Babiše cestu do Strakovy akademie, byla dlouhodobá protikorupční kampaň. Na té se příživila a v některých případech i „udělala“ známá jména z masových médií. Tažení za očistu údajně zcela zkorumpované veřejné správy trvá v latentní podobě dodnes. A vděčíme mu za rozmnožení byrokratických omezení různého druhu. Ještě podstatnějším účinkem však bylo, že se tehdy povedlo v očích vášnivě zaujaté části publika zcela změnit proporce ekonomické reality.

Protikorupční bojovníci zastřeli slovní clonou skutečnost, že o ekonomickém úspěchu nebo neúspěchu republiky se už rozhodovalo v mnohem silnějším soukromém sektoru, nikoliv na úrovni státních nebo obecních zakázek, jak tomu bylo v socialistickém systému. Kampaň proti korupci vytvořila ve veřejnosti iluzi jakéhosi návratu do časů centrálně rozdělených prostředků. A docela podstatná část konzumentů akutních mediálních invazí tomu omylu uvěřila. Tito lidé sice vesměs prakticky reagovali na ekonomickou transformaci, avšak neprožili psychickou transformaci, tedy změnu po-

hledu na změněnou skutečnost. V mnoha myslích stále ještě tkvěla (a vlastně dodnes tkví) představa, že za cokoliv, co se u nás děje, zodpovídají vládnoucí „oni“. Ti si pohodlně dlí kdesi v jakémsi centru dění a odtud ovládají cokoliv a disponují „čímkoliv“. S „námi“ nemají nic společného. A co „oni“ činí, samozřejmě špatně činí. Neboť jednají hlavně ve vlastní prospěch a na „náš“ úkor. Ono poněkud mytické „my“ je patrně také pozůstatkem atavistického kolektivismu 19. a 20. století.

Nostalgie po minulosti hrály v českém veřejném mínění vždy význačnou roli, ale jejich aktuální význam vyvstane, zalistujeme-li českými tiskovinami z doby po propuknutí ekonomické krize v roce 2008. Dočteme se výrazného principiálního zpochybňování zastupitelské demokracie. Ta byla označována za zesláblou, překonanou vývojem, který nyní údajně vyžaduje nové formy organizace společnosti. Zajímavé zůstává, kolik ožilo argumentů pocházejících z komunistické, fašistické a nacistické kritiky demokracie ve 20. a 30. letech minulého století. (Na konzervativní antikapitalistické výhrady tehdy nedošlo.) O totalizujících výčitkách jsme si mysleli, že dávno spočinuly na dně zapomnění, zasuty hořkými historickými zkušenostmi 20. století. Není to pravda. Vracely a vracejí se vitálně dodnes, jistě podporovány i z autoritativního zahraničí. Především se však snadno šíří v našem stále ještě kolektivistickém politickém povědomí. Neboť vůle k moci je nám stále ještě nejsrozumitelnější jako údajný projev vůle lidu.

Ti, kdo se podíleli na dobovém zpochybňování zastupitelské demokracie, všichni, jimž se líbilo nihilistické heslo, že výsledky naší práce jsou v rukou zkorumpovaných politiků, že živíme z „našeho“ poctivého potu podnikatele inklinující ke zpronevěřám, všichni, kdo pěstovali hořkou iluzi, že „všechno“ je v rukou státního a obecního aparátu, ti všichni urovnávali cestu Andreji Babišovi. Pozoruhodné však je, že právě těmito lidem se dnešní premiér většinou pranic nelíbí.

Významná část českých opinionmakerů, polemizujících s liberalismem, s „neviditelnou rukou trhu“ i se zastupitelskou demokracií, postupně vytvářela podmínky pro úspěšný průnik hesla „Všetci kradnou!“. Problémem těch lidí však bylo a zůstalo, že zřejmě vařili své pokrmy pro vítězný banket, který měl slavit někdo úplně jiný než šéf ANO. Babiš se jim jaksi zezadu vkradl do spižírny a připravil je svým úspěchem o našetřené politické zásoby, jež měly posloužit jiným. Čti v tom varování každý, kdo doufáš, že populistické vášně lze považovat za trvale udržitelný a pragmaticky říditelný energetický zdroj.

Lze říct, že dosavadní politické úspěchy ANO spočívají v úspěšném ošetřování „frustračního syndromu“ podstatné části veřejnosti. Je u nás dost lidí (jako například ve Francii mezi „žlutými vestami“ nebo v Británii mezi tvrdými brexitery), kteří prožívají současnost jako nepřetržitou palčivou křivdu. Nedaří se, nevede se, chybějí prostředky k uspokojivému životu a zejména pak chybějí naděje, že by se životní podmínky mohly změnit k lepšímu bez použití radikálních opravných prostředků. Někde musí být někdo, kdo mě okradl, lstivě si přisvojil to, co „ve skutečnosti“ patří mně! Nůžky se rozevírají, desetina populace si přisvojuje 90 % majetku! Ti paraziti obědvají desetkrát denně a jezdí v deseti luxusních automobilech za sebou, kdežto já jsem odkázán na to, co si ve svém životě uklohním a poskakují silnicí v popelnici z druhé ruky! Ve spravedlivé společnosti by se něco takového nemohlo stát! Na to volání Babiš odpověděl, že bude líp.

(Slovní zparodování hořkých pocitů části naší veřejnosti se ale vlastně mívá s podstatou fenoménu. Zjevují se nám tu v zlidovělé podobě důsledky dvou silných lidských vášní: touhy po bezpečí a touhy po spravedlnosti. A na tom zas až tak moc legračního není. Ale to je na jinou úvahu.)

Talentovaný politik dokáže ošetřit „frustrační syndrom“ tak, aby z něj on a jeho hnutí měli maximální užitek. Pro historické důkazy nemusíme hned utíkat do „výmarského“ Německa za Hitle-

rem. Něco takového, totiž že špinavý trik je přebíjen podezřelým nápadem, se děje docela běžně i v demokratických podmínkách právního státu, ovšem s dočasnými důsledky. Demokracie funguje jako záruka a jevíště věčné proměny, na němž posléze vycházejí najevo i ty nejmazanější politické i ekonomické intriky: někdy jistě neúplně a často bohužel s fatálním zpožděním. Demokracie je přesto nejlepší zárukou věčné prchavosti všeho lidského, tedy i našich špatných vlastností, zlých myšlenek a zákeřných manévru našich myslí. Na rozdíl od autoritativních systémů parlamentní demokracii zcela zjevně a otevřeně vládne princip věčné proměny, ale také věčné pomíjivosti.

Nic tedy netrvá věčně. Andreji Babišovi se dosud nejlépe dařilo ošetřovat pocit zraněnosti a zklamání významné části českých voličů. A zdálo se, že nemá v tomto směru na naší politické scéně konkurenci. (Tomio Okamura operuje přece jen z užší základny etnické nepřizpůsobivosti.) Když jsem se však díval do rozhořčených tváří demonstrantů, odmítajících Marii Benešovou jako ministryni spravedlnosti, zdálo se mně, že vidím živý důkaz toho, že „frustrační syndrom“, ten neurčitý, avšak intenzivní pocit křivdy, je především fenomén živelný, jehož naprosté ovládnutí není možné. Na takovém základě, podobném mořským vlnám, měnícím směr nejen podle zákonů přílivu a odlivu, ale i podle větru a někdy i následkem nepředvídatelných podmořských otřesů, sotva lze zbudovat trvalou politickou konstrukci: leda jako těžební plošinu, jejíž prosperita je ovšem časově limitována. Konstrukt poslouží po jistou dobu, ale pak bude opuštěn a věčné živly hořkých emocí časem smetou pod hladinu i jeho památku.

Proti Marii Benešové protestovali – ať právem nebo ukvapeně – v davech shromáždění „antibabišovci“, prodchnutí živou křivdou. Demonstrovali svou dnešní ublíženost a pobouření nad neblahými očekáváními. Svou občanskou dotčeností, a tedy jako politický úkaz, se však tito lidé na náměstích vlastně lišili od věrných voličů ANO jen tím, že

křičeli jiným směrem. V tom je snad zásadní slabost značné části aktivit současných zapálených „antibabišovců“ a „antizemanovců“, že si prakticky berou za příklad své protivníky, místo toho, aby razili vlastní témata. Rovněž apelují na negativní city části veřejnosti. Nenabízejí reálnou alternativu k současnosti, v níž ANO – ať se nám to líbí nebo ne – vytvořilo svorník v podstatě velice sypké veřejné scény, utvářené převážně nikoliv idejemi, nýbrž právě negativními pocity. I tentokrát, tak jako v případě emocionálních zásob nashromážděných bojovníky proti korupci, se může stát, že špatnými náladami si poslouží nakonec někdo jiný, než doufá současná opozice, využívající stejně jako Andrej Babiš aktuální zahořklosti.

Ale nebylo tomu tak u nás „vždycky“? Před časem mě jistě téma přivedlo k listování *Přítomností* z poloviny 30. let minulého století. Byla to doba, kdy ohrožení ČSR německým nacionalismem už vytlačovalo předchozí pocit ohrožení násilným bolševickým převratem. Čechoslováci, asi především Češi, se dobírali reality v úvahách, jak reagovat na požadavky domácí německé menšiny a jak v té souvislosti řešit–neřešit otázku existence–neexistence slovenského národa. A stále ještě tížily důsledky Velké krize. Z dnešní perspektivy byly historické události jaksi vždy o jeden dva kroky před československými oficiálními reakcemi. Ostatně v ovzduší sílících mezinárodních tenzí zřejmě v Praze nebylo moc chutí k riskantním politickým experimentům. Celkem ustálený vládní kartel několika českých politických stran se v praxi jevil jako nutný stabilizační faktor. To všechno lze jaksi dodatečně chápat, i když už víme, jak to nakonec dopadlo.

Co mě při četbě čísel *Přítomností* zaujalo jako cosi podivně povědomého, bylo zjištění, jak významnou roli v dobovém českém povědomí hrál osten předpokládané zkorumpovanosti veřejné správy. Čtenáři *Přítomnost* opakovaně kárali dopisy, že dostatečně nebojuje proti všeobecné tuzemské prohnulosti. Ferdinand Peroutka své stanovisko (*Pří-*

tomnost, 10. 6. 1936) vyložil trpělivě: dejte mně do rukou skutečné doklady o skutečných případech korupce a já proti nim vystoupím. A nabídl, že bude zveřejňovat dopisy na to téma. Rubrika pak existovala, ale texty v ní vesměs nepřekračovaly úroveň palčivě prožívaných, nicméně málo doložitelných podezření. Ostatně denní tisk ČSR té doby skutečně zaznamenává řadu korupčních afér s politickými souvislostmi, jež byly projednávány soudně.

Takže jsem při listování *Přítomností* náhodou narazil na skutečnost, že dojem nedostatku veřejné morálky a široce sdílený pocit ublíženosti, tedy „frustrační syndrom“, už tvořily temný podtón pocitů občanů předválečné ČSR? Nebylo by na tom nic až tak zvláštního, protože polemické nálady a postoje patří k svobodnému společenskému provozu. Také si lze představit, že už ve 30. letech musely existovat společenské impulzy, jejichž důsledky se pak projeví v kritických náladách veřejnosti za druhé republiky. Konec konců tam někde lze také dohledávat některé příčiny, pro něž po roce 1945 KSČ vstoupila do politické soutěže v privilegovaném postavení síly garantující sociální spravedlnost. Takže již v 30. letech „všetci kradli“? Drobné hříchy meziválečné ČSR? Nebo zásadní dispozice české občanské mentality, která je permanentně ohrožena frustrací a vnímavostí k populistickému nihilismu, toužícímu po úlevě od nepohodlného pocitu jakési povšechné zavšivenosti a tedy po vládě „čisté pevné ruky“?

Jak ale uvést hypotézu o jakémisi kolektivním psychickém traumatu, setrvale ovlivňujícím náš veřejný život přinejmenším od první třetiny 20. století, jak ji sladit s názorem, že ve svobodném demokratickém zřízení vše podléhá průběžné změně? Ano, mění se nejen instituce a osobnosti na scéně, ale i šířeji sdílené a politicky používané dobové ideje. Přesto však zřejmě věříme, že nás s minulostí psychicky spojuje cosi, co tu zůstává, co se kontinuálně vyvíjí v našem kolektivním povědomí, byť v dobově proměnlivých formách. Bez toho předpokladu bychom sotva mohli uvažovat o existenci národa a jeho

celistvém osudu. Kdybychom jisté trvanlivosti kolektivních psychických dispozic nevěřili, pak by nám ze všeho, co se tu dělo, zbyl jen sled scén a anekdot, souvisejících pouze kalendářně. Takže je možné si představit, že kromě příběhů o hrdinech a obětech patří k národním trvankám, jež si předáváme spolu s „těžkými klíči“ od domova, i jakási všeobecně zakořeněná dotčenost až zraněnost, již docela dobře postihuje banální větička: „Všechno je rozkradeno!“ Což může souviset i s jistým pocitem efemérnosti, nezabezpečené a v podstatě vždy znovu improvizované dějinné existence, ani ne tak českého národa, jako našeho národního státu od roku 1918.

Proroci postmoderny, kteří se domnívali, že přinášejí osvobození od absolutistických nároků pánovitých ideologií, také mluvili o nevyhnutelném slábnutí vlivu tradičních „velkých příběhů“. Ale to nás už pálit nemusí. Tu možnost, že by vyprchaly české „velké příběhy“ o národní uvědomělosti, jak je koncipovali osvícenci a romantici a posléze zformoval T. G. Masaryk, jsme si vlastně po roce 1990 nikdy vážně nepřipustili. Rozdělení Československa přineslo jisté přechodné psychické zakolísání. Ale brzy jsme si ČR adaptovali na jakousi zbytkovou ČSR se vším všudy, se všemi důvody k hrdosti i se všemi vžitými úsudky, náladami a předsudky. Vše jsme si ještě vynahradili loni při výročních oslavách vzniku ČSR: vlastně se nic nestalo a nenastalo pro nás ani nic nového. Všechny prvorepublikové osobnosti a představy tu jsou s námi, snad kromě myšlenkového bohatství agrárníků. I když už víme, jak to všechno dopadlo. Tak zněl převládající tón až únavně triumfalistických vzpomínání, vrcholících pak v nechtěném humoru přehlídkou historické bojové a aktuální hasičské techniky.

Kromě toho intelektuální móda postmoderního relativismu již očividně skončila. Žádné hodnotové zpochybňování dnes už není společensky přípustné, zejména tváří v tvář bigotnímu freudiánství, zamykajícímu lidský život do pohlaví, i dalším neveselým hlasatelům posledních soudů všeho druhu. Žijeme

v době roztančených fanatických dervišů a dervíšek, kteří nás v pozoruhodně pestré a neúnavné aktivitě vybízejí, abychom se srotili v magickém poli obecné zotrpklosti, kde budeme všichni demonstrovat proti všemu a všem. I konzervativní politik, pokud chce o sobě dávat vědět tak, aby nezanikal, se musí též mediálně rozpohybovat.

Co nás tedy asi tak čeká „po Babišovi“, respektive „po Zemanovi“, jestliže současné české mentální utváření nabízí pouze silná populisticky „babišovská“ východiska k akcím, ať už konkrétní důvody k ukřivděnosti bude formulovat kdokoli jakkoliv?

Současnou pracovní perspektivu opozice lze shrnout stručně: Žijeme v naprostém marasmu! Je tedy třeba, aby občan, který se dosud nepřipojil k odporu vůči současné vládě, uznal, že „doba vymknuta z kloubů šílí“, že „všechno“ je špatně. Že vlastně opět trpíme ve „spálené zemi“. Vděčný materiál samozřejmě poskytují problémy podnikatele Babiše, jež se mísí do života Babiše politika.

Pádu do propasti, jak jej proklamuje opozice, sice nenavědčuje současný stav české ekonomiky ani životní úroveň širších vrstev. Také nebylo pozorováno, že by byly porušovány závazky ČR vůči spojencům, samozřejmě s výhradou věčné rozpočtové ochablosti ministerstva obrany. Tady vyvstává vážný problém, který zdaleka přesahuje význam Babišových finančně-právních zápletek. Ze zkušenosti víme, že východiskem politické polemiky a nástrojem účinného ovlivňování nálady v zemi může být i radikální fikce „černé kachny“, dokonce i taková, která je v zásadním rozporu se zkušenostní realitou sdílenou většinou občanů. Ale pak už polemické kopí nemíří na vládu a její omyly, nýbrž chce jítřit hlubší existenciální nejistoty veřejnosti. Jde o to, zda takové nadnesené řečeno zásahy do „srdce temnot“ jsou ještě eticky vzato demokratické, nebo už populisticky demagogické. Tuto otázku, která tvoří nepříjemný zub, zářez či výmol v provozu našeho veřejného prostoru, bychom si měli umět zodpovědět hlouběji než podle zásady, že účel světí prostředky.

Shodneme se jistě na tom, že poslední křehká vládní koalice byla a je nepříjemně vykloněna doleva a opírá se o zahraničněpoliticky velice svěhlavý Hrad. Také pozorujeme, že vládní strany a prezident občas vytvářely a tvoří jakýsi zapařený politický „bermudský trojúhelník“. V tom moři dusných mlh se pak při všelijakých pochiádách, fajtiádách a stankiádách běžně ztrácel zdravý rozum. Což dovolovalo například jinak stále bezvýznamnější KSČM realizovat kousky svého programu. Levice směla rozdávat a poslanci středového hnutí ANO poslušně hlasovali pro téměř extrémní socialistické vidiny. Jak dlouho ještě?

Avšak vzhledem k tomu, jakými cestami se pustila naše parlamentní a hlavně neparlamentní opozice, reálným uchazečem o ovládnutí scény „po Babišovi“ se dnes nejeví ani tak liberálně konzervativní pravice, nýbrž spíše Piráti, kteří také mají o demokracii své vlastní představy. Těm cestu do Strakovy akademie urovnávají všichni, kteří se snaží, aby co největší část české veřejnosti propadla deprivaci z šokujícího údělu života „na smrdícím spáleništi“. Jako kdyby tu opravdu šlo hlavně o to, kdo koho víc znepokojí, vyleká, vyplaší.

Obecně lze dobře rozumět rozpakům i existenciální zahořklosti významné části české veřejnosti.

Žijeme přece jen v zemi, kde se v posledních sto letech čile střídaly politické poměry. A každý aktuální režim se nesmlouvavě prohlašoval za vývojově nejlepší a historicky definitivní a předchozí poměry odsoudil jako naprosto zločinné. S tím se jaksi ocitaly v podezření i lidské životy, jak tu byly sto let žity, protrpěny, odslouženy v soužení.

Zneklidňující zkušenost častých změn a současné žhavé injekce vzrušení zakládají i pevnou pozici „černé kachny“. Miloš Zeman se umí chovat jako absolutisticky založený monarcha, jenž s nechutí pohlíží na konstituci, již mu vnucují zmatení a nemorální politikáři. Tím se jeví jako pevný bod v příležitostném dobovém chaosu. Prorok a praotec českého populismu je a v dohledné době zřejmě zůstane – Babiš sem, Babiš tam – klíčovou figurou naší politické situace.

Žijeme sice v zemi, která by mohla být pokojným místem k pobytu především díky hojným ložiskům zdravě skeptického českého rozumu, jež se v našem podvědomí zachovala přes všechny historické přemety, zvraty a převraty. Jenže momentálně netušíme, jak z nich těžit.

Pavel Švanda, spisovatel, emeritní profesor Divadelní fakulty JAMU v Brně.

Konec tradice?

Proč dospělost závisí na autoritě minulosti

FRANK FUREDİ

Starobylé rozlišování mezi školáky a univerzitními studenty rychle pozbývá svůj význam. Na mnoha kampusech se už infantilizace univerzitních studentů institucionalizovala. Správci vysokých škol přistupují ke studentům, jako by to byly biologicky zralé děti, nikoli mladí muži a ženy. Má se za to, že mileniálové jsou natolik křehké bytosti, že k zvládnutí přechodu ze střední školy na univerzitu potřebují terapeutickou podporu.

V některých případech se tato infantilizace univerzitních studentů stala vlastní karikaturou. Mnoho univerzit poskytuje studentům zmítaným před zkouškou obavami a úzkostí možnost, aby se ve vyhrazené místnosti uklidnili pomazlením s plyšovými hračkami. Lékařská fakulta na Harvardu a právnická fakulta na Yale trvale chovají ve svých knihovnách terapeutické psy. Podle zprávy v deníku *The Australian* z roku 2015 na univerzitě v Canbeře v Austrálii zahrnují předzkouškové aktivity mající zmírnit stres „zoo domácích mazlíčků, virtuální relaxační hru s praskáním bublin, praskání skutečných nafukovacích balónků a sezení nazvané „Jak se s kúzletem zbavit stresu?““

Většina vysvětlení emoční labilnosti univerzitních studentů obviňuje nové sociální a ekonomické faktory, jako je rychlost změn nebo ekonomické nejistoty, s nimiž se studenti musejí vyrovnávat. Taková vysvětlení však přehlíží jednoho z hlavních viníků infantilizace mladých lidí, který přesahuje sociální a ekonomické podmínky: neschopnost

současné společnosti vzdělávat mládež v hodnotách minulosti.

Vzdělání musí uchovávat minulost. Jednoznačně se k tomu vyjádřila politická filosofka Hannah Arendtová: „Abychom se vyhnuli nedorozumění: domnívám se, že konzervatismus, ve smyslu uchovávání, je podstatou vzdělávací aktivity.“ Arendtová byla přesvědčena, že tato konzervace je nutná nikoli kvůli nostalgii, ale proto, že uchovávání starého poskytuje základ pro obnovu a inovaci. Ve skutečnosti šla ještě dál, a tvrdila, že „vzdělání musí být konzervativní“, aby vytvářelo podmínky, v nichž děti mohou cítit, že mají svobodu reformovat a zlepšovat svůj svět. Mladí lidé rozvíjejí svůj potenciál vytvářet něco nového jen ve vztahu k světu, který byl uchován.

Když se snažíme podstatu vzdělávací aktivity pojímat jako určitou konzervaci a uchování předchozího světa, můžeme snadno narazit na nepochopení a výtku, že obhajujeme zpátečnickou a reakční politickou agendu. Ale argumentace ve prospěch konzervatismu je založena na poznání, že v přechodu po sobě jdoucích generací musejí dospělí převzít odpovědnost za svět, jaký je, a předávat svůj kulturní a intelektuální odkaz mladým. Konzervativní postoj je žádoucí a nezbytný právě a zejména v kontextu mezigeneračního přechodu. Až donedávna přední myslitelé napříč ideologickým spektrem uznávali význam přenosu vědění a hodnot minulosti na mladé. Italský marxistický myslitel Antonio Gramsci v jednom ze svých *Sešitů z vězení* napsal:

„Dětskou mysl si lze představit jako klubko nití, které učitel pomáhá rozvinout. Ve skutečnosti každá generace vychovává novou generaci, to znamená, že ji formuje.“ Domníval se, že životní zkušenost mladého člověka nepostačuje k tomu, aby pochopil, jak svět funguje. Mladí lidé potřebují pomoc starších generací, aby si osvojili jejich znalosti.

Anglický filosof Michael Oakeshott, píšící z konzervativní perspektivy, dospěl k závěru, že „vzdělání v jeho nejobecnějším významu lze pokládat za specifickou transakci, která může probíhat mezi lidskými generacemi, v níž jsou generace nově přichodící na scénu uváděny do světa, který obývají“. Oakeshott tento proces označoval za „morální transakci... na níž evidentně závisí kontinuita lidského života“.

Socializace mladých lidí prostřednictvím mezigeneračního předávání odkazu minulosti buduje pouta mezi členy společnosti. Poskytuje mladým lidem kulturní a morální zdroje nezbytné k jejich cestě světem a dodává sílu ze zkušenosti starších. Šestnáctiletý chlapec, jehož strýc a dědeček sloužili v námořnictvu, má dostupné vzory, jak plnit povinnost, i kdyby sám, až dospěje, do námořnictva nevstoupil. Děvče, jehož matka zasvětila celý svůj život environmentálnímu aktivismu, vyrůstá se souborem hodnot, které ji orientují k péči o planetu. To je více než znalosti získané ve škole. Pro dospělost dětí a teenagerů je určující to, jak si představují sami sebe, až zestárnou. Příběhy, které děti slyší od svých rodičů, příbuzných a sousedů, jim pomáhají porozumět tomu, kdo jsou, co se od nich očekává, jak se mají chovat a jak reagovat na výzvy každodenního života. Prostřednictvím tohoto mezigeneračního dialogu je testována a obnovována zkušenost minulosti.

Během minulého století však byl tento přirozený proces zničen. Západní společnosti se ocitají v situaci, v níž je stále obtížnější socializovat mladé lidi do hodnot předchozích generací. Vzhledem k mimořádným technologickým a sociálním změnám ztrácejí starší generace důvěru v hodnoty, které přijaly za své. Ve stávající situaci se západní společnost

odcizila hodnotám, které ji v minulosti inspirovaly. Dospělí už nemají pro socializaci mladých přesvědčivý narativ.

Odcizení společnosti odkazu minulosti získalo jednoznačnou podobu mezi progresivistickými pedagogy meziválečného období. Jak poznamenal R. J. W. Selleck ve své studii *Anglické základní vzdělání a progresivisté (English Primary Education and the Progressives: 1914–1939)*, tato skupina pedagogů byla hodnotami, které v té době převládaly, „stresována a odcizena“: „Vzpírala se vtiskovat nastupujícím generacím hodnoty poznamenané současností.“ Tito pedagogové pokládali britskou říši, a zvláště její politickou a třídní kulturu, za zdroj hanby. Výslovně tento názor vyjádřil J. H. Nicholson, profesor pedagogiky na univerzitě v Newcastleu. Obával se, že „jsme generace podléhající znepokojivým pocitům a většina z nás je do určité míry špatně přizpůsobena stávající situaci“. Logika následného jednání by měla vést „k opatrnosti, abychom nepředávali naše vlastní předsudky a nepřizpůsobivost těm, které vzděláváme“.

To bylo přesvědčivé preventivní varování pro kohortu dospělých, kteří zažili první světovou válku a byli svědky vzestupu fašismu a totalitarismu v celé Evropě. Ale tento trend proměny vzdělávacích zařízení v méně autoritářské instituce se měl omezovat především na rané vzdělávání. Pedagogové došli k názoru, že ideálním prostředkem učení je hra, neboť dětem pomáhá uvolnit se a získat sebedůvěru. Učitel by neměl být přísným hodnotitelem plnění úkolů, ale spíše zdrojem podnětů zkoumání a kreativity. Tato argumentace se však prohlubovala a podobný přístup se rozšiřoval ze školy do domácností. Odborníci na rodičovství v té době začali varovat matky a otce před možnými škodlivými účinky tradičních výchovných tlaků na jejich děti. Ve třicátých a čtyřicátých letech například někteří odborníci tvrdili, že předčasné snahy naučit děti číst budou z dlouhodobého hlediska oslabovat jejich schopnosti. Mnohé americké děti tak v důsledku obav svých

rodičů z poškození způsobeného předčasnou četbou vyrůstaly na dítě obrázkových knížek.

Kritici tohoto terapeutického obratu ve vzdělání cítili, že by se tyto argumenty mohly rozšířit na vyšší příčky věkového žebříčku, a naléhali, aby byl jeho vliv omezen na výchovu nejmladších žáků. Pedagogický teoretik Michael Demiaškevič, který v roce 1923 uprchl před Sověty a emigroval do Ameriky, varoval, že děláni báboviček a oblékání panenek jsou sice skvělé aktivity pro školky, ale „nesmíme připustit, aby školka převládla i v sekundárním a vyšším školství“. Zatímco progresivističtí pedagogové té doby trvali na tom, že školy „by se měly zříci formální disciplíny“ a naplnit učebny „duchem hry“, Demiaškevič zdůrazňoval nezbytnost rolových vzorů. „Každá lidská generace je mnohem odolnější vůči různým protivenstvím života, když mladí lidé zachovají výsledky úsilí vynaloženého staršími.“ Možná by souhlasil s ulehčením pro pětileté děti, ale jistě ne pro studenty vyšších a vysokých škol. I když zřejmě předvídal následný nárůst vlivu nových metod pedagogické práce s dětmi ve školních třídách, byl by nepochybně šokován terapeutickým využitím domácích mazlíčků a plyšových hraček v univerzitním prostředí v jednadvacátém století.

Demiaškevičovy varovné obavy samozřejmě na americké veřejné vzdělání v následujících desetiletích žádný vliv neměly. Reprezentace hodnot minulosti jako překonaných předsudků se stala více než dogmatem v programech výuky budoucích učitelů. Rozšířila se po celé americké společnosti v působivých formách osobního osvobození, například u básníků kontrakultury, v pop-psychologii a ve feministických hnutích. Jak v roce 1972 konstatoval americký politolog C. J. Friedrich, „ve dvacátém století se tradice [stala] pejorativním pojmem“. Od konce druhé světové války, zejména od šedesátých let, má pocit osobní svobody také svou negativní formu: antitradicionalistické opovržení vůči těm, kdo odmítají jít s dobou a kdo stále berou vážně hodnoty minulosti. Tato hluboce zakořeněná nedů-

věra k tradici jde tak daleko, že matky a otcové jsou varováni před praktikami výchovy dětí, které uplatňovali rodiče v minulosti. Odborníci na rodičovství místo toho radí matkám a otcům, aby se řídili radami dnešních expertů na výchovu dětí.

Tichá křížácká výprava proti minulosti v západních společnostech směřuje svou energii nejdestruktivněji na změnu způsobu, jakým svět dospělých socializuje mladé lidi. Rady a názory prarodičů jsou často ostře kritizovány jako irrelevantní a zatížené předsudky o vývoji dítěte. Například ve zprávě uveřejněné v časopise *The International Journal of Obesity* se tvrdí, že riziko dětské obezity je o 34 procent vyšší, jestliže o dítě pečují celou dobu prarodiče. Z této argumentace pak vyplývá, že pro dítě by bylo lepší trávit méně času s prarodiči. V důsledku institucionalizace těchto postojů se děti vzdalují hodnotám, jichž se drželi jejich prarodiče a nepochybně i vzdálenější předkové.

Z tohoto hlediska se dospělí ocitají v beznadějně situaci. Nejde o to, že rodiče a prarodiče dostatečně nemilují své děti nebo že se o ně nedokážou postarat. Problémem není oddanost, ale kulturní relevance a kompetence. Ve skutečnosti může být pro dítě škodlivá i rodičovská láska, pokud není poučená empirickými poznatky, které mají odborníci. Jak to vyjádřil dětský psycholog William Kessen v roce 1979 v časopise *American Psychologist*, nahrazení rodičovské intuice odbornou autoritou je jakoby uvolněním pole „pro mocné koště vědecké metody“, které vymetá „výstřednosti lidových poznatků a pověry babiček“. Ve skutečnosti je tomu tak, odporuje autor, že za výzkumem je skryta hromada pseudovědy: „Existují znepokojivé případy, v nichž zlomky poznatků sebraných náhodnými metodami a vydávaných ve své době za opravdovou vědu získaly oproti chudé a bezbranné staré lidové moudrosti drtivou převahu.“ Stala se z toho strategie: marginalizovat rodinné poznání pomocí odborníků na rodičovství ochotných poskytnout technické řešení problému výchovy.

Je nutno říci, že skepse vůči hodnotám a autoritě starších generací má pro mezigenerační vztahy významné důsledky. Jakmile dospělí začnou být podezřívaví k hodnotám, do nichž byli socializováni, jejich schopnost vzdělávat děti je narušena. Místo toho, aby se dospělí lidé zabývali otázkou, jak mají vypadat základní mezigenerační transakce ve vzdělávání, ale i v jiných oblastech, spíše se této povinnosti zcela vyhýbají. Pedagogové a odborníci ospravedlňují tento únik před odpovědností tvrzením, že v našem rychle se měnícím světě se hodnoty a zvyky minulosti staly irelevantní. Děti potřebují vzdělání, které je vybaví dovednostmi, jež jsou nezbytné k nabytí sebedůvěry, schopnosti pružně reagovat a emoční inteligence. Jestliže se společnost tak rychle mění, pak má morální, umělecký a politický obsah minulosti menší hodnotu než schopnost se přizpůsobovat neustále se měnícím podmínkám. Z tohoto hlediska nejsou minulost a její hodnoty odkazem, který stojí za to předávat mladým lidem.

Nyní se už nacházíme v situaci, v níž můžeme tento progresivistický postoj k minulosti a generační zlom, který je jeho důsledkem, zhodnotit. Jak poznamenal David Walsh v knize *Rozvoj liberální duše* (*The Growth of the Liberal Soul*, 1997), „neschopnost liberálních společností rozvíjet nějaké institucionální prostředky předávání svých ctností“ vedla ke kulturní krizi. Beze zbytku se naplnilo varování Hannah Arendtové ohledně úskalí socializace mladých bez přenosu hodnot minulosti. „Protože svět je starý,“ poznamenává, „vždy starší než ony [děti] samy, učení se nevyhnutelně obrací k minulosti, bez ohledu na to, jak moc tráví dítě svůj život v přítomnosti.“ Když k takovému obratu k minulosti nedojde, lidé pak skutečně žijí v přítomnosti – ale bez patřičného vybavení. Výraz „poučení z minulosti“ se často bere jako otřepaná fráze, nicméně lidé se nemohou adekvátně připravit na budoucnost, pokud nečerpají z názorů a poznání, které získali během staletí lidské civilizace. Jednotlivci mohou porozumět sami sobě jen pro-

střednictvím obeznámenosti s předchozím vývojem lidstva.

To neznamená, že se pedagogové zcela zřekli povinnosti socializace. To je nemožné. Nejasnost v otázce předávání hodnot vedla k hledání alternativ. V minulosti se ti, kdo měli na starosti socializaci dětí, věnovali především přenosu morálních a kulturních postojů. Tento zájem si stále zachovává určitou relevantnost. Ale v tom, jak vidí škola roli socializace nyní, a ve způsobu, jak ji chápala před stoletím, je do očí bijící rozdíl. Socializace je stále více vnímána jako forma managementu chování. Nejde ani tak o to uvádět žáky do zavedeného způsobu života nebo o jejich seznámení s morálním kodexem společnosti, ale spíš je to snaha je instruovat, jak zvládat své emoce a jak se chovat k ostatním. Nyní školíme děti v takzvaných životních dovednostech. Role rodičů nespočívá v předávání hodnot, ale ve validaci pocitů, postojů a výkonů jejich dětí. Ve dvacátém prvním století jsou odpovědní rodiče líčeni tak, že vypadají jako výkonní manažeři emocí svých dětí.

Odborníci a pedagogové často tvrdí, že socializace mladých lidí musí stále více využívat terapeutické metody, protože současné objevy dosud neznámých deficitů dětství nutně vyžadují terapeutické vedení a zasahování do života dětí. Tyto „objevy“ týkající se zranitelnosti dětí lze však interpretovat zcela odlišně. Netýkají se podmínek, v nichž děti vyrůstají, ale jsou výrazem obtíží, s nimiž se rodiče a další dospělí setkávají ve snaze mladé lidi socializovat.

Rodiče stejně jako škola aktivně prosazují projekty, které mají děti utvrzovat v tom, že co dělají, je správné, a tak zvyšovat jejich sebeúctu. Tento důraz na kladné hodnocení jde ruku v ruce s režimem výchovy, v němž se rozvíjí neochota k riziku. Ale přestože je cílem takového přístupu k výchově posílit mladé lidi – dodat jim sebedůvěru a schopnost pružně reagovat, aby byli v dospělosti úspěšní –, výsledkem je opak. Skutečným důsledkem tohoto přístupu k rodičovství je omezení příležitostí pro kultivaci nezávislosti a prodloužení fáze závislosti

mladých lidí na dospělých. Prodloužení a rozšíření závislosti je ještě zesilováno závažnými obtížemi současné společnosti, když má mladým lidem přesvědčivě vysvětlit, co znamená být dospělý. V populární kultuře je dospělost jen zřídka spojována s pozitivními konotacemi. Dospělost se často pojímá jako postupná ztráta voleb. To je jedním z důvodů, proč sociální vědci vymysleli výraz „vynořující se dospělost“. Ten se vztahuje na ty, kteří se pokládají za příliš staré na to, aby byli adolescenty, ale také za příliš mladé, aby byli plně vyzrálými dospělými lidmi.

Jinými slovy, máme tu nepřírozenou situaci, v níž rodiče a pedagogové pečují o potřeby dětí a pak jim ustupují z cesty, aby mohly nezávisle dospívat – jen aby zjistili, že z dětí se stávají mladí dospělí, kteří jsou *ještě potřebnější*. Tento systém managementu chování povzbuzuje mladé, aby své existenciální problémy interpretovali jako problémy psychologické. Současná kohorta žáků a studentů je během školní docházky vystavena terapeutické pedagogice, a proto obvyklým výzvám dospívání může rozumět jen prostřednictvím jazyka duševního zdraví. Nepřekvapuje pak, že mladí lidé nesnadno zvládají přechod k autonomnímu životu a k chování, které spojujeme se zralostí.

Socializace dětí prostřednictvím validace jejich pocitů, postojů a výkonů se stále opírá o představu, že základní hodnotou vzdělání je sebeúcta. Mladí lidé očekávají, že bude potvrzena správnost toho, co dělají, a jsou přesvědčeni, že mají právo být váženými členy společnosti bez ohledu na to, čeho dosáhli. Není to jejich chyba – je to něco, co se naučili. Validace jejich chování je předpokladem duševního zdraví. To je důvod, proč tak mnoho požadavků současné generace protestujících studentů z kampusů spočívá v přesvědčení, že nejdůležitější je emoční pohoda studentů.

Spouštěče varování před připomínkou traumatických zážitků, bezpečné prostory, kontrola nepřístojného jazyka a křížácké tažení proti mikroagresivitě

a kulturnímu přivlastňování, to vše se ospravedlňuje ochranou studentů před traumaty a jinými problémy duševního zdraví. Vezměme si například článek nazvaný „Třídní cenzor může zlepšit učební prostředí“, publikovaný online jedním studentem na Oberlin College. Autor tohoto článku spojuje svůj požadavek na spouštěč varování před řeckou tragédií *Antigona* s popisem svého osobního boje s představou, že „sebevražda je východisko“.

Současná kohorta absolventů středních škol, kteří přicházejí do univerzitních kampusů, už byla socializována tak, že tento terapeutický světový názor bezvýhradně přijala. Z jejich hlediska je téměř jakákoli zkušenost, která vede u studentů k pocitu diskomfortu nebo stresu – špatný prospěch, kritika ve třídě, nějaké nedorozumění –, zraňujícím aktem.

V požadavcích studentů na to, aby je společnost uznávala a potvrzovala, existuje ještě další nepřírozený paradox, protože vlastně představují povzbuzení paternalismu, který, je-li člověk jednou dospělý, je formou neúcty. Ale univerzity se tohoto úkolu chopily víc než ochotně. Staly se ve skutečnosti hyperaktivními morálními strážci svých studentů. Agresivně poskytují studentům směrnice a vodítka pro etiketu a chování. Kodexy univerzitního jazyka, směrnice, co pokládat za akty mikroagrese, a workshopy o předsudcích a dosažení shody, to vše jsou příklady praktik a iniciativ určených k usměrňování názorů a chování studentů. A mnozí studenti jsou více než ochotni spolupracovat. Na kalifornské univerzitě v Santa Cruz černí studenti nedávno kromě jiného požadovali, aby všichni noví studenti prošli „školením zdatnosti zvládat diverzitu“ – což je forma paternalismu, která se výborně doplňuje s terapeutickým strážcovstvím administrativy.

Takové kodexy a katechismy, které se týkají podrobností každodenního života v kampusu, na venek připomínají předmoderní náboženské texty a příručky etikety. Liší se však v jednom důležitém ohledu. Dnešní kodexy chování se vědomě vyhýbají morálnímu podtextu. Koncepty jako mikroagrese

a dohled nad užívaným jazykem jsou vynálezem psychologů a obhájců politiky identit, kteří zdůrazňují citlivost a možnost pohoršení, nikoli morálních filosofů a teologů, kteří se odvolávali na pravdu a dobro.

Jak už jsem uvedl v knize *Co se stalo s univerzitou?: Sociologické zkoumání její infantilizace* (*What's Happened to the University?: A Sociological Exploration of Its Infantilisation*), toto rozšiřování sféry socializace do oblasti vyššího školství správně pozoroval už na konci sedmdesátých let minulého století sociolog Alvin Gouldner. Gouldner charakterizoval koleje a univerzity jako „penzionáty“, které mají vštěpovat hodnoty prosazované ve vyšším vzdělání. Od té doby se socializující ambice univerzit neomezeně zvyšovaly. Univerzity se nesnaží prostě jen prosadit odlišný pohled na svět, ale aktivně nelegitimizují hodnoty, které jsou spojeny s tradicemi, jež se pokládají za překonané. Příkladem může být prohlášení rektora Nebraské univerzity Ronniého Greena, kterým uvítal nové studenty v akademickém roce 2016–2017. V něm jako zásadní hodnoty své instituce označil rozmanitost a inkluzi. Studenti, kteří přicházeli na univerzitu, neměli jinou možnost než tyto hodnoty přijmout. Jak to vyjádřil sám Green, „o naší víře v rozmanitost a inkluzi... nebudeme diskutovat“. Jeho požadavek bezvýhradné konformity odrážel autoritářské tendence spojované s ne-liberálními institucemi.

Gouldner si rovněž všiml, že univerzity často socializují studenty do hodnot, které jsou „odlišné od hodnot jejich rodiny“. Jedním ze způsobů, jak dosáhnout tohoto cíle, je podněcování studentů, aby se distancovali od „zastaralého tradičního jazyka“ zvykových forem chování. Jinými slovy, univerzita se stala místem převýchovy. Rodinný odkaz musí být odhozen.

Není však třeba velkého úsilí, abychom viděli ubohost konečných cílů univerzit. Přestože projekt změny jazyka a chování zaznamenal částečný úspěch

v marginalizaci tradičních vztahů a postojů, nedokázal dát lidské zkušenosti hlubší význam. To je důvod, proč morální dohled nad kampusy neustále hledá nové způsoby, jak „zvýšit uvědomělost“. Tato uvědomělost nemá nic společného s morálním smyslem. Zvyšování uvědomělosti ani nepotřebuje mít nějaký konkrétní cíl. Představuje hodnotu a v morálně dezorientovaném světě pomáhá socializovat mladé lidi v přesvědčení, že ti, kdo jsou uvědomělejší, jsou lepší lidé než ti, kdo zastávají tradiční názory. Ale protože uvědomělost je karikaturou ctnosti, snaha být uvědomělejší se mívá s odpovědí na důležité otázky naší doby.

Je nepravděpodobné, že Green a ostatní vedoucí osobnosti na univerzitách mohou vůbec pochopit, že takováto socializace univerzitních studentů je systematicky zasazena do terapeutického prostředí. Prezентují svůj morální dohled jako ten typ autority dospělých, jaký právě nyní mladí potřebují. Ale jejich metody managementu chování představují jen chabou náhražku vodítek vyplývajících z mezigenerační směny a poskytovaných tradičním výkonem autority dospělých. Dnešní verze, zdůrazňující toleranci a bezpečí, nemůže mladým lidem poskytnout odkaz, který by mohl sloužit jako základ pro kultivaci zvyků vedoucích k nezávislosti a zralosti. Bez takového základu jsou mladší generace připraveny o morální zdroje, které by jim mohly dát sílu hledat si ve světě svou cestu. V této situaci se mnozí z nich cítí zranitelně a dezorientovaně a jsou navždy odsouzeni k tomu, aby interpretovali existenciální problémy prizmatem duševního zdraví. Socializace pomocí validace, nikoli skrze tradici a zvyklosti, ponechává mladé bez základních významů, jejichž prostřednictvím by mohli dát smysl své zkušenosti.

First Things, únor 2018, přeložil Jiří Ogrocký.

Frank Furedi je emeritním profesorem sociologie na University of Kent v Canterbury v Anglii.

Kulturní hodnoty a politický systém

BOHUMIL NEKOLNÝ

Disrupce kulturního a politického systému

V devadesátých letech se u nás kulturní a politický systém začaly dostávat stále víc a více do vzájemných kolizních situací. A nebylo to jen věcí jazyků a jiných komunikačních kódů. Šlo v prvé řadě o akceptaci či neakceptaci hodnotových systémů. Na straně politiky, a zvláště u ideologických dogmatiků, šlo o jednoduchou tezi, že kultura je soukromý statek a její produkty a služby mají sloužit bez veřejných intervencí. A tedy především bez veřejných zdrojů. V tomto smyslu zněl kupodivu nejsilnější hlas lékařů: zubaře Miroslava Macka, gynekologa Bohuslava Svobody a adiktologa Pavla Béma – zvláštní to jev! Přesáhl až do takových absurdních tvrzení, že kultura nepřináší žádnou přidanou hodnotu. Což exprimátor Bém dokazoval na příkladu Dejvického divadla, které mělo – dle něj – pro Dejvice přinášet přidanou hodnotu nula. Situaci kultury jako společenského outsidera, vytlačeného na okraj transformované společnosti, podtrhla po roce 1996 i následná vláda sociální demokracie. V Evropě, když k vládám nastupovali labouristé (jako v Anglii) či socialisté (jako ve Francii), tak tyto levicové vlády vždy navyšovaly kulturní rozpočty. Jack Lang ve Francii jako ministr kultury z roku na rok rozpočet zdvojnásobil. U nás premiér Miloš Zeman svému nejoblíbenějšímu ministrovi Pavlu Dostálovi sdělil, že s penězi dokáže spravovat kulturu každý foxteriér.

Za této situace se začaly hledat účinné (a svým způsobem i nové) argumentační techniky na obranu kultury. Na základě dnes už klasických prací

Davida Throsbyho, M. Reevese či J. Myerscougha počaly vznikat i v České republice práce na základní téma „podpora kultury se vyplatí“ (viz studie např. Martina Cikánka, Terezy Raabové či Simony Škarabelové). Byly deklarovány benefity kultury a umění, v podstatě jako zdroj legitimacy financování kultury a umění z veřejných zdrojů. První studie usilovaly proměnit stereotypní chápání veřejné podpory jen jako jednosměrné nenávratné dotace do kulturního systému. Prokazatelné ekonomické přínosy měly ve veřejné debatě pomoci nahradit pojem *dotace* pojmem *investice*, a tak změnit základní paradigma vnímání veřejné podpory kultury společností. Na jedné straně měl tento koncept napomáhat advokacii kultury tím, že je orientován na ekonomické přínosy kultury, a měl tak vyjít argumentací makroekonomickými daty vstříc „ptydepe“ politiků. Zvláště pak rozeznávací schopnosti ministerstva financí. Na druhé straně šlo fakticky především o posílení funkce a důsaznosti kulturních hodnot a tzv. vysokého umění povýtce.

Vždyť právě sféra „živého umění“ stojí v centru kulturních průmyslů a celého kreativního sektoru. Ona je přece původním zdrojem originality, kreativity, inovace – zkrátka tvorby a autorství. Je předpokladem fenoménu, kterému se říká kreativní ekonomika a od níž – údajně i na základě strategických dokumentů této vlády – odvisí rozvoj společnosti. Cenu kulturních hodnot umíme sice spočítat, ale to, co umíme spočítat, je, žel, povětšinou jen ekonomické povahy. A proto musíme stále připomínat citát Alberta Einsteina: „Ne vše, s čím se počítá, může být spočítáno, a ne se vším,

co se dá spočítat, se počítá.“ Ekonomické benefity následují přece až po užitných efektech kultury, které mají povahu sociální a jdou spočítat a kvantifikovat jen velmi obtížně. Ale lze je definovat hodnotícím soudem. Jejich mapa se pak částečně překrývá i s imanencí kulturních hodnot tak, jak by měly být právě pro jednadvacáté století ideálně vnímány – a to nejen kulturní veřejností. To vše (co se nedá numericky vyjádřit) souvisí přece přímo s kvalitou života. A za ni, ať chceme či nechceme, je odpovědný především politický systém. A pokud připomínáme ekonomické a sociální hodnoty kultury, nemůžeme pominout to podstatné, pro argumentaci nejobtížnější a přitom nejzávažnější: kultura – a umění zvláště – má především hodnoty estetické. Krása je nejvlastnější (*immanentní*) hodnotou kultury – je třeba ji ovšem stále znovu a znovu nalézat (evidovat) a interpretovat (hodnotit). V této studii vycházím ze své práce *Immanentní hodnoty kultury*, jež vyšla ve sborníku *Paradigmata moderní kulturní politiky* (B. Nekolný a kol., Praha 2014, Divadelní ústav) a která byla věnována čistě axiologii.

Slovníkové heslo umožňuje charakterizovat *imanenci* jako vlastnosti něčemu příslušné, vnitřně dané a až bytostně vlastní. Definovat bychom měli i významově komplikovaný pojem, jakým je fenomén umění. V tomto smyslu se spoléhám na přirozené citění čtenáře a pouze slibuji, že se vyhnu dichotomii pojmů *immanence* a *transcendence*, i když režisér Ivan Rajmont, někdejší šéf činohry Národního divadla, byl přesvědčen, že divadlo se má dotýkat i světa za světem, tedy *zásvětí*, jak zní ono nádherné české slovo. Jedním z prvních autorů, který u nás ve veřejném diskursu začal odkazovat k imanentním hodnotám kultury, byl už výše vzpomínaný Martin Cikánek. S odvoláním na anglickou literaturu (např. Johna Holdena) začal redefinovat tzv. advokacii kultury nejen z hlediska ekonomické výhodnosti podpory kultury (a její sociální prospěšnosti), ale především s argumentačním instrumen-

tářem jejích přirozených hodnot. Citujeme: „Krásu má smysl podporovat pro ni samu, neb umění patří mezi základní lidské potřeby.“

Z filozofie, lépe řečeno z gnozeologie (viz Immanuel Kant) víme, že z kultury (potažmo z umění) můžeme poznat jen to, co je vlastní (tedy *immanentní*) našemu smyslovému poznání. A pokud chceme reflektovat hodnotu kultury, musíme především deklarovat její estetickou autonomii. A legitimovat umělecká díla (nebo kontext těchto děl) jako krásná a skutečná. Jako estetická hodnota se oceňuje především originalita díla, případně estetická tvořivost nebo osobitost autora. Módním evropským pojmem posledních dekád se stává *kreativita*. Promyšlení konceptu hodnot kultury přitom provází naše dějiny už od antiky. Současná interpretace se vedle historické a sémantické analýzy (včetně komparace s jinými obory lidských činností) snaží především nalézt takový jazyk, kterým by bylo možné o hodnotách kultury mluvit srozumitelně a který bychom mohli používat i v oblasti (či vůči oblasti) veřejné politiky. A mám na mysli především politický systém v České republice.

Záměrem této filipiky s akcentem na hodnoty je vlastně popis kontrapozice, s jakou se k umění a kultuře staví náš politický systém a jakou následně zaujímá umění ve společnosti. Cikánek své výchozí zamyšlení uzavíral větou, kterou v šedesátých letech minulého století pronesl John F. Kennedy: „Jsem si jistý, že až prach století dopadne na naše města, nebudou na nás vzpomínat pro naše vítězství a porážky ve válkách a politice, ale pro náš přínos lidskému duchu.“ A pokud dobře rozumíme Kennedymu, pak to, co on pokládal za *přínos lidskému duchu*, není nic jiného než vlastní hodnota lidské kultury. Oporu pro interpretaci hodnotového systému jsem nacházel právě u anglosaských autorů, zvláště u Rogera Scrutona a Daniela Bella.

Scrutonova kniha *Culture Counts: Faith and Feeling in a World Besieged* (*Na kultuře záleží: Víra a city v ohroženém světě* – Encounter Books, 2007)

je od začátku do konce obhajobou „vysoké kultury“. Tou myslí umělecká díla vysoké kvality, která jsou prověřena dobou své přítomnosti v kulturním prostředí a nastavují standardy, jimiž se současná kultura dá spolehlivě měřit. Přenášejí a předávají morální normy, duchovní hodnoty a pravdy, jež vnímáme jako nadčasové, univerzální, civilizující a zušlechťující. Proces, který známe z teorie memů. Kultura je obvykle spojovaná s lidskou potřebou členství v dané společnosti, je jejím společným bohatstvím a vymezuje i její identitu. Scruton, dnes i v Anglii proskribovaný, tuto definici upřesňuje na „přijatou vlastnost otvírající srdce, mysl a smysly jejích příjemců intelektuálnímu a uměleckému dědictví“. Nesdílí ji nutně všichni členové dané společnosti. Vytvářejí ji vždy elity, ale její smysl spočívá v emocích a aspiracích, které jsou společné všem jejím členům.

Podle něho charakterizuje každou kulturu tradice děl, která nejen přetrvala svou dobu, ale nadále slouží jako model a inspirace novým generacím tvůrců. Kultura vychází z etického a estetického úsudku, vkusu, srovnání, kolektivní preference, volby a společného smíchu, který racionalizuje absurdity a smiřuje myšlenkové rozdíly. Kultura poskytuje vhled do smyslu věcí, vytváří společně srozumitelné symboly, pěstuje schopnost podílet se imaginativně na událostech a představách událostí, stanovuje cíle a dává sílu jich dosahovat. Vysoké umění pak usiluje o vytváření, zachovávání a sdělování zážitků, které povyšují lidský život na vyšší úroveň etické reflexe. Kultura vyrůstá z náboženství a jeho rituálů, svátků a událostí, ale dokáže se od něho oprostit, stavět se k němu kriticky i se mu vysmát. Zachovávání a předávání kultury je podmínkou přežití civilizace, kterou kultura tvoří. Ztratíme-li kulturu, zbude nám prázdná skořápka civilizace, zbavená identity a na cestě k zhroucení. Scruton píše: „Naše kultura vyrůstá z pocitu historické komunity, ale zároveň oslavuje univerzální lidské hodnoty. Je zakořeněna v křesťanské zkušenosti, ale čerpá z tohoto zdroje

bohatství lidských citů, které rozprostírá nestranně přes imaginární světy. Západní kultura je náš nejvyšší morální zdroj ve světě, který přešel do modernity. Obsahuje vědění, co cítit ve světě, kde cítění je v neustálém nebezpečí, že zabloudí. Její ztráta by byla pádem do barbarství a do rozkladu společnosti. Její zachování a předávání je povinností, k níž se musíme probudit dříve, než bude pozdě.“ (Pozn.: Vycházím z obsáhlé excerptce, kterou pro české prostředí provedl Benjamin Kuras.)

Problém estetické hodnoty řešila i česká estetika. Především v dnes už klasických strukturalistických studiích Jana Mukařovského z 30. let minulého století. Ze sborníku Mukařovského prací (1966), který editoval Felix Vodička, připomínám zvláště studii *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakt* (1936) a studii *Může mít estetická hodnota v umění platnost všeobecnou?* (1939). Připomínám to proto, abychom si uvědomili, že kulturní hodnoty jsou vždy spojovány i s estetickým (tj. normativním) soudem a že rázem stojíme před problémem objektivit tohoto soudu. Mukařovský problém řeší elegantně: „Ano, estetická hodnota obecně existuje, ale musí se znovu a znovu ustavovat.“ Z kulurologických normativních interpretací kulturních hodnot vyplývá, že o hodnotě nerozhoduje většina, že z povahy věcí ani prostá evidence těchto hodnot není demokratická. Už od Umberta Ecca (1962) až po H.-G. Gadamera (2003) víme, že je záležitostí, již povýtce dotváří divák, posluchač, čtenář. A on spoluutváří „imanentní“ kulturní hodnotu díla.

Hodnoty, které přináší umění do kulturních kontextů, jsou specifické. Od schopnosti zprostředkovávat požitek (včetně zvláštního druhu požitku, jakým je zábava) prostřednictvím zobrazení, nápodobu (mimesis) až po použití principu hry. Umění má schopnost prostřednictvím uměleckých děl a výkonů zprostředkovávat obsahy, sdělení i ozřejmování naší i cizí existence. Vedle specifické schopnosti oslovit naše poznání (naše „racio“) svět umění

oslovuje ovšem i naše city a emoce. A tato komplexnost světa umění (jiná než světa vědy či denní praxe) umožňuje porozumět jinak lidské zkušenosti. Ale přece jen „nejvlastnější“ hodnotou, kterou umění vkládá do světové kultury, je na prvním místě jeho podmíněnost imaginací a teprve následně i schopností kreativity a originality.

Jsem dalek toho uzavřít svět umění jen estetickými kategoriemi. Jako každá lidská činnost souvisí i s etikou. 27. 2. 2019 napsal na blogu *Divadelních novin* jejich šéfredaktor Josef Herman v polemice s Vladimírem Justem dokonce tato slova: „Nikdo z vás nemá pravdu, nemůže mít pravdu, neboť ta v umění neexistuje.“ A Justovi doporučil: „Profesore, doporučuji zajít do potravin a koupit pytlík tvrdého hrachu, abys měl doma za trest na co kleknout.“ Neudržel jsem se a do sofistickované debaty jsem vstoupil následným výkřikem: „Pokud pravda už ani v umění neexistuje (dle Hermana), nezbyvá nám než jít a oběsit se. Nebo lépe: jít a oběsit někoho.“ Nadále jsem přesvědčen, možná s odkazem na F. X. Šaldu či z divadelního prostředí na geniálního režiséra Alfréda Radoka, protože pro něho pojem umělecké pravdy byl kruciólním, že pravda patří mezi imanentní hodnoty i kultury.

Pokud dnes otevřete studie amerického politologa, sociologa a kulturologa Daniela Bella ze 70. let (např. *Vratká Amerika: přechodné a trvalé faktory celonárodní krize*) a zakryjete data, vyměníte jména a změníte názvy, získáte neodbytný dojem, že autor píše o naší společenské situaci, lépe řečeno o krizi našeho demokratického systému. Jako bychom byli o čtyřicet let pozadu. Vždyť i my silně pociťujeme ztrátu autorit, nedůvěru v politické strany, sociální nerovnosti, nedůvěru v právo a spravedlnost, oslabení společenského konsensu. Dala by se použít i jeho diagnóza zdrojů nestability společnosti. Nás však zajímají jeho práce, které věnoval problémům modernity a které obsahují např. kapitoly jako *Kulturní rozpory kapitalismu* či *Rozštěpenost kulturního diskursu* a konečně i autorův *Doslov* z roku 1996, kdy

některé své teze revidoval. Bell je zajímavý i tím, že pro svou argumentaci často sáhne i po myšlenkách autorů jeho konzervatismu značně vzdálených, jak učinil i v případě Jürgena Habermase, představitele německé „levicové“ filosofie. Bell s gustem cituje následující pasáž z Habermasových úvah (in *Dilemata politického života*): „Neexistuje-li dostatečný soulad mezi normativními strukturami, které ještě dnes mají jakous takous sílu, a politicko-ekonomickým systémem, pak může kapitalismus stále ještě uniknout krizi motivace tím, že kulturní systém odstaví, a kultura se tak stane pouhou nezávaznou aktivitou ve volném čase nebo jen předmětem odborného vědění.“

Používám tuto zdánlivou odbočku jen k pozastavení, zda právě my dnes nezažíváme fázi „odstavování kulturního systému“ – a tedy i kulturních hodnot – včetně transformace kultury a umění ve „volnočasové aktivity“. Kdy se nám dogmatici snaží kulturu „prodávat“ čistě jako soukromý statek. Bell, jako konzervativní myslitel, je naopak vášnivým zastáncem axiologické interpretace kultury. Nikdy nepřijal koncept postmoderny (*všechno jde, vše je možné*) s ideologií relativizace hodnot. Jeho argumentace – právě v době, kdy se v Evropě vyčerpává projekt „multikulturality“ – stojí za pozornost. Jako polemické pole si vybral teze Herberta Ganse z knihy *More Equality (Více rovnosti)*, v níž se píše: „Společnost, v níž vládne kulturní rovnost, bude považovat všechny způsoby sebevyjádření a symbolického sdělení za stejně hodnotné umělecky i mravně a bude jim přisuzovat stejný status, neboť vyjadřují různá estetická měřítka osob v různých socioekonomických a vzdělanostních situacích.“

Takový relativismus podle Bella však směšuje dvě různé věci – kulturní preference a kulturní hodnocení. Bell přiznává každému (jedinci i skupině) právo na preference v různých druzích umění. O tom, co ho však nenechává klidným, svědčí jeho následná filipika: „Je však nehoráznost tvrdit, že hodnota každého estetického vyjádření je stejná

jako hodnota kteréhokoliv jiného. Znamená to pak, že když se rozhoduje o státních dotacích pro kulturu, má úplně každý dostat stejně peněz?“ Bell dodává, že vážným problémem politiky Spojených států v oblasti umění je populistický tlak na Kongres, aby rozdělával peníze „rovným dílem“. A dodává: „Významná střediska umělecké tvorby jsou zanedbávána, zatímco umělecký pól dostane svůj krajíc. Ve prospěch rovnosti je tak obětována kvalita“. Pro domo připomeňme financování tzv. „vlastních rodinných stříbr“ u nás a naprostou ztrátu schopnosti evidence uměleckých kvalit (potažmo kulturních hodnot) politickým systémem. Zvláště pak jeho byrokratickým aparátem. Kde si může politik dovolit označit jedinečný architektonický projekt označením „chrchel“? Odpověď je nasnadě – na Balkáně a v Rusku!

Při advokacii kulturních hodnot (a zvláště při obraně umění) nestačí *obránná* pozice. Je nutné útočit! Od Michaela Kaisera (*Strategické plánování v umění*, Divadelní ústav, 2009), byvšího intendanta American Ballet Theatre, londýnské Royal Opera či Kennedyho Centra pro umění ve Washingtonu, víme, že v prvé řadě je nutné deklarovat svou kvalitu. Kulturní statky, kulturní služby, kulturní zboží mají svou hodnotu. A tato kulturní hodnota je specifická – je totiž vzácná. Zcela zřetelné je to na hodnotě umění, respektive na „hodnotě“ jeho tvůrců a interpretů. Výskyt originality, kreativity, jedinečného autorství (neřku-li geniality) je skutečně cenným (a poměrně vzácným) statkem. Mnozí se totiž naučí cosi dělat, ale jen nemnozí se naučí na roztodivné nástroje (včetně svého těla) skvěle hrát. Poměrně dlouhou dobu zastávám názor, že pokud nebudeme hodnotit umění i z hlediska managementu, protože to neumíme, nemůžeme v kultuře ani racionálně alokovat veřejné zdroje. Po pravdě řečeno, tento názor není (pocho-pitelně) populární nejen u politiků, ale kupodivu ani u umělců.

Triáda: kultura, umění – věda, výzkum – školství, vzdělávání

Oceňování umění by mělo mít své přirozené přesahy, které lze pojmenovat jako nutnou triádu alokace veřejných zdrojů. Ekonomie veřejných statků, sociologie i kulturologie nám dluží komparaci efektivit vynakládání veřejných peněz z veřejných rozpočtů na konsenzuální veřejné kulturní statky a kulturní služby. Naše ekonomická věda na tento aspekt alokace veřejných prostředků ve světě kultury rezignuje. I základní monografie (P. Dostál, E. Kislingerová a kol.: *Ekonomika kultury*. Praha, Nakladatelství Oeconomica, 2012) zcela rezignuje nejen na evaluaci produktivity, ale i na ekonomické hodnoty, zvláště pak a především pro oblast umění.

Vycházím ze svého hlubokého a dlouhodobého přesvědčení, že věda a výzkum, vzdělání a výchova, kultura a umění tvoří rovnomocný *trojúhelník veřejných služeb a statků*, které jsou v těsných a závislých vazbách. Pokud budete financovat jen část tohoto trojúhelníku, např. jen do vědy a školství, a ne už do kultury, efektivita vaší investice bude mizivá, někdy až limitně se blížící nule. A samozřejmě to platí i naopak, vždyť by bylo absurdní financovat vědu a podfinancovat školství.

V současné době ideální modely racionální alokace souvisejí především s pojmem kreativity. Pokud budeme chtít definovat pojem „kreativní sektor“, narazíme hned na několik modulů. Klasická definice pochází od Davida Throsbyho. Jejím vizuálním obrazem jsou čtyři kruhy se třemi sousřednými mezikružemi. Čím blíže středu se dané odvětví nachází, tím více je jeho podstatou čistá kreativita. Dále od středu následují pouhé aplikace kreativity. Takže v centru je literatura, hudba, jevištní a výtvarné umění. Kolem jsou další „ústřední kulturní průmysly“: film, muzea a knihovny. Dalším mezikružím je pak památková péče, nakladatelský průmysl, audiovizí, počítačové hry a videohry. A konečným okružím jsou odvětví příbuzná:

reklamní průmysl, architektura, design a módní průmysl.

Další Brit David Hesmondhalgh považuje za kulturní průmysly ty instituce, které se primárně zabývají produkcí společenských významů. Kulturní průmysly tvoří, interpretují a distribuují „texty“ s významy: rozhlas a televize, filmový průmysl, obsahy v internetovém průmyslu, hudební průmysl, nakladatelský (tištěný i elektronický) průmysl, videohry, reklama a marketing. Dělí je na ústřední, okrajové a odvětví na pomezí. Terminologická rozvolněnost je přirozená, neb jak autor sám říká: „problematické je definovat samu kulturu, natož průmysl“. Byly pokusy o definici přes negativní charakteristiky, jako např. nemožnost zařazení kreativních průmyslů mezi tradiční průmyslová odvětví, nemožnost identifikovat kreativní průmysly na úrovni institucí, neschopnost zainteresovaných sdružovat se v profesních organizacích, neexistence jednotného statistického rámce atd.

Klasik kreativní ekonomiky John Howkins nachází jako základ pro definici kreativních průmyslů koncept duševního vlastnictví. A v něm nabízí čtyři formy: autorské právo, patentové právo, ochrannou známku a design jako hybrid těchto zákonných norem. A tak také rozlišuje čtyři kategorie průmyslových odvětví: autorskoprávní průmysly, patentové průmysly, průmysl ochranných známek a konečně odvětví designu. U těchto odvětví lze rozpoznat kreativitu na vstupech, ale obtížné je vyčíslit podíl kreativity na výstupu, tedy na produkci.

Konečně přichází i definice Work Foundation, která je mně osobně nejbližší, protože vychází z hodnotového systému. WF je svérázný myšlenkový trust a jeho model kreativních průmyslů je opět vyjádřen kruhy a na ně navazují tři mezikruhy. Centrální kruh představuje oblast, kde vznikají čistě kreativní výstupy s maximální koncentrací hodnot (hodnoty estetické, duchovní, společenské, historické, symbolické či hodnoty původnosti a originality). Jde o tvorbu spisovatelů, básníků,

textářů, filmařů, skladatelů, tanečníků, herců, ale také např. programátorů. Patří sem scénická umění, ale také trh s uměním a starožitnostmi nebo umělecká řemesla. První mezikruhy, které navazuje na oblast čistě kreativních výstupů, je oblast kulturních průmyslů, tzn. hudební průmysl, audiovizí, nakladatelství, filmový průmysl a počítačové hry. Jde o oblast, která se soustředí na komerční vytěžování výše zmíněných hodnot. Další mezikruhy pak představuje oblast kreativních průmyslů, která vedle využití hodnoty řeší vždy i funkčnost svých výstupů a produktů. Dle tradiční klasifikace sem patří architektura, design, módní průmysl, softwarové služby, reklama atd. Model je chápán jako vysoce propustný jak v pohybu kreativců, tak v kooperaci subjektů. A konečně posledním segmentem je oblast širší ekonomiky, jdoucí nad rámec kreativních průmyslů. Tedy těch sektorů a služeb, které těží přímo z hodnot vytvořených kreativními průmysly (např. automobilový průmysl těžící z designu atd.). (Pozn.: Popis modelů in M. Cikánek, *Kreativní průmysly*. Institut umění, Praha, 2009.)

Rámcový přehled teoretických modelů kreativního sektoru volíme jako argumentaci pro fakt, že ve všech modelech je zjevné, že umění je prapůvodním a rozhodujícím zdrojem kreativity, tedy generátorem kreativního sektoru, samotné kreativní ekonomiky. Dnes a denně (naposled Jan Bartoň 5. 5. 2019, *Neviditelný pes* in Zkáza Dejvického divadla – dotacemi a socialismem) slyšíme argumentaci na tento způsob: „Umělecká fronta nera-
da slyší, že i umění se řídí nabídkou a poptávkou. Rozkřikne-li se mezi lidem, že to či ono divadlo je dobré a lidé chtějí představení vidět, náhle začíná být problém sehnat lístky. Jedinou nadějí je pak sehnat lístky u překupníků (spekulantů), kteří si ale za svou službu nechají řádně zaplatit. Cena lístku tak stoupne mnohonásobně... Zvýšit cenu vstupného ale může udělat okamžitě. Pokud to nechce udělat z důvodu dotací, je to jen další příklad toho, že dotace křiví nejen trh, ale zejména charakter.“

Ve své poslední připravované knize *Divadlo a společnost kolem roku 1989* shodou okolností cituji sám sebe z roku 1989: „... dochází k záměrnému matení pojmů. Nedávno Rudé právo uveřejnilo hlas jednoho dělníka, že by si kulturní pracovníci (potažmo intelligence) měli uvědomit, že hodnoty vznikají pouze dole, tzn. v továrnách atd. Pár dní nato jsme se ale dozvěděli, že film Dušana Hanáka *Ja milujem, ty miluješ* získal na západoberlínském festivalu Stříbrného medvěda. Háček je však v tom, že ‚moudrým‘ opatřením ležel onen film osm let ukryt v tresoru. Je možné, že za oněch osm let ten film mohl přivést třeba sto tisíc devizových korun (přemýšlejme hypoteticky). Za ty peníze se ale daly dovést injekční stříkačky či nám nedostupné léky proti AIDS atd. Ten film sám o sobě mohl fungovat jako malá továrna s exportní schopností svých výrobků. S takovou schopností, kterou naše strojírenství během posledních let ztratilo. Jak je to s oněmi hodnotami?“

Přesvědčení, že veřejné peníze do umění nepatří, je snad nezničitelné. Pochopitelně že peníze nesměřují k „hercům“ – nejčastěji slyšíte ještě dnes příkázání: hercům ani korunu, oni mohou za listopad 89 –, ale směřují k divákům, kterým umožňují či usnadňují realizaci jednoho ze základních lidských práv, a sice přístup ke kulturnímu bohatství. Skutečně se mi nechce opakovat klišé, že nejde o *dotaci*, ale o *investici*, která má nejen své multiplikační efekty ekonomické povahy, ale také nezanedbatelné efekty povahy sociální, které jsou podstatné. Vlastním smyslem kultury (a umění jen tak mimochodem) je přispívat mimo jiné i k sociální kohezi. Pokud se z kultury a umění stane outsider, něco se zjevně stane i se soudržností společnosti. Stačí se podívat kolem sebe. Pomiňme, co se stane následně s její kultivovaností, citlivostí a především slušností. Evropské země na západ od Chebu pokládají veřejná divadla za páteční síť své kulturní infrastruktury. Německá divadla jsou soběstačná z 12–15 %. U nás je soběstačnost kolem 30 %. Někde se dokonce di-

vadlu, když začne dosahovat vyšší soběstačnosti, mohou začít krátit dotace. Z prostého důvodu – ta divadla nejsou určena k podnikání a ani k tomu, aby vycházela vstříc mainstreamu, ale jejich posláním je kvalita, kontinuita, diverzifikace, otevřenost experimentu, původní tvorba, prostor pro mladé tvůrce, případně i mladé diváky.

Výchází „triádu“ o potřebě rovnoměrného, vyváženého a snad i masivního financování veřejných služeb v kultuře, školství a vědě z veřejných rozpočtů nemám opřenou o sociologické výzkumy a statistické analýzy. Jde jen o mou osobní, dnes už letitou a zažitou zkušenost dramaturga, státního úředníka, novináře a konečně i vysokoškolského pedagoga. Jde pouze o pocit, že pokud se neobjeví lídr – a je jedno, zda to bude partaj, hnutí či osobnost, prezident, premiér či ministr kultury – s vizí smyslu a potřeby kultury, a především umění, nebude tahle společnost ani nadále v pořádku. Předpokládá to především změnu nastavení společných cílů, priorit a významů.

Legitimita politického systému kulturními hodnotami

Podle Talcotta Parsonse je legitimita moci imanentní vlastností politického systému, předpokládá její samozřejmost. I v souvislosti s legitimitou politického systému, stejně jako s kulturními hodnotami, nás pronásleduje pojem imanence. V osmdesátých letech moje generace, už jako dospělá, četla pod lavicí studii *Krize eschatologie* Václava Bělohradského a pokoušela se pochopit jeho dichotomii legálního a legitimního. Mimo jiné proto, že jí (tato dichotomie) nabízela interpretační klíč k analýze destrukčního charakteru socialistické společnosti jako totalitního režimu. Pojem *legimita* používám v jednoduchém původním významu slova *oprávněnost*.

V roce 1929 na černý pátek vypukla světová hospodářská krize, která trvala minimálně do roku

1932. Datum se kryje s nástupem nacismu v Německu a u nás s deziluzemi z existence samostatného státu, které do deseti let vyústí do zhoubného politického ovzduší tzv. druhé republiky. Ta nastolí už jiné společenské paradigma. Masarykovo Československo, přes šílený koncept čechoslovakismu, bylo skutečným ostrovem demokracie, který byl obklopen horthyovským Maďarskem, dolfusovským Rakouskem, Piłsudského Polskem a jen tak na okraj i hitlerovským Německem. A za východním rohem Stalin provádí masové vyvražďování, kdy pobije mimo jiných více sovětských generálů, než jich následně padne ve druhé světové válce. A uvnitř demokratického státu je Henlein a na Slovensku, kde „zo Žiliny jede vlak a na ňom sedí Šaňo Mach“, pak sám velký katolický kněz Tiso. To citlivé zahyne, první Karel Čapek uštvan českým tiskem, Němci zabijí Vladislava Vančuru, Josef Čapek zahyne v koncentračním táboře, kde skončí i Ferdinand Peroutka, aby byl po letech dehonestován přímo prezidentem této republiky. Veřejná diskuse období 1938–1939 je nesnesitelná. Dosavadní hodnotový systém (*Ježíš, ne Caesar, nebát se a nekrást...*), prostě humanismus parlamentní demokracie, je záměrně a bez skrupulí devastován. Stateční, co se vrátí v roce 1945 z emigrace, svůj národ nepoznávají. Následuje čtyřicet let komunismu a oproti šesti letům německé okupace pak dvacet let „dočasného“ pobytu sovětských vojsk a eufemicky řečeno: stejný počet let tzv. omezené suverenity.

Coby původním studiem historik nemám rád časové paralely, ale současně nemohu pominout důsledky hospodářské krize po roce 1929 a to, co následovalo u nás po roce 2008 v důsledku světové finanční krize. Přitom tato krize současnou populaci nijak výrazně existenčně nezasáhla. Trvala rovněž zhruba tři roky, ale omezení veřejných rozpočtů, zmrazení mezd, uměle vyvolané protikorupční kampaně a přímý útok na tradiční či dominantní politické strany zásadně proměnily společenský konsenzus, dobíhající po roce 1989. Veřejný prostor začínají

zmáhat osoby bez lustračního osvědčení, pohrobci komunistů, včetně takových výtečníků, jako je plukovník Zbytek, který nabízel ještě v prosinci roku 1989 své tanky proti demonstracím podle modelu náměstí Nebeského klidu, kam se naopak naše hlava jezdí učit, jak spravovat stát. Ty modely správy státu jsou ale prosté, vždyť je má v malíčku i sám premiér: „Řídit stát jako firmu.“ Tohle Andrej Babiš ale musel opsat od Vladimíra Iljiče, ten byl ve svém slavném spisku *Stát a revoluce* přesvědčen, že „stát je potřeba řídit jako poštu“ (sic!). U Lenina to oproti Babišovi mělo alespoň logiku, protože v carském Rusku poštu zaváděli Němci, a tak to bylo to jediné, co tam (mimo nevolnictví) skutečně fungovalo.

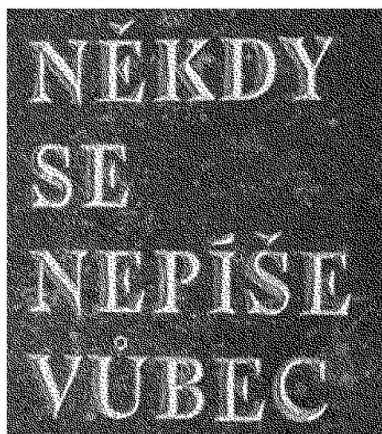
Jak změnit zásadně paradigma liberální demokracie, étos sametové revoluce a vazby na EU a NATO? Tak stojí kardinální otázky. V podstatě útokem na politické strany a tedy exekutivu, včetně nájezdu na parlamentarismus (senát přece nikdo nechce a ve sněmovně jde jen o „žvanírnu“). Ostatně proč politiky šetřit, vždyť *všeci kradnú!* Heslo, které je pouhou odvozeninou od Zemanova výkřiku do tmy o *spálené zemi* už v letech devadesátých. Šéf komunistů nás v ČT dodnes učí o „demografii“. A vedle útoku na politický systém musí nutně přijít útok na média. Většinu jich oligarchové koupí. Současně námezdní duchovní giganti provedou soustředěný a vytrvalý útok na média veřejné služby. A na prvním místě je pochopitelně Česká televize. Jakl, Zbořil, Štěpánek, Žantovský Petr, Jandák a ad libitum parta kolem *Partajních listů* (sic! nechtěný překlep!) používají prostou manipulativní techniku, a sice opakování hesla: *Kartágo musí být zničeno*. ČT postátnit či privatizovat a nejlépe úplně zrušit. Za tím je ovšem prozatím nevyřčená (ale zjevná) touha zbavit se jak EU, tak NATO a přiblížit se technikou vládnutí současnému Maďarsku a Polsku. Snaha stanovit limity parlamentní demokracii by se dávno naplnila, kdyby na tom naše ekonomika nebyla tak dobře – s takřka nulovou nezaměstnaností a dynamickým nárůstem mezd. Je pravda,

že i to jde překonat, pokud moc ovládne i vnitro a soudy. *Hic Rhodus, hic salta!*

Politologická revue v prosinci 1998 publikovala stať Matteie Dogana s příznačným titulem *Legitimita režimů a důvěra v instituce*. Minulý rok jsem vedl magisterskou práci Daniela Brátka, která se zabývala komparací divadelních systémů Švédska a Finska. Překvapila mne dokladovaná teze právě o důvěře, kterou mají vlády severských států ve své národní kulturní instituce. A je to vzájemné. Národní divadlo v Helsinkách stejně jako třeba Královská opera ve Stockholmu důvěřují svým vládám a parlamentům. Rozklíčujte si vztah českého ministerstva kultury za pár posledních dekád ke svým institucím a následně vztah těchto institucí ke svému ministerstvu. Dojdete k otřesným zjištěním.

Pokud bychom chápali politiku jako systém, jehož posláním je šíření hodnot, poté legitimita politického systému, a zvláště jeho kontinuita, musí vycházet apriorně od kulturních hodnot. Co jiného než kontinuita kultury formuje národní či státní identitu? Ve svém důsledku i vlastní politickou kulturu. Pokud se politická moc vymezí proti kulturním hodnotám, svým způsobem proti svým kulturním elitám, zákonitě moc deklaruje sama sebe jakou moc dočasnou. Stane se efeménní záležitostí. Žel s katastrofálními a dlouhodobými důsledky pro společnost, kterou má kvalifikovaně spravovat.

Bohumil Nekolný, divadelní teoretik, dramaturg a publicista, působí na DAMU v Praze. V letech 1993–1997 byl ředitelem odboru umění Ministerstva kultury ČR.

REVOLVER REVUE™ No 115 — 2019 LÉTO

literatura & film

ELIOT: Holmes, Mallarmé, Poe
DOBYČIN: Z díla
GARCIA: Povídka
DODOVA: Noční sen
RICHTEROVÁ: Dětství v ruské zóně
JIRÍ NĚMEC: O slavnosti a hostech
& příloha JEDNA VĚTA: Krejcar

výtvarné umění & design

KARLÍK: Literatura
KREJCAR: Rozhovor
JANDA: Courákem z Vysočan
KUBOVÝ: Z posledních let
SEDM: Cihlář
ATELIÉRY: Pliešтик
BABÁK: Jedinečná příležitost

společnost & kritický couleur

KUPŘEDU JDEME [Pečinková]
AMERICKÁ KRITIKA [Malá]
KLATŮV FAUST [Marečková]
OSLAVA AMATÉRISMU [Čiháková]
HURIKÁN V ROZHLASOVÉ RADĚ
[Drda] & K MILOSRDNÝM
MÝTŮM [Pokorná]

K dostání v dobrých knihkupectvích, nebo se slevou v redakci Revolver Revue či poštou.

Více na www.revolverrevue.cz — sekretariat@revolverrevue.cz — 222 245 801 — [Hálkova 2, Praha 2].

Příprava na totalitarismus

Krizové desetiletí 1938–1948

JIRÍ HANUŠ

V Praze, v Arcibiskupském paláci, se ve dnech 16.–17. května 2019 konala konference s názvem *Katolická církev v Československu ve 20. století, kardinál Josef Beran a jeho doba*. Jejím cílem bylo připomenout výročí úmrtí pražského arcibiskupa a též přinést některé nové poznatky o jeho životě a díle, a to v širším kontextu společenských tendencí minulého století. Otiskujeme jeden z příspěvků.

Dvojí výročí arcibiskupa pražského a kardinála Josefa Berana (úmrtí v roce 1969 a přenesení ostatků z Říma do Prahy v minulém roce) umožňuje nejen vzpomínku na tohoto vynikajícího muže církve a českého vlastence, ale i pokus o analýzu doby, v níž žil. A je zapotřebí na začátek konstatovat, že to znamená si připomínat velmi bolestné chvíle, kdy náš národ i stát byly ohroženy v samém jádru své existence.

Mám stále naléhavější pocit, že nám jakožto historikům přísluší povinnost více se zabývat desetiletím od roku 1938 do roku 1948, a to v jeho celku. Nepochybují o tom, že máme už výborná zpracování Mnichova, protektorátu, poválečného tříletí, Únoru 1948: mým aktuálním úmyslem je ale vyslovit tezi, že desetiletí rámované osmičkami (1938–1948) je záhodno pojmut a prostudovat jako celek. Domnívám se totiž, že právě tehdy došlo k poškození, která vedla takřka osudově k tomu, co přišlo po roce osmačtyřicátém, totiž k rozkladu politických, hospodářských a kulturních struktur, na nichž stálo Československo po roce 1918 a vlastně klasická česká politika od roku 1848.

Přiznám se k jedné významné inspiraci. Díky tomu, že zpracovávám životopis významného katolic-

kého exilového myslitele Rio Preisnera (1925–2007) a v posledních dvou letech čtu pořád dokola jeho práce, zejména jeho *Kritiku totalitarismu*, jsem značně ovlivněn právě tímto autorem a jeho filozoficko-teologicko-historickými koncepty a spekulacemi. Také Rio Preisner se snažil – spolu s dalšími autory – odpovědět na otázku, co se to stalo v roce 1948, kde má tento rok kořeny, jak bychom této dějinné katastrofě mohli porozumět. Snad jen drobný citát na úvod z preisnerovské dílny: „V letech 1938–1948 se český národ začal odvracet od svých předků, od klasických básníků, historiků a myslitelů, rozloučil se s tradičním českým městem a venkovem, a tím také s původním smyslem svých dějin, a vzal na sebe jakýsi nový, neznámý úděl, jehož smysl a pravá podoba jsou nám skryty. Onen duchovní zlom se dá vyznačit zjištěním, že většina národa se v oněch deseti letech rozhodla pro totalitarismus, aniž si arci uvědomila, že se tím rozhoduje i pro křížovou cestu nezměrného, vše přehodnocujícího utrpení, pro cestu krvavé oběti, která jediná by mu mohla vykoupit nový dějinný smysl.“ (*Až na konec Česka*, s. 195) Tolik citát.

Nejsem filozof ani teolog, ale i jako pouhý historik chápu, že Preisner vyjádřil svým specifickým

jazykem a svými básnickými metaforami skutečnost, kterou je zapotřebí uchopit celostně, že není možné pouze popsat tradičními metodami politické, hospodářské a kulturní změny a čekat, že tak všechno z tohoto období pochopíme. Spíše se mi zdá, že potřebujeme určitý hlubinnější ponor a že se na tomto poli neobejdeme bez mezioborové spolupráce. (Jen glosa na okraj – já jsem co se týče interdisciplinarity velmi konzervativní, a domnívám se, že obecně je třeba zachovat a pěstovat jednotlivé obory s jejich vlastní metodologií, nicméně právě při zkoumání onoho tragického desetiletí se mi zdá, že s tím nevystačíme.)

Pokusím se to ukázat v několika oblastech, v nichž bychom, myslím si, nemuseli opovrhnout například pomocí psychologie, a to jak sociologizující, tak hlubinné. Při této příležitosti bych též rád připomněl Bedřicha Loewensteina (1929–2017), který působil na Svobodné univerzitě v Berlíně a jenž byl jako jeden z mála českých historiků schopen plodné spolupráce s psychology.

První oblastí je problém existence Československa, respektive jeho základních charakteristik, které se v desetiletí 1938–1948 transformovaly, případně umocnily. Ze zakladatelských idejí zmiňme alespoň republikánství, sociální radikalismus, antikatholicismus a československý nacionalismus. Protože národy žijí svými zakladatelskými idejemi, bylo by zapotřebí vyšetřit, co se stalo s těmito myšlenkami, které zformovaly moderní Československo. Poměrně jednoznačné může být naše hodnocení v oblasti sociálního radikalismu, zvláště po roce 1945, kdy se výraz socialismus stal jednoznačně dominantním jak v myšlení politického mainstreamu, tak v myšlení veřejných intelektuálů oné doby. Jistou – čestnou – výjimku představuje pravicová odnož lidové strany, na jejíž historii se dá ostatně velmi dobře sledovat „soumrak české demokracie“. Složitější je to už s transformací dalších zakladatelských prvků – domnívám se, že republikánská idea zůstala v podstatě zachována, včetně svých „pseudopatronských“

prvků, ovšem s tím, že se ztratila rovnováha mezi americkým typem a stylem republikánství a typem francouzsko-jakobínským a převážil druhý z nich. Nyní nemám na mysli pouze vývoj komunistické strany, kterou ostatně nelze ani omylem považovat za standardní politický subjekt, ale například i vývoj myšlení prezidenta Edvarda Beneše. Antikatholicství zůstalo stabilním kulturním vzorcem, přičemž v desetiletí 1938–1948 proběhly události, které vyhroutil politické a církevní pozice. Takzvaná druhá republika s katolickým angažmá byla po válce demonizována a u takzvané republiky první se ztratil její vysoký morální kredit, a získaný kapitál v podobě válečného utrpení křesťanů včetně duchovních (zde můžeme zmínit Josefa Berana!) negativně vyvážila situace na Slovensku, kde se katolická hierarchie podílela na vzniku Slovenského státu, čímž vytvořila precedent dvojího druhu. Zdůraznila chatrnost moderní československé státní ideje, která jakožto jednotný československý národní koncept zaniká, a do jisté míry diskreditovala katolický svět. To se neblaze projevilo po válce v souvislosti se společensky destruktivním odsouzením prezidenta Jozefa Tisa, katolického kněze, k smrti.

Druhou oblastí, kterou zmíním, je změna historického vědomí, která měla fatální následky. Mním tím například vytvoření mnichovského syndromu, který obsahuje dvě složky – představu o pověstné „dýce do zad“, zasazené západními velmocemi Československu, a rozčarování z vlastní bezmoci v letech 1938–1939, kdy se reálně rozpadal známý svět. Mluvil bych o mnichovském syndromu v navázání na český mýtus „bělohorský“, v jehož rámci se ten mnichovský dobře ukotvil. Lze zmínit například představy o mostu mezi Západem a Východem, které vyvrcholily spojením demokratického světa se SSSR v boji proti nacistickým a fašistickým státům a osvobozením značné části Československa sovětskými vojsky. Poválečná doba současně znamená zesilování starého českého pokušení zdůrazňovat slovanský živel a radikalizovat oslavy „slovanského

dubiska na východě“ a také totálně negovat nepřítele, což se projevilo i v případě odsunu německého obyvatelstva. Ten obsahoval jak prvek nekontrolovaného lidového hněvu, tak prvek jakéhosi „konečného řešení“ na český způsob. A míním tím samozřejmě i oslabení a ztrátu státní suverenity, i když si uvědomuji, že mluvit o státní suverenitě u malého státu ve střední Evropě je vždy složité. V rámci dějinného vědomí je však zapotřebí vzít zcela vážně otřesy způsobené za protektorátu, ale možná ještě vážněji falešné představy o státní suverenitě v poválečném období, které mimochodem silně zatěžují českou politiku ještě v roce 1968.

A třetí oblastí, kterou zmíním, je likvidace něčeho, co bych nazval „ideou plurality“. Tam by patřila představa o národní jednotě za války, která je ovšem pochopitelná. Méně pochopitelný je již poválečný radikalismus – vedle zmíněného odsunu Němců je ztráta vědomí o pluralitě společnosti dokumentovatelná v rozhodnutí eliminovat takzvané pravicové politické síly a jejich průběžné i následné dehonestaci. Z dnešního pohledu se zdá být neuvěřitelné, že čeští demokratičtí, nekomunističtí politikové tak snadno souhlasili s rozbitím a eliminací agrární strany, aniž by si uvědomili, že tímto krátkozrakým, nekolegiálním rozhodnutím určují v podstatě i osud svých stran, které byly na jeho základě zideologizované a zpragmatičtění na samou hranici únosné míry. Poválečné tříletí znamená zkrátka opuštění i posledních zbytků klasické české politiky, založené hluboko v devatenáctém století, politiky obezřetnosti a domýšlení všech důsledků u podstatných rozhodnutí. A je zajímavé, že ideu plurality vlastně začaly hájit síly, které dříve hájily myšlenku státní a národní jednoty – například katolická církev, která se právě v tomto období stává celkově více citlivou pro skutečnosti, které dříve tolik nechápala.

Domnívám se, že v situaci jakýchsi dvou masových psychických vln (od bezmoci protektorátu k poválečnému nekritickému nadšení – všimněte si těch radikálních poloh, které musejí vést takřka

nutně ke ztrátě plynulé kontinuity vývoje) bychom mohli dát slovo psychologům. Nejdříve bych zvolil svého oblíbeného francouzského lékaře, antropologa a sociálního psychologa Gustava Le Bona a jeho už více než sto let starou knihu *Psychologie davu*. V ní promyslel například faktory, které působí bezprostředně na názory lidských mas. Mluvil o obrazech, slovech a formulích, jakýchsi magických formách ovlivňujících mysl lidu, shromažďujícího se v rámci politické aktivizace. Za vynikající považuji jeho postřeh, že slova jako „svoboda“, „rovnost“ či „spravedlnost“ mají v moderní době vliv jako nějaké magické, rituální formule, kterými se získává pozornost davu, i když se častokrát jedná o slova vágní a většinou historicky velmi proměnlivá. Le Bon také rozebral svět iluzí, které považuje za významné, protože mohou představovat zdroj naděje a ne-rezignování na bedný současný stav. Pojednal také o významu zkušenosti, přičemž si uvědomil, že ani zdravý rozum, ani hromada zkušeností ještě negarantují změnu v mysli lidí a potřebnou obezřetnost. Mimochodem, ukazuje to na příkladu Francouzské revoluce, kdy – podle jeho ironického výroku – bylo potřeba rozbit Evropu a pobít několik milionů lidí, aby se ukázalo, že společnost nelze předělat pouze podle zásad čistého rozumu. A propos, tento autor také upozornil na význam emocí u národů a společenských skupin.

Myslím si, že Le Bon představuje důležitou položku i pro naše hodnocení desetiletí 1938–1948, a to zvláště tehdy, když si uvědomíme, že jeho geniální postřehy byly rozvedeny Hannah Arendtovou (vznik masového člověka prostřednictvím propagandy), Josém Orteгой y Gassetem (stádový, průměrný člověk moderny) a například Eliasem Canettim (pravidla kolektivního chování, posilování soudržnosti davu apod.).

To, co je na tomto směru velmi inspirující pro naše desetiletí, je určité vnímání ohroženého a posléze se znovu stmelujícího národního kolektivu a vytváření nových, politických a společenských

institucí, ovlivněných ideologií soudržnosti, rovnosti a sociálního inženýrství.

Velmi inspirující by pro nás mohla být též hlubinná psychologie, zejména v Jungově pojetí. Jak známo, Carl Gustav Jung mluvil nejen o osobním stínu, ale také o stínu kolektivním, který odpovídá „temné stránce sebe sama“ – podle Jungových vykladačů znázorňuje současně i odvrácenou stranu vládnoucího ducha doby, jeho skrytý opak. Domnívám se, že ohledně našich válečných a poválečných dob musíme promyslet tento akcent v souvislosti s vírou v politické vůdce, v souvislosti s obrazem nepřítele (nacisté, potažmo celý německý národ) a v souvislosti s emocemi, které zejména v poválečném tříletí zastřely racionální chápání situace. Jistý rozklad společnosti je možné vidět v polarizujícím napětí mezi přichylností k utopickým formám společnosti a na druhé straně určitým typem „věčnosti“ (řečeno s Hermannem Brochem a jeho překladatelem Rio Preisnerem), která vede ke zhrubnutí a pragmatickému pojmání politické kultury.

Protože je tato konference věnována náboženským otázkám a zejména pozoruhodné osobnosti Josefa Berana, dovolím si v několika závěrečných bodech připomenout vybrané aspekty náboženského vývoje české společnosti v desetiletí 1938–1948, a to se zaměřením na římský katolicismus.

Když jsme se Stanislavem Balíkem psali knížku o katolické církvi v Československu, uvědomili jsme si, že mezník 1948 představuje samozřejmě začátek nějaké kvalitativně nové fáze v českých (československých) dějinách, je však také vyvrcholením procesů, které jsou staršího data. Zde není možné znovu nepřipomenout rozdílný vývoj v českých zemích a na Slovensku, okolnosti, které způsobily jak rozpad politické jednoty, tak do jisté míry rozklad jednoty náboženské a církevní. Takzvaná Farská republika znamenala ochlazení vztahů a jisté mentální odpoutání věřících na obou stranách jednotně budované československé vzájemnosti. (Vzhledem k „historické spravedlnosti“ je dobré upřesnit, že do budování to-

hoto státního útvaru bylo zapojeno především nižší duchovenstvo, katolická hierarchie byla zdrženlivá.)

Postava arcibiskupa Berana je jistě zajímavá v mnoha ohledech. Pro mnou zvolené období je podstatná zkušenost s německou brutální mocí i ideologií, i když – jak víme z příkladu Josefa Plojgara – tato zkušenost byla někdy ambivalentní: mohla vést k nerozpoznání ideologie a moci stejně nebezpečné, ba nebezpečnější. Zázitek s nacistickým terorem byl pravděpodobně podstatný i jako začátek tendence, která vedla k něčemu, co bych nazval další fází „zlidovění“ českého kléru, a to v tom nejpozitivnějším slova smyslu. Zde začíná a po roce 1948 pokračuje ještě hlouběji proces, který vede k přesnějšímu vymezení kněžských a biskupských rolí a určení toho, co bývá dodnes nazýváno klerikalismem.

Uvedené desetiletí nutně otevřelo otázku války a míru, samozřejmě s důrazem na hodnotu míru. Desetiletí 1938–1948 znamená enormní a zcela pochopitelné hodnotové zatížení slova „mír“ a jeho využití a případné zneužití ve společenském i církevním prostředí. Válka, která může vypadat jako určité východisko z nouze (například se to takto mohlo zdát určitým jednotlivcům i skupinám v roce 1939), se postupně stává zátěží, která se mění v nesnesitelnou. Přecenění hodnoty míru, jakkoli pochopitelné, může vést k otázce, do jaké míry byla tato hodnota využívána i v poválečném tříletí, jak byla v této záležitosti hodnocena katolická nauka a konfrontována s ekumenickou perspektivou u vznikajících promírových aktivit, i těch západoevropských. Domnívám se, že to mohl být právě tento důraz na mír a jeho udržení, který vedl mnohé církevní hodnostáře i věřící laiky k jisté toleranci i vzhledem k nastupujícím novým totalitárním silám, které už čekaly za dveřmi.

K dalším aspektům patří mezinárodní situace, v případě církevním papežská diplomacie a politika. V tomto ohledu je pro mne nanejvýš zajímavý rozdíl, o němž mluvil v jednom televizním pořadu arcibiskup Dominik Duka, totiž rozdíl mezi „tichou

diplomacií“ v případě nacismu a „razantní, otevřenou“ diplomacií v případě komunismu. Tento rozdíl opravdu existoval a ve znamení této změny byla i cesta k polarizaci společenského a církevního prostředí po roce 1945. Myslím si dokonce, že právě papežská antikomunistická vyjádření, tedy takzvané exkomunikační dekry z roku 1949, vedla k přitvrzení stranické, a tedy státní anticírkevní politiky v Československu – dalo by se ze strany komunistické moci patrně hovořit o vítané zámince k otevření tvrdého, nekompromisního politického kurzu vůči církvi.

A na závěr – když jsem si už dovolil to psychologizování historie – bych rád připomněl něco aktuálního. V češtině nyní vyšel bestseller kanadského jungiána Jordana Petersona *12 pravidel pro život*. Dávám nyní stranou celkové hodnocení této publikace, jde mi spíše o jistý zajímavý detail, nicméně podstatný. Možná by stálo za pokus vyhodnotit námi sledované období i z hlediska kritik křesťanství, které mají podle Petersona v moderní době tři hlavní linie – výhrady vůči devalvací významu pozemského života, pasivnímu přijímání statu quo

a za třetí odmítnutí aktivity v důsledku přenesení vši práce na posvátnou, nejvyšší autoritu. Tyto kritiky jsou samozřejmě v kořenech moderny a, jak Peterson správně uvádí, mají svůj intelektuální vrchol v díle Friedricha Nietzscheho. Bylo by asi zajímavé vysledovat, co z těchto kritik se nejvíce aktualizovalo v uvedeném desetiletí a co po válce spolupůsobilo na akcentaci veřejných aktivit silně aktivistického, socialistického stříhu. Příklad života Josefa Berana svědčí o tom, že jednotlivé křesťanské osobnosti dokázaly hledat přijatelné odpovědi i cestu v rámci těchto kritik i sociálních změn. Možná by bylo v této souvislosti důležité vyšetřit také vztah moderního katolicismu a klasického liberalismu, který podle mého soudu vedl k nepochopení a vzájemnému despektu, jenž se podílel na zeslabení katolicismu v době tvrdého útoku na jeho existenci v letech 1938–1948 a zejména v pozdějších dekáдах.

Jiří Hanuš, historik, pracuje v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Časopis *Kontexty* vychází i online

Časopis *Kontexty* je nyní dostupný i v elektronické podobě na portálu **Alza.cz**. Můžete zakoupit kterákoli čísla od roku 2009 i celoroční předplatné.

Celoroční předplatné aktuálního ročníku (6 čísel)	300 Kč
Cena jednotlivého čísla aktuálního ročníku	60 Kč
Cena jednotlivého čísla archivního ročníku	40 Kč
Cena celého archivního ročníku (6 čísel)	200 Kč

Předplatitelé tištěných *Kontextů* mají přístup ke všem číslům aktuálního ročníku i k celému archivu zdarma. Unikátní kód je možné získat na adrese: objednavky@cdk.cz

a alza media

www.alza.cz

Bůh jako gentleman

RÉMI BRAGUE

Každý zná Desatero a konkrétně i přikázání „Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha“ (Ex 20,7). Navzdory tomuto varování příliš snadno nazýváme Boha „Pánem“ – dokonce se ho dovoláváme jako „Pána“ –, jako by toto slovo nebylo zatíženo dvojnázností a nepotřebovalo nutně objasnit, abychom ho nepoužívali špatně, to znamená nadarmo. Jakým „pánem“ je Bůh, Bůh křesťanů? Jistě to není někdo, kdo „komanduje něco“, co není on sám, totiž svět. Ne, Bůh je jiný typ „pána“. Ale jaký?

Paradoxní výraz *Kyrios Iésús*, „Ježíš je Pán“, který používali už první křesťané, představoval pro pohanský Řím kámen úrazu. V tomto použití slova „pán“ vidíme určitý náznak. Výraz se nachází v Novém zákoně, doslovně v 1. listu Korintským (12,3) nebo se k němu odkazuje v listu Římanům (10,9), 1. listu Janově (5,1) a na jiných místech. Stěží můžeme zcela pochopit subverzivní, ba přímo revoluční povahu tohoto prostého vyjádření. Skutečným pánem není císař, římský císař ve vši moci a slávě, ale bezmocný Žid, který zemřel bolestivou smrtí rebelujících otroků na kříži.

Pokusím se z tváře ukřižovaného Pána vyčíst rysy gentlemana. Nejdříve se ale musím pustit do nebezpečného podniku a v hluboce demokratické zemi ocenit aristokracii. Byly to právě Spojené státy, kde můj věhlasný krajan Alexis de Tocqueville prodělal krátkou, ale rozhodující bezprostřední zkušenost s demokratickým politickým režimem a s demokratickými mravy. Tato zkušenost ho vedla k poněkud zjednodušenému rozdělování lidských společností na aristokratické a demokratické. Přestože si Tocqueville jasně uvědomoval, co s odcházející érou

aristokracie lidstvo ztrácí, nebyl nepřítelem demokracie. Ani já nejsem jejím nepřítelem.

Mým cílem je ukázat, že křesťanství neznamenalopopření aristokratických principů, ale spíše jejich zevšeobecnění. To začíná už hebrejskou Biblií, v níž má být židovský národ „královstvím kněží“. Tak je to alespoň v překladu Bible krále Jakuba, který vychází z formulace Vulgáty *regnum sacerdotale*, což je zase překlad hebrejského *mamleket kohanim* (Ex 19,6). Septuaginta nabízí poněkud jiný převod, „královské kněžstvo“, ale smysl je stejný. Podle křesťanského dogmatu byla celá zkušenost Izraele soustředěna na lidskou a božskou podstatu Ježíše Krista a měla ji ukázat v zářivé plnosti. V důsledku toho církevní tradice už od církevních otců uznávala takzvané tři úřady (*munus triplex*) Krista: kněžský, prorocký a královský. Křesťané tyto tři úřady zdědili a na kněžském, prorockém a královském Kristově úřadu se podílejí. Když člověk svým křtem vstupuje do Kristova těla, stává se tak prostřednictvím tohoto rituálu „knězem, prorokem a králem“. Tyto tři úřady jsou příznačné pro každou elitu lidské společnosti: plní posvátné, intelektuální a politické role. Přijetím těchto rolí každý z nás stoupá k vrcholu urozenosti.

Urození lidé se nenechávají vláčet svými rozmary. Údajná svoboda dělat to, co člověka těší, je příznačná spíše pro otroky, kteří dělají, co chtějí, jakmile je pán pustí z očí. Na tento paradox poukazuje už Aristoteles ve své *Metafyzice*. Svobodní lidé jsou v soukromí spíše vázáni povinnostmi než volní.

Taková je i funkce Deseti přikázání. Měla by se pojímat jako prvky aristokratické etiky. (Snažil jsem se to ukázat v knize *Boží zákon: Filosofická historie*

jedné ideje.) Naznačuje to kontext, v němž nám byla dána. Dostali je lidé procházející procesem osvobození. Izraelité byli otroky v Egyptě a pod vedením Mojžíše byli osvobozeni. Zákony, které jim byly dány, jsou určeny svobodným bytostem. Ale po tak dlouhém čase stráveném v otroctví, lopotnou prací pod bičem dozorců, si osvojili špatné zvyky služebnosti a stěží se jich mohli zbavit bez nějaké převychovy. Jejich nově získaná svoboda proto byla křehká a snadno ji mohli ztratit. Kromě jiných, tvrdších prostředků převychovy dostali Deset přikázání, která měla zachránit svobodu Izraele tím, že mu umožnila vyvarovat se všeho, co by ji mohlo ohrozit. To, co na první pohled vypadá jako poddanství (výčet povinností), je ve skutečnosti zárukou svobody.

Vyloučení všech jiných božstev – představa „žárlivého Boha“, který nepřipouští žádná jiná před ním – se může jevit jako tyranie. Nicméně, jakým způsobem je tento Bůh tak výlučným bohem? Sám sebe hned v Desateru definuje jako toho, „který tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví“ (Ex 20,2). Tento Bůh svůj lid osvobodil; je to osvoboditel. Uctívání jiného boha by jej přivedlo zpět do otroctví. Lidstvo by se nemělo klanět jinému Bohu než tomu, který ho osvobodil.

Zkusme číst Desatero očima Bertieho Woostera nebo Lorda Emswortha, nezapomenutelných postav z knih P. G. Wodehouse. „Přikázání“ jsou něčím jako kodexem cti svobodných lidí, gentlemanů, kteří si uvědomují, „co se nedělá“. Odtud porozumíme jejich negativní formulaci: „Nebudeš“. Gentleman se neklaní modlám ani jim neslouží; gentleman nelže; neustále se jen nelopotí, ale dopřeje sobě i svému služebníku den odpočinku; ctí svůj rodokmen; nezaplétá se do špinavostí, jako je zabíjení, podvádění své ženy nebo krádež; dokonce se ani nezastaví, aby se chtivě podíval na majetek jiných.

Urozenost silně naznačuje už třetí přikázání, přikázání požadující, abychom dodržovali den odpočinku. Předpokládá, že osoba, která musí přikázání dodržovat, vlastní ženské a mužské služeb-

nictvo a dobytek. Právě tak Bertie Wooster dává svému komorníkovi Jeevesovi den volna, aby mohl jít lovit garnáty. Krátce řečeno, život není pouhá otročina. To je v protikladu k dnešnímu sklonu k nekonečné práci a vydělávání peněz. Desatero přikázání trvá na tom, že my všichni bychom měli patřit k zahálčivé třídě. Jistě, musíme pracovat, abychom měli živobytí. Ale neměli bychom žít jen proto, abychom se pořád honili jako při závodech kryš. Navíc, podle třetího přikázání by měly mít odpočinek nejen krysy, ale i hospodářská zvířata. Koně a volové, kteří táhnou pluh, a osli, kteří nesou náklad, nejsou stroje, ale živoucí bytosti, které si zaslouží náš respekt.

Čtvrté přikázání má pro aristokratickou etiku zvláštní význam, protože to, co rozhoduje o urozenosti člověka, jsou dobří rodiče: „Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh“ (Ex 20,12). Je to, říká svatý Pavel, první přikázání s nějakým příslibem (Ef 6,2). Toto přikázání se odchyluje od čisté formy morálního zákona, který je striktním, strohým příkazem, tím, že dodává příslib odměny. Zde si ovšem musíme dát pozor na význam kantovské nezaujatosti. Přikázání nejsou příkazy, které bychom měli poslouchat, abychom byli nějak odměněni. Slib slouží spíše jako odhalení vnitřní logiky lidského jednání. Můžeme žít a vlastnit zemi, jejíž produkty náš život umožňují, jen pokud ctíme to, co nám předcházelo, včetně země samotné. Můžeme tedy oprávněně tvrdit, že toto přikázání nás učí nejen úctě k našim rodičům, ale také úctě k Matce Zemi.

Jak splňuje gentleman toto přikázání? Často navštěvuje galerii předků, která zdobí jeho panské sídlo. Tam visí dlouhá řada portrétů, počínaje prvním z rodu, který získal urozenost. U opravdového šlechtice se předpokládá, že tento zakladatel žil ve vzdálené minulosti, tak vzdálené, jak je vůbec možné. Velmi často sahá rodokmen až k nějaké legendární postavě. To znamená, že kdybychom šli zpět do vzdálené minulosti i u nějaké velmi staré

šlechtické evropské rodiny, stěží se dostaneme dále než, řekněme, ke křižákům.

Nu, ale takováto zámecká galerie není ničím ve srovnání s biblickým nebo vědeckým popisem předků, které má každý jednotlivý člověk. Společným praotcem celého lidstva je Adam. A pravděpodobný Adam paleontologů žil v Africe před mnoha tisíci lety. Navíc druh žijících tvorů, k němuž patříme, *homo sapiens*, je sám výsledkem souhry příčin, již jsme dali jméno evoluce. Tento proces se táhne zpět až k původnímu Darwinovu imaginárnímu „teplému jezírku“ prohrátému sluncem, v němž začalo dobrodružství života. Ve skutečnosti sahá dokonce ještě mnohem dále za tento vzdálený bod, k utvoření Země a k vůbec prvnímu kroku, takzvanému Velkému třesku.

Vyžaduje se po nás, abychom ctili nejen naše otce a matky, ale i celou tuto dlouhou galerii předků v její úplnosti. Ale jak můžeme „ctít“ tento řetězec plodících a zplozených, který se ztrácí v prehistorii a ještě dříve, řetězec plodnosti tvořících a stvořených? Dovolím si naznačit dva způsoby: zaprvé můžeme uznat legitimitu našeho původu. Aristokrat nesmí zpochybňovat svou vlastní genealogii. V jeho očích si jeho předkové zasloužili šlechtický status, protože se chovali statečně a správně. Stejným způsobem i to, co vedlo k naší vlastní existenci, je záslužné, to znamená v zásadě dobré. Zadruhé můžeme ctít to, co nás vytvořilo, tím, že zajistíme pokračování příběhu, čímž nepřímo potvrdíme, že nebyl už od počátku zbytečný. Gentlemanovo pojetí života bude zahrnovat nezvratné, a v případě nutnosti i vášnivě obhajované přesvědčení, že Bytí tu není nešťastnou náhodou.

Odvážím se nyní k dalšímu kroku. Desatero bylo vydáno pro svobodné lidi svobodným Bohem, Bohem-gentlemanem, „Gentlebohem“, mohu-li si dovolit použít tohoto slova. Jaké jsou charakteristiky tohoto Boha? Jak se chová, že ho pokládáme za gentlemana? Abych to ukázal v jeho stvoření a prozřetelnosti, dovolím si začít podobenstvím.

Představme si velmi jednoduchou scénu, která se ve velkých městech odehrává dennodenně. Jdu po chodníku a přistoupí ke mně cizinec, aby se mě zeptal na cestu. Protože znám okolí, řeknu mu: „Jděte přímo, pak zabočte doprava a po dvou blocích vlevo je ulice, kterou hledáte.“ Ten člověk mi poděkuje a já mu odpovím „šťastné pořízení“, „rádo se stalo“ nebo podobnými slovy. Bez dalšího se rozejdeme. A přece v této konverzaci něco chybí. Nepředstavil jsem se. Dokonce jsem na to ani nepomyslel. Proč? Protože by to tomu člověku, který se ptal na cestu, nijak nepomohlo. A kdybych to udělal, nesvědčilo by to o mém dobrém vychování. Představme si, že na konci mého krátkého vysvětlení, kde musí cizinec zabočit, dodám: „Ach, mimochodem, zapomněl jsem vám říci něco důležitého: jmenuji se Novák, Jan Novák.“ Cizinec by si pomyslel: „Dobrá, to nevadí, pane Nováku, vím už, co jsem chtěl vědět.“ Pravděpodobně by se přinejlepším formálně rozloučil se srdečným: „Děkuji, pane Nováku.“ Ale zároveň by si asi v hloubi srdce pomyslel „To je ale samolibost!“ V žádném případě bych se nezachoval jako gentleman a stěží bych mohl tvrdit, že jím jsem.

Nyní uvažujme o jiné scéně. Předpokládejme, že osoba, s níž se setkám na ulici, má ruku na tváři, protože ji bolí zub, a zeptá se mne na adresu zubaře. Předpokládejme navíc, že já jsem náhodou právě ten člověk, kterého hledá. Jsem zubař. V tomto případě jí sdělím své jméno a dám jí svou vizitku. Pokud budu mít u sebe kalendář, mohu se do něj podívat a zjistit, že na toto odpoledne nemám žádné objednané pacienty. Pak jí řeknu, aby šla hned se mnou do mé ordinace.

Tato dvě podobenství nám pomáhají porozumět tomu, jak se Bůh chová při stvoření. Jak to, že Bůh není ve svém stvoření viditelný? Jistě, můžeme nacházet stopy, náznaky existence moudré a mocné bytosti, k čemuž nás nabádá svatý Pavel (Ř 1,20). Přesto nikde ve stvořené realitě nemůžeme číst, vytištěné černé na bílém, „Vyrobeno Bohem“ nebo „Copyright: Bůh“. Proč je božství tak ostýchavé?

Odpověď spočívá v Božích záměrech při stvoření. Je-li Bůh Dárce – a dokonce *největší* Dárce –, který jedná z čiré šlechetnosti, pak to jediné, co po nás chce, je, abychom si dar vzali, přijali ho. Celkem vzato můžeme užívat to, co jsme dostali, co jsme obdrželi, správným způsobem, aniž by nám Bůh dal nějaké instrukce pro použití. Můžeme dýchat vzduch, pít vodu a podobně. Byly nám dány potřebné nástroje – orgány (z řečtiny) – a potřebné informace, to znamená instinkty, a ty nám umožňují přijímat dary stvoření správným způsobem. To postačuje. Bůh nemá zájem propagovat sám sebe ani se naparovat za potlesku andělských roztleskávaček. Jistě, Bible mluví o Boží slávě a křesťané jednají, abychom citovali motto svatého Ignáce, *ad maiorem Dei gloriam*, „pro větší slávu Boží“. Ale v čem sláva Boží spočívá? Svatý Irenej z Lyonu odpovídá: „Slávou Boha je živý člověk“ (*Gloria enim Dei vivens homo*).

Existují však situace, kdy jsme na tom špatně, kdy jakoby trpíme bolestmi zubů, žijeme v hříchu a bojíme se smrti. Za těchto okolností nevyhledáváme zdravotní péči, ale naléhavě potřebujeme vykoupení, a proto se musí zjevit sám Bůh, tak jako zubař z mého příběhu. Bůh uvede své jméno, a dokonce nám dá svou vizitku. To je přesně to, co se stalo v Desateru. Začíná tím, že se Bůh představí jako osvoboditel a pokračuje různými předpisy. Podle Nového zákona dokonce vstupuje do lidské historie, aby spasil lidstvo, které naléhavě potřebuje léčbu.

To, že potřebujeme léčbu, nám umožňuje odpovědět na nepříjemnou otázku: Proč křesťanství nevěnuje velkou pozornost zvířatům? Pravda, máme svatého Františka z Assisi a jeho kázání k ptákům, jeho chvalozpěv na němá stvoření a zkrocení vlka z Gubbia. Ale Bible jako taková, a zejména Nový zákon, nám toho o jiných živých bytostech, než jsou lidé, mnoho neříká. Rostliny a zvířata se v Bibli vyskytují v podobenstvích – zmíněny jsou lilie, holubice, hořčičné keře, pšenice a hadi. Ale ty jsou stěží něčím jiným než příklady chování, jaké se oče-

kává u lidí. A to se často pokládá za jakousi vadu křesťanství, jeho nedostatek například ve srovnání s buddhismem, který do svých náboženských kázání zahrnuje celou škálu živých bytostí. Tento postřeh, který se rychle stává námitkou, je starý přinejmenším jako německý filosof Arthur Schopenhauer, ale od té doby byl proti křesťanství uplatňován mnohem menšími duchy. Odpověď je prostá. V křesťanském (a předtím ve starozákonním) pojetí stvoření jsou zvířata v pořádku. Mohou se starat sama o sebe a sledovat to, co je pro ně jako jednotlivce i jako druh dobré. To jen my lidé představujeme problém. My – a jen my – nejsme, jací bychom být měli. Jsme nemocní a potřebujeme lékaře. Středověk si byl této ponižující skutečnosti dokonale vědom. František z Assisi nám připomíná, že „všechna stvoření pod nebem slouží svému Tvůrci, znají a poslouchají Ho lépe než vy“. To je pregnantně vyjádřeno v básni středověkého anglického básníka Williama Langlanda, *Vidění o Petru Oráčovi*: „Moudrost hlídala / a ovládala všechny tvory / kromě člověka a jeho družky.“

Stvoření ustavuje věci tak, jak jsou. Prozřetelnost vidí jejich vývoj v čase. Také v tomto případě jedná Bůh jako gentleman a nutně zde nerozdává své navštívenky. To proto, že vládne v souladu s principem subsidiarity, jehož představu poprvé jasně formuloval papež Pius XI. na začátku třicátých let 20. století. Snažil se tím odmítnout nárok totalitářského státu ovládat všechny stránky sociálního, rodinného, ekonomického a politického života. V té době chtěl italský fašismus mít, řečeno slovy filosofa Gentileho, „všechno ve státu, všechno pro stát“. Oproti tomuto pohlcování všech sociálních forem státem trval Pius XI. na tom, že lidská společnost sestává z několika vrstev. Existuje elementární buňka, rodina, v níž přicházejí do života noví jednotlivci a získávají svou plnou lidskost. Existuje občanská společnost se svými ekonomickými vztahy v podobě dávání a brání, koupě a prodeje. Stát má rovněž svou roli, totiž zajišťovat práva a povinnosti lidí a dbát na jejich naplnění, ale tato role je omezená.

K udržení tohoto diferencovaného sociálního řádu princip subsidiarity vyžaduje, aby bylo každé úrovni umožněno správným způsobem plnit svoje úkoly, a to bez zasahování zvnějšku. Konkrétně například stát nesmí brát vzdělání a výchovu dětí z rukou rodiny a neměl by zasahovat do toho, jak si občanská společnost organizuje trh. Na druhé straně různé úrovně společnosti nemohou vždy řešit své problémy samy. Když k tomu dojde, je povinností vyšší úrovně podat pomocnou ruku. Například stát může pomoci rodinám v jejich povinnosti vychovávat potomstvo, když financuje systém veřejného školství. Pomáhá občanské společnosti s vytvořením tržního prostředí tím, že stanoví pravidla, která zajistí, aby nikdo nepodváděl a aby se dodržovaly smlouvy.

Vzestup totalitarismu podnítil Pia XI. k tomu, aby formuloval princip subsidiarity jako prvek sociálního učení církve. Ale obsah tohoto principu je mnohem starší. Ovládá celou oblast Božího jednání ve vztahu ke stvořeným bytostem. Bůh dává svým stvořením to, co je nutné pro jejich blaho: gravitaci těžkým věcem, instinkty zvířatům, inteligenci lidem a podobně. Zdržuje se zasahování, pokud to není nezbytně nutné, a když už zasahuje, je to v zájmu obnovení schopnosti stvořených bytostí vládnout sobě samým.

Dalo by se říci, že tento božský princip subsidiarity je jádrem a duchem gentlemanství. Gentleman nebere z rukou svých podřízených to, co mohou pro sebe udělat sami. Důvěřuje jim, že udělají to, co mohou, a vyhýbá se tomu, aby to dělal sám. Gentleman spoléhá na svého „gentlemanova gentlemana“, že se postará o jeho smoking a že ho ještě před vstupem do jídelny naposledy překartáčuje. (Mimochodem, samotný výraz pro komorníka, „gentlemanův gentleman“, je nabitý významem a dává nám cennou nápořku: komorník je také gentleman.) Opak k tomuto postoji gentlemanské důvěry je dobře vyjádřen v německém jazyce slovem *Besserwisserei*, které znamená něco v tom smyslu, že „ty bys to neudělal správně, raději to udělám za tebe“. Podle nauky

o prozřetelnosti je tento druh nutkavého zasahování naprosto špatný. Bůh se do ničeho zbytečně neplete.

Tento gentlemanský přístup nám poskytuje klíč k tomu, jak máme uvažovat o tom, co se obecně nazývá *problém* zla – který bychom měli nazývat spíše *záhadou* zla. To není teoretická, ale praktická otázka. Důležité je nikoli to, jak zlo vysvětlit, ale jak s ním skoncovat. O to bychom se měli postarat především. Měli bychom se zla zbavit, a zapomenout na nějaké přijatelné vysvětlení, které by se proměnilo v jeho elegantní, přesvědčivé ospravedlnění, jež by nás nutilo navždy se s ním smířit.

Každá diskuse o zlu zavádí člověka na tenký led, přesto se odvážím několika opatrných kroků. Co je pro lidstvo skutečným dobrem? Potěšení a slast jsou jen známkou správného fungování tělesných procesů, které mají zachovávat jednotlivce (přijímání potravy, pití, udržování tělesné teploty atd.) nebo druh (sexuální rozkoš). Jako takové je potěšení dobrem, ale nikoli tím dobrem, o něž musíme usilovat. Šťěstí tohoto druhu je psychologický stav, který je sám o sobě morálně neutrální. Na druhé straně, jaká je skutečná povaha zla? Je morální; zlo je neřest, perverze našich přirozených darů. Bolest a bída jsou špatné, vždy a bez výjimky špatné, ale nejsou to ty nejhorší věci.

Prozřetelnost nás nechrání před tím, co pro nás nepředstavuje to největší zlo, co není hrozbou pro naše nejvyšší dobro, jímž je spása. Není to proto, že Bůh tomu nevěnuje pozornost, že odvrací pohled nebo že zkrátka u něčeho není. Bůh ví, že lidstvo si může pomoci samo. Jsme svobodné bytosti, proto jsme schopni rozeznat dobro, které bychom měli dělat, a jasně si uvědomit, co je zlo, jemuž bychom se měli vyhýbat. Přinejmenším v principu si můžeme vybrat to, co je dobro, a odmítnout to, co je zlo. Máme zbraně, s morálním zlem musíme bojovat.

Existuje také fyzické zlo: zemětřesení, tsunami, vulkanické erupce a tak podobně. Lidstvo je opět dokáže zvládat, pokud bereme lidský druh jako celek v jeho vývoji v čase. Ten bude zahrnovat budoucí

pokroky v poznání přírodních zákonů, jež zase zvýší naši schopnost odvracet hrozné účinky fyzického zla, jako tomu bylo už vlastně po celou historii lidstva. Z tohoto hlediska bychom měli tolerovat technologický pokrok, nikoli slepě a bezvýhradně, ale jen do té míry, v níž zvýší naši sílu odolávat fyzickému zlu.

To neznamená, že Bůh vždy zůstává stranou. Když podřízení z nějakého důvodu nedělají svou práci dobře, gentleman je nenechá na holičkách, ale pomáhá obnovit jejich nejlepší schopnosti správně fungovat. Tato pozornost k potřebám těch, kdo stojí níže, je heslovitě vyjádřena krásným, byť v dnešní demokratické době už trochu úsměvným výrazem *noblesse oblige*. Urozenost není vždy výhoda, ale někdy téměř břemeno a v každém případě povinnost a odpovědnost.

K velmi mimořádnému uplatnění tohoto principu dochází, když Bůh musí zasáhnout do lidské historie, protože lidstvo je ve svízelné situaci v důsledku oslabení hříchem. Zde se dostáváme zpět k paradoxu, o němž jsem se zmínil na začátku: ukřižovaný Pán, Pán, který ukazuje svou aristokratickou povahu na kříži. To jsou ale hluboké vody, jejichž průzkum obezřetně přenechám teologům.

Obávám se, že všechny tyto úvahy o urozenosti se mohou zdát už překonané a čtenáři mohou pochybovat o konkrétním výsledku všech těch řečí o Bohu, který se chová jako aristokrat. Aristokracie je věcí minulosti. Nyní už je jen předmětem estetického potěšení, snad zabarveného trochou nostalgie u těch, kdo sledují *Panství Downton* – i když opravdu velký úspěch tohoto seriálu BBC naznačuje, že takový způsob života má přetrvávající přitažlivost. Aristokracie je předmětem snů lidí, kteří čtou o knížecích svatbách v časopisech, v nichž listují při čekání u kadeřníka. Stěží dnes může být předmětem seriózního politického myšlení, natož programu praktické politiky.

Je ale diskuse mezi demokracií a aristokracií definitivně u konce? Nemyslím si to. Není to proto, že bych si přál návrat *ancien régime*; nemám v úmyslu

se vymezovat proti demokracii ve prospěch aristokracie. Naopak, chci oživit úvahy o aristokracii právě jen kvůli demokracii samotné.

Začneme u důležité skutečnosti: To, čemu dnes říkáme „demokracie“, vždy obsahuje aristokratické prvky. Princip „jeden člověk, jeden hlas“ pro nás získal sílu evidentní pravdy. Nicméně podle Aristotela, prvního badatele, jenž se zabýval politikou a který žil ve zřízení, jež bychom mohli označit za demokratické, je hlasování aristokratickým rysem, protože čistá demokracie vyžaduje, aby se úředníci vybírali losem. To naznačuje, že naše demokracie by se měly chápat jako zobecněné aristokracie. Žijeme v režimech, kde se má za to, že každý občan je hoden toho, aby volil, což znamená, že každý je určitým způsobem šlechticem. David Hume řekl: „O každém musíme předpokládat, že je to lump.“ Demokratický princip naopak říká: „Musíme předpokládat, že každý člověk je schopen žít tak, aby učinil zadost své vlastní vnitřní urozenosti.“

To není běžný názorový rozdíl, který nutně nemusí mít nijak závažné důsledky. V dnešním světě existuje výrazná menšina, elita, která ani nepomyslí na život obyčejné masy lidí, a když už, tak se ji snaží stále více zesměšnit jako vulgární a nehodnou jejího vůdcovství. Jedním ze symptomů tohoto rostoucího rozdělení společnosti je vzestup takzvaného populismu. Takzvaného, či spíše nazývaného tak elitou. V tomto vývoji trpíme dvojí ztrátou. Na straně mnoha lidí jsme svědky ztráty vědomí své vlastní ušlechtilosti. Na straně elity vidíme ztrátu vědomí, co motto *noblesse oblige* znamená.

Proč se věci vyvíjejí tímto směrem? Domnívám se, že jde, alespoň částečně, o důsledek mezi elitami rozšířené tendence předpokládat, že obyčejný člověk je vulgární, a hledat jakoukoli záminku k jeho ponížení. Rakouský inženýr a spisovatel Robert Musil poukázal na tento podivný fenomén už v roce 1930 ve svém mistrovském díle *Muž bez vlastností*. V něm ironicky popisuje myšlenkové nastavení vědců své doby. Zde je jejich program:

Pokládat dobrotu pouze za zvláštní formu sobectví; uvádět pohnutí mysli do souvislosti s vnitřní sekrecí; konstatovat, že člověk se skládá z osmi nebo devíti desetin z vody; vysvětlovat proslulou mravní svobodu charakteru jako myšlenkovou přítěž, která vznikla automaticky ze svobodného obchodování; odvozovat krásu z dobrého zažívání a z pořádku tukové tkáně; převádět plození a sebevraždu na roční křivky, které to, co se zdá být nejsvobodnějším rozhodnutím, odhalují jako přírodní nutnost; pociťovat opojení a šílenost jako příbuzné jevy; stavět na roveň řít a ústa jako rektální a orální zakončení téže věci...

To, co tento spisovatel tak dobře vystihl v předválečném Rakousku, se dnes rozbujelo v celém západním světě. Když dojde na obecné hodnocení lidské situace, mají naše elity myšlenkový sklon všechno redukovat. Vedle toho zde existuje něco zcela protikladného, transhumanistický sen, v němž

samozvaná elita pomocí genetických nebo elektronických prostředků zvýší svou moc a přemění svou peněžní nadřazenost v nadřazenost trvalou a fyzickou. Oprávněně si pak můžeme klást otázku, zda představa lidské důstojnosti, obecné připsání urozenosti všem příslušníkům lidské rasy – což je také nejhlubším základem naší posvátné krásy, lidských práv – bude schopna odolat nárazům tohoto dvojího útoku.

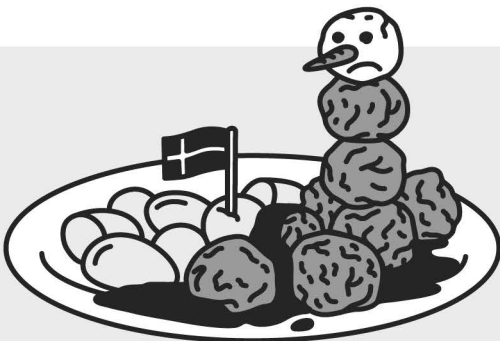
My křesťané máme alternativu: naše důstojnost je založena na našem vztahu k Bohu. Bůh gentlemansky povyšuje k ušlechtilosti vše, co stvoří, a všechny, jež spasí. Ti, kdo ho odmítají, musejí nutně buď upadnout do vulgárnosti, nebo do snění o panství nad svými bližními.

Z časopisu *First Things*, únor 2019, přeložil Jiří Ogrocký.

Rémi Brague je emeritním profesorem pařížské Sorbonny a Univerzity Ludwiga Maximiliána v Mnichově.

h

host
literární
měsíčník

téma

Fascinace severem

*6

Pavel Mandys
Nechtěl jsem zůstat
stranou

Kritická diskuse
Nový román Michela
Houellebecqa
Serotonin

Beletrie
Pavla Horáková a Jiří
Kratochvil

casopishost.cz

Setonovo evangelium lesní moudrosti a česká duše

PAVEL HOŠEK

Americký spisovatel E. T. Seton je známý jako spoluzakladatel skautského hnutí a hnutí lesní moudrosti a také jako autor dobrodružných knih pro mládež. Méně známý je Seton jako filosof a duchovní učitel. Kniha *Evangelium lesní moudrosti: Duchovní odkaz zakladatele skautingu Ernesta Thompsona Setona*, ze které je vybrána následující ukázka (vyjde v létě v nakladatelství CDK), je věnována právě Setonově pozoruhodné duchovní filosofii. (red.)

Kdy a kdo už konečně jednou uspokojivě odpoví na otázku, proč právě malá země v srdci Evropy, tak kulturně i geograficky vzdálená od Setonova rodiště i pozdější domoviny, se stala zaslíbeným místem jeho díla? ... Povězte, v jaké jiné zemi je Seton tak znám a uznáván jako u nás? ... Taková druhá země není.

František Kožíšek: *Woodcraft v českých zemích*

Jedním z důvodů, proč vznikla tato knížka, je jistá záhada. Tou záhadou je „česká láska k Setonovi“. Seton měl a má po celém světě mnoho vděčných čtenářů a následovníků, ale odezva jeho díla v české kultuře se nedá s ničím srovnat.¹ Zdá se, že česká duše jedinečným způsobem rezonuje s bytostnými rysy Setonova způsobu myšlení a psaní.²

Znalci Setonova díla se pokusili různými způsoby vysvětlit toto podivuhodné souznění mezi životním dílem amerického myslitele a niterným ustrojením české duše. Důvodů, proč by tomu tak mohlo být, nabízejí celou řadu.

Při úplně prvním přiblížení můžeme podtrhnout dva nápadné rysy Setonovy povahy, které odpovídají dvěma příznačným rysům české mentali-

ty. Je to hluboká, niterná láska k přírodě na jedné straně a nedůvěra k církvi na straně druhé. Seton celý život miloval divokou přírodu a zároveň, ačkoli považoval duchovní rozměr lidského života za velmi důležitý, neměl důvěru k náboženským institucím. Tak jako většina obyvatel české kotliny. Tímto obecným postřehem můžeme začít. Ale je to jenom začátek.

Při podrobnějším pohledu objevíme v Setonově díle několik klíčových motivů, které zřejmě alespoň do jisté míry vysvětlují, proč se Česká republika stala pro Setonovo poselství „zemí zaslíbenou“.

Český apoštol Setonova učení

Velkou zásluhu na šíření Setonova vlivu v české kotlině měl středoškolský učitel přírodopisu Miloš Seifert (1887–1941). Tento pozoruhodný muž byl po celé období první republiky oddaným šířitelem „Setonova evangelia“.³ Byl přesvědčen o tom, že české sympatie vůči Setonovu dílu nejsou nahodilé ani dočasné. Jejich nejhlubší příčiny souvisejí s českou národní povahou. Podle Seiferta jsou nejen Setonova láska k přírodě a nedůvěra k církvi,

ale také jeho rovnostářské pojetí společnosti a jeho odpor proti válkám velmi blízké typickým rysům české mentality.⁴ Rovnostářství a mírumilovnost totiž Seifert považoval za typické ctnosti slovanských národů, zvláště pak toho českého.

Seifert byl Setonově filosofii oddán celým srdcem. Za svůj životní úkol považoval přesazení Setonových idejí „do české půdy“.⁵ A skutečně tomu celý život zasvětil. Se Setonovými myšlenkami a s jeho texty ovšem pracoval poměrně svobodně. Upravoval a doplňoval, kde cítil, že je to třeba. Dokonce se vyjádřil v tom smyslu, že Setonovu učení chybí jednotící náboženský princip.⁶

A právě tento jednotící princip prý může jeho dílu dodat staroslovanské pohanství.⁷ Bude-li v českém prostředí Setonovo učení završeno návratem ke slovanskému pohanství předkřesťanské doby, dosáhne dokonalosti a celistvosti. Seifert tedy považoval Setonovo dílo za kýžený impuls, který má být přijat a plně rozvinut právě v českém prostředí. Toto prostředí je totiž díky slovanským ideálům mírumilovnosti a rovnostářství, a také díky odkazu české reformace, mimořádně vhodnou úrodnou půdou pro Setonovu filosofii.⁸

Setonův nápadný odpor proti dogmatismu etablovaných církví Seifert přirovnával k ideálu svobody svědomí ve věcech víry, který považoval za nejvlastnější odkaz českých husitů.⁹ Setonův výchovný program pak pokládal za uskutečnění a dovršení klíčových pedagogických podnětů Jana Amose Komenského. Seton je podle Seiferta „Komenským dvacátého století“.¹⁰ A kdyby se Komenský narodil v Seifertově době, byl by woodcrafter.¹¹ Však také Seifertův programový spis *Přírodou a životem k čístému lidství*, který měl být základní příručkou českého hnutí lesní moudrosti, vydalo nakladatelství Dědictví Komenského.

Nad tímto odvážným příměrem se někteří čtenáři shovívavě usmívali. Ale pozor, při pohledu zblízka vychází najevo, že Seifertovo přirovnávání Setona ke Komenskému není tak nepřiměřené či

svévolné, jak by se mohlo zdát.¹² Jak ještě uvidíme v následujících kapitolách, Seton opravdu tak jako Komenský neusiloval o nic menšího než o „vše-nápravu věcí lidských“. A hlavním východiskem této všenápravy měla být (tak jako u Komenského) promyšlená filosofie výchovy dětí od nejtělejšího věku. Tak jako Komenský chtěl Seton vybědnout ze zmatků a labyrintů neblaze komplikované civilizace návratem k prvotní prostotě a jednoduchosti základních principů lidství.

A tak jako Komenský chtěl Seton vypracovat a realizovat účinnou metodu výchovy, harmonicky rozvíjející všechny čtyři dimenze lidství: tělesnou, duševní, duchovní a společenskou.¹³ A jak rovněž uvidíme v jedné z následujících kapitol, Seton byl podobně jako Komenský odpůrcem výchovy založené na zákazech a trestech, násilí a donucování. Tak jako Komenský doporučoval vlídné usměrňování přirozených pohnutek a harmonické rozvíjení přirozených vloh a nadání. Komenského pedagogické heslo „Vše ať volně plyne, nic ať se neděje násilně“ by Seton bez váhání podepsal.¹⁴

Rozmanité cesty šíření Setonova vlivu u nás

Obětavý průkopník hnutí lesní moudrosti na české půdě Miloš Seifert se celý život snažil dát tomuto hnutí instituční podobu. A dosáhl na tomto poli nemalých úspěchů, i když se dočkal také hořkých zklamání a porážek.¹⁵ Setonův vliv v české kultuře byl ovšem prostředkován mnoha jinými cestami. Tedy nikoli pouze prostřednictvím organizovaného hnutí jeho stoupenců.

Byly to především Setonovy knihy – hojně překládané a vydávané v českém jazyce, často záhy poté, co vyšly v anglickém originále.¹⁶ Tyto knihy, vycházející u nás už více než sto let (od roku 1909), zasáhly doslova miliony českých čtenářů. Některé z nich, jako romány *Dva divoši* nebo *Rolf zálesák*, patří už několik generací mezi bestsellery dobrodružné literatury pro mládež.

Dalším důležitým prostředím šíření Setonova vlivu v české kultuře bylo a je takzvané *trampské hnutí*, které v době první republiky odmítlo svazující hranice oficiálního skautingu a stalo se velmi početným a pozoruhodně vitálním „hnutím protestu“ proti mainstreamové kultuře.¹⁷ Trampové Setonovo učení lesní moudrosti s radostí přijímali. Stejně jako Setonovi i jim se příčila „vojenská“ disciplína skautského hnutí. Stejně jako Setonovi i jim byla blízká přírodní romantika a dobrodružství v divočině.¹⁸

Po únorovém převratu v roce 1948 se pak trampské hnutí, silně inspirované Setonovými ideály, stalo velmi důležitým alternativním hnutím odporu vůči politicky organizované a ideologicky cenzurované oficiální kultuře. Tím spíš, že skautské hnutí bylo zakázáno a tramping mohl snáze přežívat díky své neinstitutionalizované podobě.¹⁹

Také po sametové revoluci v roce 1989 nabízelo a nabízelo učení lesní moudrosti důležitou „protestní“ alternativu vůči většinové kultuře.²⁰ Tentokrát se ovšem nejedná o odmítnutí organizačních pravidel a náročné disciplíny skautingu jako za první republiky ani o odmítnutí politické šikany ze strany komunistické státní moci jako v době po únoru 1948. Jde především o odmítnutí hodnotové stupnice konzumního materialismu. Tedy o životní styl dobrovolné skromnosti a lásky k přírodě. A často také o angažované úsilí na poli ochrany životního prostředí.²¹

Vedle trampského hnutí se tak v české kultuře posledních desetiletí objevuje a prosazuje další dějinná podoba navazování na Setonovo učení lesní moudrosti, a sice ekologický aktivismus a různá environmentální hnutí, jejichž čeští stoupenci často vděčně odkazují na inspiraci Setonovým dílem.²²

Setonovo volání k návratu do přírody, k prostému a dobrovolně skromnému životnímu stylu v těsném sepětí s přirozeným prostředím, a zejména jeho naléhavá a varovná proroctví ohledně nevrátelného poškozování přírody, jímž lidé nejen ničí přírodní krásu, ale fatálně ohrožují sami sebe, to vše je

dnes vlastně mnohem aktuálnější než v jeho době. Není divu, že se řada současných českých woodcrafterů angažuje v ochraně životního prostředí, a že aktivisté na tomto poli, i ti, kteří se k Setonově filosofii nehlásí, jej vděčně připomínají jako svého předchůdce.²³

Setonovo evangelium a první republika

Vrátíme-li se zpátky na samý počátek Setonova mnohovrstevného působení v české kultuře, tedy do doby před první světovou válkou a po ní, je namístě poznamenat, že Setonův výchovný program byl jeho českými žáky prezentován jako program velmi *pokrokový*. Mnozí nacházeli hlubinnou spřízněnost mezi Setonovou filosofií a masarykovským humanismem. Čeští stoupenci woodcraftu vnímali Setonovu výchovnou metodu jako účinný nástroj celospolečenského uskutečňování „humanitních ideálů“, v plném souladu s osobitou filosofií T. G. Masaryka. Není divu, vždyť Masaryk ve své formulaci humanitních ideálů vycházel z české reformace a za její vrchol považoval osvětové a výchovné plány Jana Amose Komenského. O podobnosti mezi Komenským a Setonem už byla řeč.

Mnoho významných představitelů prvorepublikového demokratického humanismu spatřovalo v situaci po první světové válce jedinečnou dějinnou šanci k definitivnímu rozchodu se „starými pořádky“. Tedy, jak se tehdy říkalo, se „zpátečnictvím“ rozpadlé habsburské říše. Svůj optimistický výhled stavěli na programu osvícenské emancipace „z područí tmářství a pověry“ v duchu ideálů rozumu, pokroku a osvěty.

Rozhodující roli v zápase o nové společenské uspořádání a nové kulturní paradigma měla hrát výchova dětí a mládeže v souladu s masarykovskými humanitními ideály. A zdálo se, že neobyčejně vhodnou výchovnou metodu k dosažení těchto cílů nabízí právě pedagogika Setonovy lesní moudrosti. Někdejší náčelník Ligy lesní moudrosti a později

Masarykův archivář Jaroslav Šimsa v tomto smyslu konstatoval: „Až dosud byli nám duchovními vůdci na cestě životem a přírodou k čistému lidství především Seton a Masaryk.“²⁴

Setonovy myšlenky tedy v prostředí první republiky nacházely značnou odezvu. Nutno ovšem upřesnit, že především v české části Československa. Tam bylo možné chápat Setonův kritický postoj k etablovaným církvím jako jistou obdobu masarykovského antiklerikalismu. Na Slovensku tento postoj narážel na pochopitelný odpor ze strany církve a tradičněji smýšlejícího obyvatelstva.

Seton jako přírodovědec a praktik

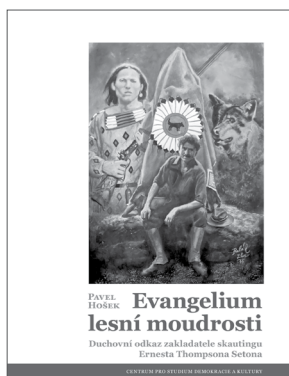
Jedním z dílčích důvodů, proč Setonova filosofie zapůsobila a působí mimořádně silně v prostředí české kultury, je nepochybně skutečnost, že tento americký myslitel, ačkoliv ve svém osvětovém úsi-

lí vycházel z některých filosofických předpokladů romantismu, nikdy neopustil stanovisko přírodovědecké střízlivosti. Své názory neprezentoval jako snílek s hlavou v oblacích ani jako lyrický básník, opěvující „půvaby panenské přírody“. Jeho dikce byla ve skutečnosti překvapivě věcná a „věrná faktům“.²⁵ Nejčastěji ve svých knihách hovořil jako pečlivý pozorovatel přírodního dění. Jak v této souvislosti poznamenal znalec Setonova díla Jan Niebauer, „nebylo by dobré vidět v něm éterickou duši, vzdychající nad kapičkou rosy“.²⁶

Setonův citový vztah k přírodě, který před čtenáři nikterak netajil, neměl povahu kýčovitě nebo přepjatě romantiky. Doplnoval ho přírodovědeckou věcností. I jeho nejslavnější povídky o zvířatech se pohybují na žánrovém rozhraní mezi beletrií a dokumentaristikou, mezi uměleckou prózou a literaturou faktu. I proto byly Setonovy knihy a myšlenky od počátku přijímány a oceňovány mezi

Evangelium lesní moudrosti

Duchovní odkaz zakladatele skautingu Ernesta Thompsona Setona

Americký spisovatel E. T. Seton je známý jako spoluzakladatel skautského hnutí a hnutí lesní moudrosti a také jako autor dobrodružných knih pro mládež (zejména slavných románů *Dva divoši* a *Rolf zálesák*). Mnozí jej znají jako autora povídek z prostředí divoké přírody, jejichž hlavními postavami jsou zvířata (*Děti divočiny*, *Divoké děti pustin*, *Král vlků* atd.). Méně známý je Seton jako filosof a duchovní učitel. Přitom základním východiskem jeho celoživotního díla byla svébytná duchovní filosofie, ke které v průběhu svého myšlenkového zrání dospěl. Předávání a šíření tohoto učení se postupně stalo jeho životním posláním. Kniha *Evangelium lesní moudrosti* je věnována právě Setonově pozoruhodné duchovní filosofii.

VYJDE V LÉTĚ V NAKLADATELSTVÍ CDK

PAVEL HOŠEK (1973) přednáší religionistiku na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se vztahem teologie a kultury a religionistickým výkladem krásné literatury. CDK vydalo také jeho teologický esej o vlastnictví a křesťanských hodnotách české kultury *Je to náš příběh*, úspěšnou publikaci *Evangelium podle Jaroslava Foglara* (2017), knihu o díle C. S. Lewise *Cesta do Středu skutečnosti* (2014), o vztazích mezi křesťanstvím a židovstvím *Židovská teologie křesťanství* (2011) a o šlechtickém rodu Milnerů z Milhausenu *Cesta ke kořenům* (2010).

nejvýznamnějšími českými přírodovědci.²⁷ Obec Setonových příznivců má tak od počátku „tvrdé jádro“ mezi českou vědeckou elitou. A ovšem také mezi lékaři a středoškolskými učiteli přírodopisu a tělesné výchovy.

Seton zkrátka i v nejpoetičtějších polohách svého literárního díla zůstával pevně nohama na zemi. Projevilo se to také ve velmi praktickém zaměření jeho výchovného modelu. Tento model má zajisté svou estetickou dimenzi. Zároveň se ale vyznačuje nekompromisní praktičností.²⁸ Jeho podstatným obsahem je metodický nácvik užitečných dovedností, od vaření a táboření až po osvojování řemeslných postupů a zručností. I tato střízlivá zemitost a praktická užitečnost Setonova výchovného modelu mu získávala a získává sympatie u jeho českých stoupenců.

Zároveň ovšem tento výchovný model nabízí i určité svébytné pojetí lidské pospolitosti a mezilidských vztahů, pojetí inspirované v nemalé míře kmenovým zřízením severoamerických indiánů. Životní praxe, inspirovaná pedagogikou lesní moudrosti, zahrnuje život v komunitě. Neodmyslitelně. Právě tato komunita je totiž laboratoří, ve které dochází ke kýžené transformaci jednotlivců na cestě k osobní zralosti.

To ovšem znamená, že Seton svým čtenářům a stoupencům své filosofie nabízí i silný „zážitek společenství“.²⁹ Ti, kdo se setkají se Setonovým dílem a nespokojí se jen s příležitostným čtením jeho knih, mohou jeho celistvou životní filosofii uskutečnit v plné míře, až po rovinu mezilidských vztahů a společenských poměrů. V Setonových knihách totiž dostávají podrobný návod, jak realizovat jeho vizi ideální lidské pospolitosti, tedy jeho pozoruhodnou „sociální utopii“.³⁰ Mohou tak s podobně orientovanými přáteli tvořit alternativní společenství, jako byly a jsou jednotlivé woodcrafterské kmeny, ale jako byly a jsou také mnohé trampské osady nebo „setonovské“ skautské či turistické oddíly.

Český skauting mezi Setonem a Baden-Powellem

Kdybych měl za svoji osobu posoudit, měl-li na rozvoj našeho junáctví – zejména v poválečném období – větší vliv Seton či Baden-Powell, neotálel bych odpovědět, že Seton. Jím zdůrazněná výchova přírodou a v přírodě, jeho zidealizovaný Indián typu Vinnetoua, jeho cesta „stoupání na horu“ byly české povaze mnohem bližší než Baden-Powellova výchova k dobrému občanství.

Rudolf Plajner: Úsvit českého junáctví

Historikové skautingu se v zásadě shodují na tom, že český skauting má osobité rysy. V některých ohledech se nápadně odlišuje od skautského hnutí v ostatních zemích. Svěbytnost českého skautingu spočívá mimo jiné v tom, že jej Setonova filosofie lesní moudrosti ovlivnila tak zásadním způsobem, že do jisté míry zastínila či oslabil charakteristické důrazy druhého zakladatele světového skautingu, britského generála sira Roberta Baden-Powella.³¹ Ano, podle některých historiků je český skauting *více* ovlivněn Setonem než Baden-Powellem. Čím to je?

Důvodů je zřejmě několik. Robert Baden-Powell jako věrný a vlastenecky založený důstojník britské armády ve svém pojetí skautingu zdůrazňoval loajalitu k impériu, k panovníkovi a také ke státní církvi. Všecky tři roviny baden-powellovské loajality byly ovšem v době vzniku českého skautingu problematické. Musíme si uvědomit, že skautské hnutí vzniklo v české kotlině v roce 1912. Impériem, vyžadujícím tehdy bezpodmínečnou loajalitu českých občanů, bylo impérium rakousko-uherské. Panovníkem byl z Vídně vládnoucí Habsburk, císař František Josef I. A státní církví byla církev římskokatolická, opora habsburského trůnu.

Čeští vlastenci na počátku dvacátého století byli ovšem vůči rakousko-uherskému impériu a vůči habsburské panovnické dynastii mírně řečeno nedůvěřiví. Mnozí z nich chovali rozporuplné po-

city také vůči státní církvi. Zejména proto, že za zlatý věk českých národních dějin, české politické samostatnosti a českého kulturního rozkvětu považovali dobu české reformace, tedy ona dvě století mezi Husem a Komenským. Římskokatolickou církev někteří z nich podezírali ze zrádné kolaborace s habsburským trůnem.

Baden-Powellův vlastenecký militarismus, spartňující ve skautském hnutí mimo jiné vhodnou a účinnou brannou výchovu, by v českém případě motivoval zdejší mládež k ochotě nasazovat život „za císaře pána a jeho rodinu“. A to právě v době, kdy se schylovalo k první světové válce (1914–1918), ve které za rakouské impérium padlo více než sto tisíc českých vojáků,³² zatímco českoslovenští legionáři, oslavovaní v době první republiky jako národní hrdinové, byli z hlediska rakouské říše dezertéři a zrádci.

Naproti tomu Setonův zásadní antimilitarismus, podezřívavý vůči imperiálním ambicím kterékoli a každé říše, jakož i jeho hluboká sympatie vůči utlačovaným indiánům, trpícím ve své vlasti pod nadvládou přišedších cizinců, přirozeně souzněly s pocity českého člověka.³³ Český člověk zkrátka (vzhledem ke své dějinné zkušenosti) neměl daleko k pocitům sounáležitosti s utiskovanými americkými indiány. A vůči rakouské říši, její vojenské politice a jejím válečným dobrodružstvím byl spíše nedůvěřivý.

I proto musel zakladatel českého skautingu Antonín Benjamin Svojsík s jednoznačnou loajalitou skautingu vůči říši, panovníkovi a státní církvi (jak je doporučoval Baden-Powell) pracovat opatrně. I proto zřejmě uvedl ve svých *Základech junáctví* z roku 1912, této „Bibli českého skautingu“, kapitolu věnovanou Setonovi jako první.³⁴ Až po ní zařadil kapitolu o Baden-Pellowi, navíc s upozorněním na to, že tento britský generál mnoho prvků svého výchovného modelu převzal od Setona.

Vyjadřil to následujícími slovy: „Dříve než generál sir Baden-Powell organisoval hnutí skautské

v Anglii, cvičil již Seton své čtyři Woodcraft Indians v Americe, učil je pozorování, životu v přírodě a zákonům skautů... Mnoho z jeho myšlenek, cvičení a her i celkového zřízení přejal nynější anglický generál, Sir Robert Baden-Powell. Těžko je posouditi, kdo má o které odvětví skautingu větší zásluhy, zda Seton, či Baden-Powell. Jisto jest, že ona romantičnost, poetičnost a láska k přírodě jsou především zásluhou Setonovou, kdežto pořádek, kázeň, organisace jsou zase dílem Pellowým – obou výborných psychologů i paedagogů.“³⁵

Také vztah skautského hnutí ke státní církvi představoval v českém případě jisté dilema. Zatímco britský baden-pellowský skauting byl od počátku těsně propojen s církevním křesťanstvím, a podobně tomu vesměs bylo i v ostatních zemích, kam se skautské hnutí úspěšně rozšířilo, v českém prostředí museli zakladatelé postupovat nanejvýš obezřetně.

Český člověk je vůči církvi mimořádně podezřívavý. A bylo to tak (do značné míry) i před sto lety. Na klimatu první republiky se významně podílely antiklerikální nálady. Také v tomto ohledu se jevil setonovský skauting pro české (ovšem nikoli slovenské) prostředí vlastně vhodnější. Setonova osobní spiritualita, ač hluboká a intenzivní, byla principiálně nekonfesní a necírkevní. Zřejmě i proto snáze nacházela cestu k českému srdci, tradičně nedůvěřivému vůči oficiální církvi.

Poznámky:

¹ Viz k tomu Kožíšek, F., *Seton v Praze*, Liga Lesní Moudrosti, Praha, 200, s. 6, 180. K počtu vydání a výtisků Setonových knih v českém jazyce srovnej Raška, V. (ed.), *Ernest Thompson Seton. Bibliografie, životopisy, překlady*, Knihovna Karla Dvořáčka, Vyškov, 2014, s. 5nn, a také Arbeit, M., Vacca, E., *Bibliografie americké literatury v českých překladech*, 3. díl, Votobia, Olomouc, 2000, s. 1409–1441. Viz též Prágerová, V., Dílo spisovatele Ernesta Thompsona Setona v překladech Miloše Zapletala, in Jirásek, I. (ed.), *ZET. Pět životů*, Univerzita Palackého, Olomouc, 2010, s. 167nn.

² Obecněji k popularitě Setonem inspirované „woodcrafterské kultury“ u nás viz Jehlička, P., Kurtz, M., *Everyday resistance in the Czech landscape: the woodcraft culture from the Habsburg*

- Empire to the communist régime, *East European Politics and Societies and Cultures*, 27(2), 2013, s. 1nn, a také Jehlička, P., Indians of Bohemia: The Spell of Woodcraft on Czech Society 1912–2006, in Blecking, D., Waic, M. (eds.), *Sport Ethnie-Nation: Zur Geschichte und Soziologie des Sports in Nationalitätenkonflikten und bei Minoritäten*, Schneider Verlag, 2008, s. 112nn, viz také Křístek, J., Švára, B., *Češi a Indiáni*, 2003, text dostupný na adrese www.woodcraft.cz.
- ³ Viz zejména výbornou monografii T. Studenovského *Rebel s hlavou v oblacích. Miloš Seifert (1887–1941) Život a dílo*, Liga Lesní Moudrosti, Praha, 2017. K Seifertovu označení Setonova poselství jako „evangelia“ viz s. 215.
- ⁴ Seifert, M., *Přírodou a životem k čistému lidství*, Dědictví Komenského, Praha, 1920, s. 10nn.
- ⁵ Studenovský, *Rebel s hlavou v oblacích*, s. 249.
- ⁶ Seifert, *Přírodou a životem k čistému lidství*, s. 21.
- ⁷ Studenovský, *Rebel s hlavou v oblacích*, s. 18n, 47n, Niebauer, J., *MUDr. Viliam Valovič. Obhájce Setonova vudkraftu*, samizdat, 1989, s. 10nn, 16.
- ⁸ Viz celou úvodní kapitolu Seifertova programového spisu *Přírodou a životem k čistému lidství*, s. 9–23.
- ⁹ Tamtéž, s. 20.
- ¹⁰ Seifert, M., *Dvanáct tajemství lesa*, B. Kočí, Praha, 1925, s. 5.
- ¹¹ Seifert, M., *Z lesní říše*, Melantrich, Praha, 1925, s. xii.
- ¹² Viz k tomu Rusek, L., Klimánek, M., Předchůdci woodcraftu, in Klimánek, M. a Kožíšek, F. (eds.), *Kniha o woodcraftu*, Biblioteczka Walden, Katowice, 1995, s. 20.
- ¹³ Niebauer, J., *Ernest Thompson Seton: Vyprávění o životě a díle*, samizdat 1971, s. 112, 116, 124, 131. Viz též Přílohu VI.
- ¹⁴ Orig. „Omnia sponte fluant, absit violentia rebus“, viz k tomu Heller, J., Komenského heslo, in Molnár, A. (ed.), *Sedm statí o Komenském*, Kalich, Praha, 1971, s. 103nn. Viz též Pecha, L., Dvanáctero učitele lesní moudrosti, in Červenka, J. (ed.), *Čotokva – Lesní škola LLM*, Liga Lesní Moudrosti, Praha, 1998, s. 23.
- ¹⁵ Viz k tomu Kožíšek, F., Woodcraft v českých zemích, in Klimánek, M. a Kožíšek, F. (eds.), *Kniha o woodcraftu*, Biblioteczka Walden, Katowice, 1995, s. 52nn.
- ¹⁶ Viz k tomu Vatter, J., *Ernest Thompson Seton v kontextu české literatury*, Masarykova Univerzita, Brno, 2017.
- ¹⁷ Jehlička, Kurtz, Everyday resistance in the Czech landscape, s. 11, 26nn. K trampingu obecněji viz Hurikán, B., *Dějiny trampingu*, Novinář, Praha, 1990 (o Setonově vlivu 12), a také Waic, M., Kössl, J., *Český trampingu 1918–1945*, Práh, Praha, 1992. Viz též Krško, J. et al., *Český trampingu v časech formování a rozmachu*, Academia, Praha, 2019.
- ¹⁸ Viz k tomu Antony, M., Vliv Setona na hnutí českého trampingu, in Kupka, M. (ed.), *Odkaz Černého vlka. Sborník referátů ze semináře ke 150. výročí narození Ernesta Thompsona Setona*, Avalon, Praha, 2010, s. 38nn.
- ¹⁹ Jehlička, Kurtz, Everyday resistance in the Czech landscape, s. 15.
- ²⁰ Jehlička, Indians of Bohemia, zejména oddíl: Discussion and Conclusion: Czech Woodcraft – a Perennial Alternative? Viz také Jehlička, Kurtz, Everyday resistance in the Czech landscape, s. 2nn, 26nn.
- ²¹ Jehlička, P., Ve stopách severoamerických indiánů: Kořeny českého environmentalismu ve woodcraftu, in Kupka, M. (ed.), *Odkaz Černého vlka. Sborník referátů ze semináře ke 150. výročí narození Ernesta Thompsona Setona*, Avalon, Praha, 2010, s. 24n. Viz též Jehlička, Indians of Bohemia, s. 112nn. Viz také Spálený, P., Liga lesní moudrosti a environmentální výchova aneb Přírodou k čistému lidství, referát z konference Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času, www.researchgate.net. A též Pavelková, E., *Lesní moudrost jako prostředek zvýšení zájmu o pobyt v přírodě*, bakalářská práce, Praha, Univerzita Karlova, 2017.
- ²² Jehlička P., Smith J., Out of the Woods and into the Lab: Exploring the Strange Marriage of American Woodcraft and Soviet Ecology in Czech Environmentalism, *Environment and History*, 13/2, 2007, s. 8nn.
- ²³ Viz k tomu např. Pecha, L., *Woodcraft. Lesní moudrost a lesní bratrstvo*, Votobia, Olomouc, 1999, s. 176nn.
- ²⁴ Šimsa J., Seton a Masaryk, *Hlasatel* 3/1946, s. 74.
- ²⁵ Srovnej např. Morris, B., *Ernest Thompson Seton, founder of the woodcraft movement 1860–1946: apostle of Indian wisdom and pioneer ecologist*, E. Mellen Press, Lampeter, 2007, s. 14, 50.
- ²⁶ Niebauer, E. T. Seton, s. 30.
- ²⁷ Viz např. Kožíšek, *Seton v Praze*, s. 10, 34, 36, 134.
- ²⁸ Srovnej Valovič, V., *Ernest Thompson Seton. Dílo a osobnost*, Les, Praha, 1946, s. 12n.
- ²⁹ Jehlička, Kurtz, Everyday resistance in the Czech landscape, s. 2n.
- ³⁰ Morris, *Seton: founder*, s. 17, 267, 274n.
- ³¹ Viz k tomu Hanzík, V., Uplatnění myšlenky woodcraftu ve skautingu, in Klimánek, M. a Kožíšek, F. (eds.), *Kniha o woodcraftu*, Biblioteczka Walden, Katowice, 1995, s. 49nn.
- ³² Viz k tomu Jehlička, Kurtz, Everyday resistance in the Czech landscape, s. 6.
- ³³ Tamtéž, s. 9.
- ³⁴ Viz k tomu Zapletal, M., Splácení dluhu – E. T. Setonovi, in Jirásek, I. (ed.), *ZET. Pět životů*, Univerzita Palackého, Olomouc, 2010, s. 194.
- ³⁵ Svojsík, A. B., *Základy junáctví*, Josef Springer, Praha, 1912, s. 20, 22n. Svojsíkovo smířlivé stanovisko je podle mého názoru nejadekvátnější a v této knize z něj vycházím. Skautské hnutí má dva zakladatele, Baden-Powella a Setona. Přít se o to, který z nich má větší zásluhy, považuji za neplodné.

Pavel Hošek přednáší religionistiku na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

A jako by právě tu

VÍT SLÍVA

KDYBY TO ŠLO

Bože můj, prosím tě, kdyby to šlo:
popouštěj čas pomaleji.

Rychlostí na druhou narůstá zlo.

V tepnách rány kladiv znějí,
kovadlina jsou mé kosti,

čerti se tahají o dmychadlo.

Všechno zchladne ve věčnosti.

Popouštěj pomalu,
kdyby to šlo.

APOKALYPSA

Obloha bliká,
posvěcuje si
na katolíka.

A pak rána!

Vesmír se hroutí
na křesťana.

V KUCHYNI

„Teď jsem na řadě já,
řekl jsem bratrům,
z židle, na níž sedávala
naše maminka.

Mlčeli na to.

A tak tam spolu sedíme dál,
i s maminkou.

VÍCE SVĚTLA!

Má žena má ráda světlo.

Když luští křížovku,
nechává svítit
zářivku i lampu.
Rozsvěcuje
už před setměním.

Potmě
se jenom modlí.

Jistě se jí jednou dostane
světla věčného!

TASOV

P. Demlu a P. Krylovi

Pokleknout tu,
nevstal bych už.

ZLATÝ ŘEZ

Ty v domě,
já v ptačí budce.

V domě tikají veliké hodiny,
v budce pípají vylíhlé básně.

ŽEBĚTÍNSKÝ HŘBITOV

Radce

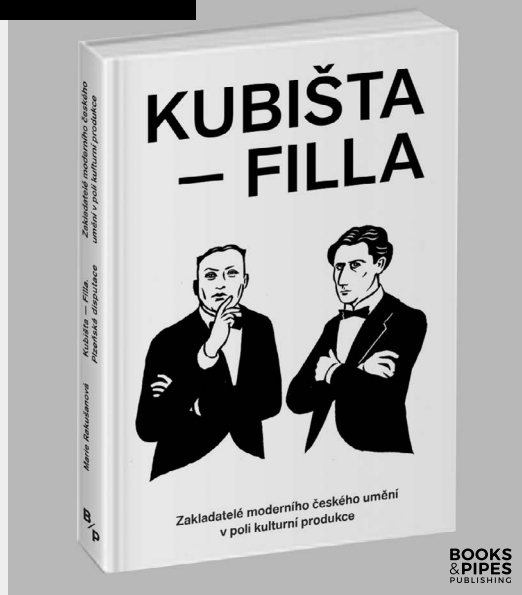
A jako by právě tu
měl nastat skon,
vyšli jsme z pivnice,
ona, já, on,

a padli jsme přes bránu
do hlubin hrobů,
láskou se třpytíce
ve tváři Bohu.

Z připravované sbírky *Cherubín troubí na kost fanfáru*,
která má vyjít v nakladatelství Druhé město.

Vít Slíva, básník, vydal třináct básnických sbírek. Učí
češtinu a latinu na Biskupském gymnáziu v Brně.

NOVINKA

Marie Rakušanová

KUBIŠTA — FILLA

**Zakladatelé moderního českého umění
v poli kulturní produkce**

Publikace detailně mapuje umělecký a osobní vztah dvou hlavních představitelů českého moderního umění a „českého kubismu“ v kontextu generací, nastupujících na uměleckou scénu v prvním a druhém desetiletí 20. století.

Prostřednictvím vzájemné interakce uměleckých děl Bohumila Kubišty a Emila Filly ze ZČG i jiných sbírek rekonstruuje publikace rozpravu obou hlavních aktérů, přičemž jejich disputace je doplněna o hlasy jejich přátel i tvůrčích protivníků z řad českých, českoněmeckých a židovských malířů a sochařů (Friedrich Feigl, Willy Nowak, Georg Kars, Otto Gutfreund, Josef Čapek, Jan Zrzavý, Václav Špála, Antonín Procházka).

tvrdá vazba | 296 stran | běžná cena 595 Kč | cena přes e-shop **446 Kč**

www.bpublish.cz

Toužit po ráji, vstávat na budík!

Vzpomínka na básníka Karla Křepelku (1946–1999)

FRANTIŠEK MIKŠ

*A neříkej slova
Povinnost zve...
Láska a smrt vábí
Toužit po ráji
a vstávat na budík*

Před dvaceti lety, 13. dubna 1999, vydechl naposledy brněnský básník Karel Křepelka, dlouholetý kulturní redaktor měsíčníku *Proglas*, časopiseckého předchůdce *Kontextů* v devadesátých letech. Pobyl s námi v redakci osm let, od roku 1991 až do své předčasné smrti. Byly to roky klíčové, formativní, kdy jsme se po pádu komunismu rozhlíželi po vyprahlé kulturní krajině, učili se redakční práci a „spláceli dluhy“ do té doby umlčovaným autorům. V Karlovi jsme našli nejen inspirativního a svérázného kolegu, ale i dobrého kamaráda. Byl o generaci starší, měl kontakty na norežimní básníky, malíře a jiné umělce, ale i na různé intelektuály z disentu či šedé zóny. Přátelil se s Oldřichem Mikuláškem, Klementem Bochořákem, Janem Skácellem, Jiřím Veselským, Adolfem Kroupou, dobře se znal s biskupem Podzemní církve Felixem Mariou Davidkem a dalšími zajímavými osobnostmi. Byl „rozervaným básníkem“, jak se dnes říká, částečně volbou, do velké míry svou povahou, umělcem zmítaným splíny, depresemi a záchvaty vzteku následovanými lítostí a pokáním. Byl věřící, katolík, vyhraněný antikomunista, člověk ochotný pro svou tvorbu trpět a žít v ústraní. Autor devíti básnických

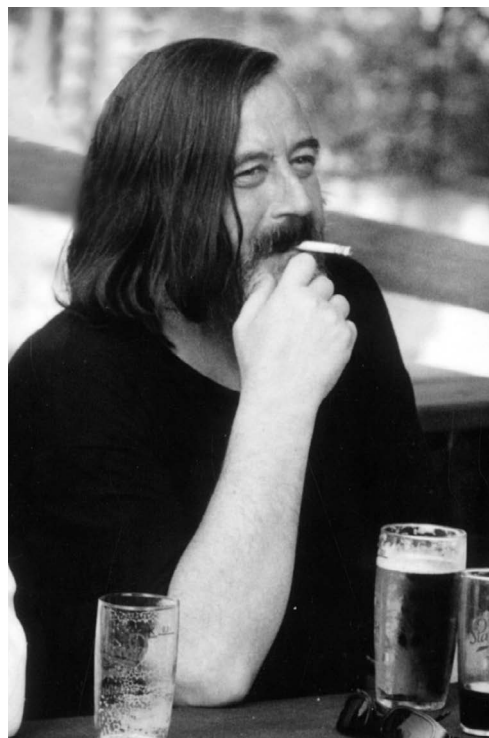
sbírek, i když oficiálně mu do té doby vyšly pouze tři básně, a to „jen“ v *Židovské ročence*, kterou považoval za nejméně zavazující a kompromitující. Být básníkem, jak poznamenal Josef Mlejnek, byl pro Karla ve všech jeho životních peripetiích jediný snesitelný důvod k existenci.

Seznámili jsme se někdy v roce 1991, mně bylo pětadvacet, Karlovi pětadvacet a měl už za sebou, jak říkal, „třidesetiletí nepřetržitě jdoucích průserů“. Maturoval v roce 1964, z češtiny a dějepisu měl jedničky, z matematiky a ruštiny čtverky. Už to naznačovalo určitou svěhlavost, vůli jít za svým a pouze tak, jak sám chce. Dostal se na brněnskou filozofickou fakultu, kde studoval český jazyk a dějepis. Nebyl špatný student, ale v roce 1967 studií zanechal, „osvícen“ setkáním s Bohuslavem Reynkem a jeho Petrkovem. Rozhodl se věnovat poezii – a přimkl se k víře, až příliš horlivě. Chtěl být knězem. Po absolvování povinné vojenské služby vstoupil do semináře na obnovené olomoucké Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě. Podlehl iluzi, že jeho mladická plachost, neschopnost navázat kontakt s ženami je Božím povoláním k celibátu. Později to označil za hroznou chybu, za velké nepochopení svého naturelu. „Jsem člověk prostý jakékoli sebekázně, natožpak kázně, takže jsem nemohl obstát.“ Ženy ho už tehdy přitahovaly, a přitahovaly ho celý život. Přistupoval k nim ale hodně starosvětsky, nejspíš i trochu nábožně –

*Tvář ženy
jak ticho nadpřirozené
Stýská se v tom tichu
rybích hodin
kdy až do němoty
jsem pijákem ne na tvou krásu
ale tvé krásy
za kterou až do smrti
modlit se budu
z žaltáře blízkosti*

Po odchodu ze semináře pracoval jako ošetřovatel zvěře v brněnské zoologické zahradě, byl krmičem u lachtanů i šelem. A přestože mu jednou medvěd ošklivě okousal prst, bylo to jediné povolání, v němž se cítil šťastný. Uklidňoval ho každodenní kontakt se zvířaty, onou „druhou linií Stvoření“, jak říkával. Těžce nesl, když musel později z místa odejít – všechny ostatní práce „za totáče“ byly „jen flikováním života kvůli obživě“. Pracoval na turnusové směny u vlakové pošty, byl dezinfektorem v Dětské nemocnici, lesním dělníkem na prořezávkách, chemigrafem v tiskárně *Rudého práva*... Věrný maximě Jana Skácela, že slušný člověk se pozná podle toho, že byl v blázinci, docházel nějakou dobu na denní pobyt do psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích. Spřátelil se tam s dalším externím „chovancem“, výtvarníkem Milivojem Husákem, pozdějším autorem návrhu první obálky a typografie *Proglasu*.

Milivoj vzpomínal, že již tehdy měly Karlovy básně atmosféru „vzníceného, nadějného zmaru“. Byla to výstižná charakteristika, neboť stejný byl i Karlův život. Toužil po hlubokém lidském vztahu, po harmonii a duchovním životě a místo toho prožíval husákovskou normalizaci. Hromadilo se v něm zklamání, vztek – a narůstal sklon k sebe-destrukci. „Hloubkově, totálně kouřil“ (opět Milivoj), byl kvartálním alkoholikem a v pravidelně se vracějících periodách pil týden či dva až do naprostého vyčerpání organismu. Když se rozzuřil, hulákal

Karel Křepelka, červen 1998

z pavlače cosi o „bolševických sviních“ a vyhazoval průklepy svých básní dolů do dvora. Jako člověk byl ale milý, přátelský a dobrosrdečný. Byl vášnivým houbařem a zval nás k sobě domů na smaženice. Na Štědrý den jsme se u něj scházeli na tradičního „kubu“, kroupy s houbami, které sám nasbíral a nasušil do zásoby. Miloval kočky, to měl společné s Reynkem, byly součástí jeho života. Měl tehdy myslím dvě – a mohly si dělat, co chtěly. Občas jsem zneklidněný sledoval, jak se ty potvory se zvednutými ocasy otírají o hrnce a procházejí po stole, kde se mělo servírovat jídlo.

Karlův starosvětský byt na Domažlické ulici byl legendou, hlavně jeho „Salón“, centrum bytu, s klavírním křídlem a starožitným nábytkem, přecpaný knihami, časopisy a různými krámy, se stěnami až ke stropu posetými obrazy. Zde básník přijímal, v starobylém křesle a v oblacích kouře, své návštěvy. Kuchyň vypadala podobně, starý nábytek, nic

moderního, stěny poseté starými formami na bábovky, odřenými pekáči, omšelymi pánvemi a šufany, které Karel vyhrabal cestou z hospody v kontejnerech. Zachraňoval tak krásné staré věci, které tam podle něj neprávem končily.

Kuchyň byla Karlovým meditačním místem, vždy časně po ránu. Během mnoha let v dělnických profesích si zvykl vstávat velmi brzy, kolem čtvrté ráno. Musel se před odchodem do práce zahřát na provozní teplotu, uvařit si kafe, čist, přemýšlet, koukat z okna a kouřit. Prožil takových chvil nepočítaně, a nejspíš pro něj byly hodně inspirativní, neboť jeho básně o rozbřesku, svítání, o probouzejícím se dni patří k těm nejlepším –

*Tma loučí se
s nocí
a do svého požáru
jítro vstupuje...*

*Nenávratné Nevývratné
je každé dění*

A jiná, hodně „křepelkovská“ –

*Nejdříve
se probouzejí vrány
Potom
ještě za tmy
tak jako maminka
vstává jítro...*

*Slepé tušení
hmatá ke dnu propasti...
Kalné šero
mrázem je natřásáno...*

Noc po špičkách odchází

*Nůž na stole
bídu přivolává*

Karel si zakládal na své chudobě, někdy až moc. Chudoba a prostota života mu byly cestou ke svobodě, k víře, a především k *poésii* (jak ji nazýval). Byl jsem o generaci mladší, v nevděčné roli jeho „zaměstnavatele“, a nebylo to vždy lehké, zvlášť když měl „periodu“. Ale zažili jsme úžasné chvíle pohody a hodně srandy. Prohlašoval, že je poslední člověk v Brně, který nemá a nikdy neměl vkladní knížku, pas či řidičský průkaz. Brno opouštěl nerad, a jak říkal, jen pod nátlakem. Byl básníkem brněnské periferie, která mu přirostla k srdci. Nikoli *genius loci*, ale především *stabilitas loci*, *setrvaní* bylo jeho životní krédo. S technikou byl „na nože“. Nepotřeboval ji, nevěřil jí, nesměla mu „do domu“. Pokud si dobře vzpomínám, neměl televizi, pračka byla schovaná na záchodě, aby esteticky nenarušovala atmosféru bytu. Nenaučil se psát na počítači, zůstal u psacího stroje. Autem moc nechtěl jezdit, myslím, že se i trochu bál, ale někdy se mnou musel. Bezpečnostním pásům říkal „kšíry“ a vždy hudoval, když si je připínal. Jednou, to jsme byli kdesi na poště s časopisy, si souběžně s „kšíry“ odepnul i kšandy, a po vystoupení z auta mu spadly kalhoty.

Nikdy neměl účet, nikdy nebyl v bance. Tedy jednou, se mnou, když jeden švýcarský předplatitel poslal šek na jeho jméno a on chtěl nechtěl musel obnos vyzvednout. Šel jsem s ním, jak jinak. Rozhlížel se uvnitř plaše, asi jako ctnostná panna v nevěstinci – stydlivě, zmateně, ale i trochu povýšeně. Když jsme konečně vypadli, úlevně si oddechl a počastoval mě jednou ze svých poct: „Nevypadáš jako ty podnikatelský držky tam vevnitř.“

„Podnikatelská držka“ byl Karlův výraz pro každého, kdo tehdy – pravda často v kuriózních kulisách fialových sak a bílých ponožek trčících z polobotek – začal podnikat nebo podnikání i jen obhajoval. Nerozlišoval, házel všechny do jednoho pytle: brněnská „podnikatelské esa“ devadesátých let Hošnu a Hrstku, Koženého z Harvardských fondů, premiéra Václava Klause – a samozřejmě

mě, když jsem si musel kvůli záchraně ztrátového časopisu udělat živnostenský list. A občas mi zatápl, básnický vynalézavě. Když se jednou v redakci dlouho neukázal (nechodil, když byla zima, nebo naopak teplo), pověřil jsem ho alespoň napsat recenzi na jednu knížku (už nevím jakou), abych nějak obhájil jeho plat. Vcelku rychle ji doma našel na stroji a vyrazil ji odevzdat. Cestou se ale stavil v redakci *Hosta*, kde recenzi prodal za stovku, kterou následně propil. Když jsem se rozčiloval, odsekl mi, že se přece chová trzně, jak to píšeme v politické části časopisu, a že jsme ho těmto podnikatelským moresům naučili my – tedy já, Fiala a Klaus. To už se člověk opravdu bavit, nešlo se zlobit.

Karel byl duchovně založený člověk, praktikující katolík, ale nesnášel bigotnost, neměl rád (jeho slovy) nažehlené flandáky, kostelní báby a intelektuály se zbožnými žvásty. Měl dobrý vkus a dráždil ho náboženský kýč, krepové adventní věnce a nasládlé obrázky Panenky Marie. Když jsem ho poslal na Petrov do Charity, aby tam donesl nová čísla *Proglasu*, vždy brblal, že by se k tomu měl fasovat rum (říkal té prodejně „Chacharita“). Byl alergický i na různé umělecké snahy postavit víru z nohou na hlavu, například na homosexuální básníky kolem Jiřího Kuběny. Snad největší literární rozmíšku způsobil, když mu „ujelo pero“ a v recenzi nové Kuběnovy sbírky napsal, že se básník snaží prosmýknout do nebe úzkou soutěskou mezi hýžděmi adolescentních mladíků... Skandál to byl přímo kolosální! Karel, dobrák od kosti, nakonec vzal vše zpátky, vyřčené odvolal, s Jiřím Kuběnou se udobřil a jezdil dokonce na jeho bitovská básnická setkání – i když popravdě, myslím si, v jeho jedovaté větičce trochu pravdy bylo.

Ale nebyly pořád jen radostné dny. Karlovy zábavné glosy na zlovolnou techniku, přitroublé podnikatele, katolický kýč a zbytnělá ega básníků byly stále řidší – a taky trpčí. Stával se depresivnější, často myslel na smrt, jeho poezie byla temnější a kom-

plikovanější. Jednou mi ve slabé chvílce svěřil, že se určitě nedožije padesátky. Šel zubaté tak trochu naproti, bohémským stylem života, pitím a kouřením, nemohl jinak. Nakonec žil o pár let déle, i když poslední roky ztrácel energii, byl unavený a moc nevycházel z bytu. V roce 1998 mu diagnostikovali rakovinu plic a v dubnu následujícího roku nemoci podlehl –

*Tvá smrt
kámen mrákoty a stínu
hořkost všelikého těla
chodí po ptaní
a jako by do šerení růží
uléhala
Je to jen klam
A vladařství a vládnutí její
jak tuhýk kořist
na trny nabodává tvé dny
A v jejich úhrnu
jako by již nebylo jiter
ale jen smrákání, šerení
poslušnost tmy
a jitření...*

Asi tomu nemohlo být jinak, Karlův vyhlášený „Salón“, plný knih, grafik, obrazů, starožitností a kuriozit, lehl krátce před jeho smrtí popelem. Totálně vyhořel, když básník, vyčerpaný nemocí a nejspíš ne úplně při smyslech, odhodil hořící sirku do odpadkového koše plného papírů. Jeho neopakovatelná atmosféra je nenávratně pryč, přežívá už jen v našich vzpomínkách, stejně jako Karel. Ale rozsáhlé básnické dílo zůstalo, neshořelo. A připomíná nám mnohem víc než jen svého autora.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty* a šéfredaktor nakladatelství Books & Pipes Publishing.

V ráně poslední prsty noci...

Z básní Karla Křepelky

SNY

V ráně
poslední prsty noci
A samoty
snem zaskočené
světlem rozkvétají

VĚCI

...ale uvnitř?
Tiše
tichounce
pavouk srdce tká síť
na stíny milovaných

(ze sbírky Trpkosti)

VLČÍ MÁKY

V polehlém obilí
planoucí plamínky Ducha
Obilí zkosili
Sládne předtucha

Zraje pro chvíli
kdy touha je vratká
Naději do krve zranili
Bolest je sladká

V NOCI

Rád se choulím
v náruči
tvého dechu –

A říkám tomu
že jsem chytil druhý dech
na tu bludnou a tesklivou
cestu
za humna chvíle

MARNOST

Křičící rorýsi
stehují cáry mraků

Nahá nebesa
doléhají a netíží

Tíha touhy
spočívá
v tetelícím se vzduchu
prázdného večera

ÚZKOST I

Slova opotřebovaná
jako kamínky
z ptačího žaludku
Stesk touhy
dávno se již dotknul
hladové zdi

Jen slepci těl
k sobě ještě mohou
a dotecky kormoutí se

Mnoho již nezbývá

A přesto ještě tu a tam
jakoby navzdory naději
v pokoře dání a vzetí
duše o sebe narážejí

ÚZKOST II

Ke kláskům jitrocele
holomráz pokleká
Jen neúplnost cele
Ptačí čířikání
bez ustání
do ustání
Jdou
sami
Pustinami
Jak sníh
v andělských šlépějích
Samotou tklivou
Nelživý
s lživou

(ze sbírky Rybí hodinky, 1976)

VÍNO SAMOTY

Oldřichu Mikuláškoví

U dna sklenice
choulí a kormoutí se

víno vroucnosti

Samotu čeří

odlesk měsíce

Věří Nevěří
Jinovatka jiter vinobraní
srdce chladem u dna svírá

Ve víně nevina
Ve víře nevíra

(ze sbírky Zatmění)

HŘEBČÍN

Ržání hřebců
Po strunách ticha
přejíždí
smyčec toužení
A dívky do copů
vplétají si žíně
U dna zvířecích doteků
nachází se lidská láska
a v pomíjení výkřiku
chválí své trvání –
Všechna křehkost
je pod kopyty koní

(ze sbírky Hořká sůl, 1984)

LISTOPAD III

Prší
jako když lijí
V šustotu spadaného listí
a v šelestu
křídel přezimujících ptáků
naslouchám jen
slovům Ofélie
Ale co však
s vašimi slovy
kterými si dovoluujete
soudit lásku
byť i byla jen dopuštěním vášně?
Ano, sejde z očí
a navěky sestoupí v šílenství mysli

(ze sbírky Podzimní rovnodennost, 1984)

ČERVEN

Sosnové snění
Únava
A žaru chvění
Zeleň
zeleně v zeleni
V očišťovacím popelu
chládne
kamení kameníčko srdce

ŽÁRLIVOST

Od prvního pokušení
k poslední horoucnosti
Bludné kameny
představ
tvoří náhrdelník
biblické krajiny
kde došlo
k první vraždě
ze žárlivosti...
Adam i v Ráji
Evě vyznával lásku
příliš prchlivou květomluvou
a šustění listí
pod tlakem plíživých kroků
skrýval do šelestu
břišního tance hada...

(ze sbírky Snídaně ve dvou, 1985)

EVINO JABLKO

Noční déšť lisuje jablka
a křtí mošt
Ticho dvojdílné Dvoudomé
Jablko natuknuté
z dopuštění pádu
Napřed a Potom
A nebozízek červa
jak flétnou dořekl by
co bylo potřeba vyjádřit...
Nic není bez kazu
a noční déšť lisuje jablka
a žízni
jak dopuštění žízně

(ze sbírky Uskutečňování světla, 1992)

DĚTI

Na všechno mají čas
Říkáváme jim:
Tebe tak poslat pro smrt
A nakonec jí sami
jdeme vstříc
neboť ony by se s ní
loudaly
A my pojednou
začínáme pospíchat
Ne že by nás pátilo dobré bydlo
Nikdy nebylo příliš dobré
A i za to málo
zapomněli jsme poděkovat
Ale třese se zem
a Vzkříšení bez nás
nebylo by úplné...

LAUDES

Chválit Boha
když mezi zuby
skřípou střepy
z neprůhledných skel
vybitých oken
na dveřích beden zpovědnic
kde sotva ulevíme
střevům duše staženým křečí
věčně předposledního tažení
a již úzkost předsmrtná
tká gobelín štvance
pro který celý život náš
byl jen rám

AMOROSO

I na čáře
ženského lůna
cosi balancuje
mezi dobrem a zlem...
Tančí to na hraně nože
kterým krájeli chléb
jenž měl být lámán
lámán ve hřbetě
lámán v kostech
a v kolenou
až po kolénka
polehlého obilí...
Nožem, kterým ras stahoval
mršinu Beránka
Ráchel dřela si vlasy
a Eva chlupy...
Jen podzim
pojednou je třeskutý
jak utržený zvon

(ze sbírky Nejmenší slunovrat, 1996)

Básně jsou převzaty ze souborného básnického díla uspořádaného Igorem Ficem a vydaného nakladatelstvím Host. Podle něj je uvedeno i řazení do jednotlivých sbírek a datace. Karel Křepelka: *Básnické dílo*, Host, Brno 2000, 676 s.

Polibek na cestu

ALEŠ FILIP

Což takhle psát o básnících barev, o lyrické náladě krajinomaleb či o zrcadle duše? Spojil bych zadání představit „své oblíbené básníky“ s mým profesním zaměřením historika výtvarného umění. Jenže u redakce by to stejně neprošlo a já se vlastně docela těším, že se mohu rozepsat o něčem, co je pro mě jen zdrojem potěšení, a nikoli i předmětem odborných výzkumů. Báseň je polibek věčnosti na všední cestu životem. Když přestávám být schopen vnímat básně, když se mi řádky míhají před očima, aniž by ve mně rezonovaly, je to známkou alarmující otupělosti, s níž se musí něco dělat. Uklidnit se, nemyslet na starosti, a naopak se soustředit na ohromující a omamné poselství poezie.

Inter arma sonant musae

Ve 20. století se u nás múzy ozývají obzvlášť zřetelně při ohrožení, nerovném boji, artikulaci odporu proti podrobení. V roce 1969, když mi bylo pět let, jsem se vydal na dráhu příležitostného recitátora přednesem básně *Lapkové* Jiřího Pištory:

*Žije, žije ve stepi
jeden v suché otepi.
Druhý v láptích pod pařezem,
třetí v díře mezi bezem.
Ať si jsou, tam kde jsou.
Ať sem na nás
nelezou.*

Říkanka vyšla v říjnu 1969 v *Mateřídoušce* s ilustracemi Luďka Vimra. Aby nebylo pochyb, o koho

se jedná, lapka lezoucí z otepi měl na obrázku rudé výložky. Za umělecký přednes na školkovní besídce jsem dostal čokoládu. Básníka Pištoru tvrdě „sejmuli“ a jeho život ukončila sebevražda v září 1970.

Jako příležitostný recitátor jsem pokračoval na vojně v západních Čechách. Vybral jsem si básně Jiřího Suchého, protože jsou hravé a dějové, dobře se recitují. (Výběr byl ovšem zúžený, třeba Karel Kryl by tehdy neprošel.) Na vojně se dalo něco podnikat, jen když to bylo kolektivní a organizované. Bylo nás pět, založili jsme *Dřevo*, recitační skupinu s doprovodem dvou kytar a něčeho jako bicí, jejíž ambice vyjadřoval název. Každý si vybral verše od jednoho básníka a propojili jsme to jednoduchým dějem. Dostavil se úspěch v podobě účinkování ve více kolech armádní soutěže, a dokonce jeden nebo dva opuštěky. Ve Stochově u Kladna, kde s námi někdy na jaře 1988 soutěžil i skutečný poetický vizionář Petr Nikl, jsme si řekli, že už to stačí, a přidali jsme báseň Václava Hraběte o Mesiáši. Ocituji z ní jen čtyřverší:

*Předevčirem když jsem naposledy spal
viděl jsem Panenku Marii krásnou
v modrej a zlatej záři neónů betlehémskejch
stopovat kadilak s diplomatickou značkou*

Básnické obrazy

Z oné básně jsem vybral jen jediný obraz a předem se omlouvám, že v tom budu pokračovat. Jsou to jednotlivé sloky básní, které mi znovu a znovu

vytanou na mysli. No zase sklouzávám k výtvarnému umění..., když ne docela, tak aspoň k básnickým obrazům, plodům imaginace. Fragmentace textů je vyváжена větším počtem básní, jež mohu připomenout. Mistr básnických obrazů Jaroslav Seifert dokázal dát silný náboj i příležitostným veršům. Třeba v básni *Mrtví v Lidicích* se zaskví tento obraz:

*Vlaštovka svou střechu nenalezla,
poletujíc tiká dojemně.
Stromy však jak přelámaná žezla
trčí ještě dneska ze země.*

Dokážete si představit verš tvořený jediným, navýsost nepoetickým slovem „elektrokardiogramy“? Pokud znáte Seiferta, tak ano, a dokonce oceníte rytmické kvality tohoto slova v básni k úmrtí Františka Halase:

*Už Dušičky jsou před námi,
čas k smrti smutný, stmělý.
Elektrokardiogramy
bohužel pravdu měly.*

Z prvního zpěvu *Písně o Viktorce* jsem vybral čtyřverší:

*Před očima jsme měli tmu,
tu z pohádek, kdy ucho slyší,
jak mluví sova a co myši
řeknou jí na to pošeptmu.*

Z pozdních veršů o Praze si dobře vybavuji sloku z básně *Královský letohrádek*:

*Fontána ztichla,
voda chtěla spát,
a hebká břítka tisícerych krůpějí
přestala bít do mokrého plechu.
Jen malé polní myšky*

*pod fontánou
běhaly mezi květinami parteru
jako v bludišti.*

Tuto báseň jsem poprvé slyšel ve večerním vysílání *Hlasu Ameriky*. Na gymnáziu jsme společně s Petrem Fialou založili *Prostor pro poezii*, pro nějž jsme zabrali část nástěnky. Bylo to možné jen díky podpoře naší třídní profesorky Emilie Smékalové, která nás pro krásnou literaturu dokázala nadchnout. V září 1981 Jaroslav Seifert slavil 80. narozeniny. Na naší nástěnce jsme mu blahopřáli, s dovětkem, že když mu nechtějí vydat poslední sbírku, část zveřejníme aspoň my v *Prostoru pro poezii*. Tehdy to prošlo, sundat jsme museli (z jiných důvodů) až francouzskou galantní poezii.

*Obzor, tětíva prudce napínaná,
pod ním kříž na kříž cesty lidské jdou,
usednout, Bože, tam, kde sluneční je strana,
(ó milovaný, milovaná!)
krok můj se setkal s tichou chůzí tvou.*

Tohle je ovšem něco jiného, poslední sloka *Písně* Jana Zahradníčka ze sbírky *Pod bičem milostným*. S mou nastávající ženou Lucií jsme ji před 25 lety zvolili jako motto našeho svatebního oznámení, za jehož výtvarné zpracování vdčíme Milivoji Husákovi.

Poslední z obrazů v dokonalé zkratce, jako lehkou rukou nakreslený akvarel, vystihuje prostředí průmyslového předměstí Brna u řeky Svitavy. Autorem je Ivan Blatný, básník *Melancholických procházek*, „objevitel“ Brna jako poetického města. (Jako motto své sbírky zvolil Seifertovy verše.) Báseň, z níž tu zazní poslední sloka, začíná veršem *Snad jednou, příteli, sám na ulicích Brna*:

*A dole na řece jak na hladině vína
ze džbánu komína pár jisker dohasíná.*

Jemná pavučina pevné pouto

Vydat se až na rozhraní duše a ducha, do nitra toho, co je spřádáno „nesčíslnými osnovami souvislosti“ (Otokar Březina). Vydat se tam, kde září subtilní, čistá poezie, nezatížená ideologií. Průvodci na této cestě mně byli Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Otokar Březina, Bohuslav Reynek a jako teoretik Henri Brémond. Básníkům se podařilo upříst tu nejjemnější pavučinu. Skoro ji necítíš v dlani, ale přesto tě spoutá, udělá z tebe „zajatce hvězd a snů“ (opět Březina). Začnu básní *Ze dna*, věnovanou malíři Jindřichu Štyrskému, z druhé sbírky Františka Halase *Kohout plaší smrt*:

*S horoucí falší miluji tento svět
Bohem rozsvícený ďáblem znečištěný
s hněvivou láskou miluji tento svět*

*Dno hladomorny plné havěti
z jejíhož dna i ve dne vidíš
vše co v snách se bojíš viděti*

*V průvanu tmy mezi narozením a smrtí
stydna pod hrbitovním vápnem měsíčním
trháš zlaté tkanice rozbřesků co škrtí*

*Pak lítost jež k ničemu zde se již neupíná
jen nad posledním Kuřátkem v Plejádách je ti do pláče
co pípá nejsou mezi svýma*

*Proč kohoutíš se srdce mé
písek hvězd slzy všech vysuší
do chladných růží na tvář padneme*

Kdybych měl vybrat jen jednu sloku, pak by to byla ta čtvrtá, kosmická. A teď pro změnu „Frantova náladička“. František alias Franta Kaván, malíř krajinář z Mařákovy školy, psával básně, formálně ne zcela vybroušené, ale díky určité syrovosti o to sugestivnější. *Náladička*:

*Kus palouku a žito kolébavé,
přes oblohu se sunou mraky plavé,
jak přadýnka se tlačí hebce po ní;
vln nuzná pásma vítr z trávy snová,
a stěbla metlic při tom suše zvoní
jak pírká ocelová.*

Zakoušíme přímo zvukové a haptické vjemy... Náladové krajinářství, Eros, průhled do jiných duševních obzorů – a někdy to vše dohromady. K mým největším literárním oblíbenecům, i když víc jako prozaik, patří Jakub Deml. Bude zastoupen básní *Miriam*:

*Kolik životů, tolik cest.
Já vyšel za svítání,
kdy slunce svou ještě chrání
blahozvěst.*

*A potkal jsem Vás.
Roucho černé, závoj bílý,
krok a pohyb kouzlo síly
a bolestný hlas.*

*Z rosného démantu paprsků trs?
Jest to dvě oči za svítání,
které svou radost se mnou chrání
závojem slz.*

Last but not least, existenciálně laděná báseň *Jestli se ohlédnu* z 60. let 20. století ze sbírky *Výnásení smrti*. Jejím autorem je prozaik a básník Ladislav Dvořák, statečný člověk, který po podpisu Charty 77 musel opustit své zaměstnání ve Slovanské knihovně v Praze. Tuto sbírku jsem objevil a zakoupil v knihkupectví v Třebíči někdy kolem roku jeho úmrtí 1983. Kupodivu tam vydržela, čekala na mě... U Dvořáka si cením toho, že každé slovo má svou lehkost i váhu:

*Nechutnám ptákům ani lvům
 Zášť, zloba, nic mě nežere
 Míjí mne lhostejně pták
 A zvíře zděsím nanevůjš
 Potkávám a nepoznávám nic
 Až minu teprv prohlédnu
 Jako bych před sebou poslán byl
 Poslepu jít a jít
 A za trest zemřít na místě
 Jestli se ohlédnu*

Blízkost poezie

Na Vyšehradě

*jak v slepičí hradě
 spí básníci:
 někteří trpěli moc,
 dobrou noc, dobrou noc!*

*Škoda Vrchlického
 nebo Zeyera,
 každý měl něco svého,
 jednoho trápila víra,
 druhého nevěra.*

Dobrou noc, dobrou noc!

Konečně vtipná báseň současného střihu, pomyslíte si možná... A možná budete překvapeni – před šedesáti lety ji napsal osmdesátiletý kněz a básník Jakub Deml a najdeme ji v jeho posmrtně vydaných *Posledních verších*.

Prvním „čtivým“ českým básníkem není Karel Hynek Mácha, ale už barokní jezuita Bedřich Bridel, autor strhující básnické skladby *Co Bůh? Člověk? Jeho Život svatého Ivana, prvního v Čechách poustevníka a vyznavače, z historií sebraný* (...) obsahuje kapitoly střídavě prozaické a poetické. Jak už to bývá, velkou sílu má úvodní spílání světu, jemuž

světec dává výhost, v krátkých, úsečných verších. V kapitole *Řebříček do nebe. Dychtění po nebi svatého Ivana* je poeticky ztvárněno poustevníkovou rozjímání v přírodě. Ocitujme alespoň dvě sloky:

*Ach! Všecko svému Pánu
 hejbá se, slouží, tancuje,
 k večeru nebo k ránu,
 vždycky se Bohem raduje.*

*Všechno tvor svými hlásky
 Pána svého vychvaluje,
 jsou svědkové tvé lásky,
 jak mohou, Boha oznamují.*

Reflexe přírody nabývala různých podob, včetně fascinace bizarními tvory na okraji živočišné říše. Jednomu z nich věnoval již připomenutý František Kaván báseň *Číslo přírodopisu*:

*Na hranicích červy prolezlé reality,
 kde se rozcházejí dimenze z bahen chaosu
 a kde nevyvolány zívají stíny,
 v rojích žijící cizopasník hbitý,
 světýlko, poutníček bezvýrazný, siný,
 třepe se nálevníkově, upírek škodní:
 zvířátko intimní, zvířátko spodní.*

Dalším tvorem se vrátíme do vznešené poezie. Báseň R. M. Rilka *Stín motýla* přeložil Vladimír Holan:

*Stín motýla: kdoví zda Bůh
 nehledí na zjev jeho pomíjivý
 jako my, plni blaha,
 hledíváme
 na tu, jež je nám drabá?*

Poezie je blízko, v nás i kolem nás, v knize knih i v regálech dalších knih, v naší mysli, v našem městě. Kdyby zadání znělo „Vaše oblíbená básnická kniha“, vybral bych skvostné vydání výboru milostné

lyriky Jaroslava Seiferta *Polibek na cestu* s kresbami Oty Janečka. I proto, že název vnímám jako výstižný pro poslání poezie. Jsme ale vůbec schopni vnímat ji kolem sebe? V „Paříži Moravy“ máme pomoc, web *Brno poetické* – a není to jen Blatný, Mikulášek či Skácel. Některé z básní se objevují přímo v ulicích, na cedulích. A občas ještě slyšíme deklamovat pouliční bardy, jako onehdy na Mendlově náměstí, jenže to se v *Kontextech* nedá citovat. Byl oceněn slovy: „On je úplně pako.“ Ocítovat mohou dvojverší z *Poezie v Myšíně* (tj. myši díře, podchodu u brněnského hlavního nádraží) o konfliktu mezi zasvěceným životem a pozemskou láskou: *Měla ráda korálky / A on zase kolárky*.

Potěšilo mě, že můj oblíbený profesor dějin umění Miloš Stehlík oslavil 95. narozeniny loni v listopadu recitací svých veršů v Moravské zemské knihovně. Výbor veršů *O životě, lásce a smrti* uzavřel básní:

*Sedám si na okraj lavičky
vzápětí slyším kroky
nikdo však nepřichází*

*Je hrobové ticho
v uvadajícím mlází*

Já si dovolím skončit jinou básní z téhož svazku, již napsal v prosinci 2009:

*Pěšinky žití
vyryté na tváři
každého jara
slunce ozáří*

Aleš Filip, historik umění, přednáší na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

NOVINKA

Petr Fiala & František Mikš

KONZERVATISMUS

dnes

POLITIKA, SPOLEČNOST A ZDRAVÝ ROZUM V DOBĚ NEROZUMU

Jste stále více rozčarovani ze současné politiky – z absurdně složité správy věcí veřejných i soukromých, z masivního nárůstu byrokracie a státní šikany, z postupné ztráty soukromí a svobody? Přečtete si novou knihu politologa a předsedy ODS **Petra Fialy** a šéfredaktora revue *Kontexty* **Františka Mikše**.

Konzervatismus nabízí rozumné odpovědi na nejpálčivější problémy dneška. Chce zpět přívětivou zemi, nesešňorovanou miliony nesmyslných předpisů a nařízení. Hájí demokracii, tradiční instituce a volný trh, ale myslí i na kvalitu života a životního prostředí. Chápe význam občanské angažovanosti, podporuje svobodnou lidskou aktivitu, neredukuje společenský život na pouhé tržní vztahy. Podporuje pestrost a rozmanitost, chrání vše malé, ohrožené, tradiční a místní, od kultury po zemědělství.

měkká vazba | 176 stran | běžná cena 245 Kč | cena přes e-shop 184 Kč

www.bpublish.cz

Kdo se bojí Jordana Petersona?

JIRÍ HANUŠ

Základní dílo kanadského klinického psychologa a univerzitního profesora Jordana Petersona s názvem *12 pravidel pro život: Protílátka proti chaosu* máme díky nakladatelství Argo v češtině. A není to vůbec marné čtení, v mnoha ohledech. Připomeňme alespoň jednu z myšlenek této knihy, která se týká podstaty vzdělání.

Peterson v kapitole sedmé připomíná, jak se loví gorila. Seženete si nádoby s velkým hrdlem, aby jím mohla opice prostrčit ruku. Pak ji zčásti vyplníte kameny, aby ji zvíře nemohlo odnést. Potom vložíte do nádoby pár opičích pamlsků: opice jde kolem, sáhne do nádoby, uchopí dobrotu a už ji nechce pustit. Aby se zachránila, musela by se vzdát něčeho cenného. To ovšem opice nedovede.

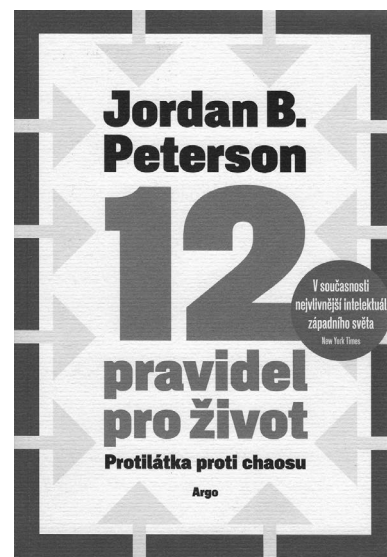
Na tomto příkladu lze snadno vyložit, na jakém principu funguje to, co Peterson dává do souvislosti s obětí. Člověk, na rozdíl od zvířete, se umí něčeho hodnotného zříci, pokud si uvědomí, že tato oběť má význam pro budoucnost. Lidské jednání, které je hluboce ukotveno v evoluci, má tento rozměr: „Zjistili jsme, že budeme-li se chovat řádně dnes – budeme krotit svá nutkání a mít ohled na úděl svých bližních –, můžeme se dočkat štedřejší odměny v budoucnu, v čase a místě, které zatím neexistuje.“ Je to v podstatě podobné, jako když ušetříte peníze v bance na něco, po čem toužíte.

Je jisté, že tato idea se hluboce týká vzdělání a vzdělanosti. V první řadě v tom, že vedeme své děti k tomu, aby si zkrátka počkaly, aby investovaly svůj čas do vzdělání a chodily do školy, i když se jim nechce. To sice nepřináší okamžitý užitek, ale doufáme, že jej přinese budoucnost – samozřejmě po-

kud budeme mít i s našimi dětmi trochu štěstí. Na první pohled by se možná zdálo, že se to týká až vysoké školy, ale není to – přinejmenším historicky – pravda. Dějiny prosazování povinné základní školní docházky v agrární společnosti jsou plny příkladů rodičovské nechuti přistoupit na tento způsob uvažování. Děti byly zapotřebí na poli, zvláště v období sklizně, a musely pást husy a kozy. Co by chodily do školy, když byla jejich práce nezbytná v rodinném hospodářství, teď a tady? Dějiny české vzdělanosti (a vzdělanosti u obdobného typu společnosti) jsou též dějinami přesvědčování rodičů, že vzdělání má smysl, právě kvůli lepší budoucnosti!

Peterson správně připomíná jednu důležitou podmínku. Zřící se dnešní potřeby či požitku vzhledem k té budoucí je výhodné až v situaci, když se společnost stabilizuje natolik, že svým členům tuto bu-

Jordan B. Peterson:
*12 pravidel pro život:
Protílátka proti
chaosu.* Argo 2019,
424 s.

doucnost může zajistit. Šetření nemá smysl, pokud víte, že vám například stát vaše úspory brzy vezme. Tato myšlenka obsahuje nejen historicky evoluční, ale aktuálně praktický význam, který souvisí s vývojem civilizace, chcete-li s vývojem demokracie. Idea komunismu, byť obsahovala silný akcent směrem k budoucnosti, destabilizovala společnost natolik, že přes všechny proklamace občany o budoucnost obírala.

Možná to stále někomu přijde příliš odtažitě a nepraktické, ale mám dojem, že Peterson uhodil hřebíček na hlavičku vzhledem ke dvěma základním problémům dnešního vzdělávání mladých generací. Tím prvním je rodičovská výchova, která je nezastupitelná právě při vysvětlování – nebo přesněji v kombinaci vysvětlování a vlastního příkladu – toho, co bychom mohli nazvat „obětí“. Kdo jiný než rodiče by mohl posoudit, samozřejmě ve spolupráci s odborníky, talent svých dětí a tudíž adekvátní míru „odložení budoucích požitků“, totiž volbu školních institucí. A tím druhým je upozornění na nutnou kvalitu těchto institucí, které by měly odpovědně poskytnout onu „přípravu na budoucnost“ v poměrně širokém rámci. Tedy pluralita vzdělávacích institucí jako základní předpoklad pro rozvíjení schopností mladého člověka.

Osoba i názory kanadského psychologa se často označují za kontroverzní. Některé evropské univerzity se dokonce brání, aby na jejich půdě Peterson vystoupil, byť i jen v hostovské roli. Jistě, Peterson nemluví jen o vzdělání, ale také o škodlivé postmoderně, totalitarismu, moderních ideologiích a podobně. Nelíbí se mu genderismus a kritizuje klimatologický alarmismus. Avšak kde jinde než v univerzitním prostředí si poslechnout „kontroverzní“ názory? Kde jinde si vyzkoušet své protiargumenty? Kdo se vlastně bojí Jordana Petersona? Ti, co mu dnes odmítají právo veřejného vystoupení (znovu zopakujme, že tento člověk není amatér, ale řádný profesor torontské univerzity!), by možná zakázali vystoupení jeho slavným předchůdcům Sigmundu Freudovi a Carlu Gustavu Jungovi. Jejich vědecký záběr a společenské angažmá totiž přesahovaly striktně vymezené psychologické pole podobně, jako je tomu dnes u Jordana Petersona.

Uveřejněno také na portálu *Pravý břeh* v rámci cyklu „Vzdělávání od podlahy“.

Jiří Hanuš, historik, pracuje v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

PŘÍLOHA / VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Piš krví a zviš, že je duchem

Karel Šlenger (1903–1981)

LUCIE ŠIKLOVÁ

Karel Šlenger (1903–1981), neznámý malíř z Podkrkonoší, předvedl na jaře 1941 husarský kousek. Uprostřed války se mu v Praze v Topičově salonu podařilo prodat do posledního obrazu svou výstavu. Expozice autora, jehož dílo se za protektorátu pohybovalo na hranicích zakázaného, „zvrhlého umění“, se stala senzací. Jako poradce při výběru Šlengrovi asistoval malíř František Tichý, hybatel celé akce.

„Jak to, že tohoto malíře, autora *Odchodu duše*, neznáme z reprodukcí a učebnic?,“ ptá se Lucie Šiklová, kurátorka velkolepé Šlengrovy „dvojvýstavy“ probíhající v těchto dnech v Klatovech. Monografická výstava v Galerii U Bílého jednorožce pokračuje v prostorách barokního kostela sv. Vavřince, kde jsou představeny autorovy dosud vzácně vystavované monumentální figurální kompozice, jež vznikaly těsně před okupací i během ní. Reflektují předválečnou a válečnou atmosféru a v našem umění prakticky nemají obdoby. „Proč se neuchytil tento vynikající a originální malíř v povědomí a dějinách umění tak přehledného území, jako jsou Čechy? Jaké byly životní osudy tohoto talentovaného umělce, jenž se tak osudově ocitl stranou?“ Tyto otázky si klade doprovodná publikace, v níž kurátorka poodhaluje okolnosti vzniku mimořádně silných a v kontextu dějin umění výjimečných děl. (FM)

Karel Šlenger se narodil v Chomuticích u Hořic v Podkrkonoší. Po absolvování jičínské reálky nastoupil do státní služby jako úředník na Hlavní poště v Praze. V roce 1925 opustil teplé úřednické místo a odešel do existenční nejistoty. Studoval krátce na Přírodovědecké fakultě v Praze, zapsal se také na Filozofickou fakultu. Na přelomu 20. a 30. let navštěvoval kurzy filozofie na pařížské Sorbonně a přitom se průběžně věnoval výtvarnému umění.

Podnikl cesty do Tuniska a Alžíru, kde pořídil řadu výjimečných akvarelů. Rozhodl se nakonec pro cestu malíře, v níž pokračoval i poté, co jej nepřijali na pražskou Akademii, tehdy vedenou Otakarem Nejedlým. Znovu se o studium neucházel a šel nezávislou cestou. Jako malíř se živil těžko, přivydělával si výukou hry na klavír, housle a akordeon.

Na přelomu 20. a 30. let žil v Paříži a dotkl se zde metod a výrazů různých uměleckých směrů,

z nichž nejbližší mu byla takzvaná Pařížská škola. V expresivitě však zašel mnohem dál, v strukturních, připomínajících mnohdy již spíše reliéf než samotnou malbu, zhmotňoval své pocity a stavy, a tak se na počátku 30. let stal ještě před Jeanem Fautrierem a jeho *Oběťmi* z roku 1945 průkopníkem informelu, který jako směr nastoupil v plné síle až v 50. letech. Podobně lze uvažovat nad částí jeho díla v souvislostech s Dubuffetem a Art brut (bar. I a V).

Vedle silně expresivních poloh rozvinul paralelně linii směřující od neoklasicismu k téměř realistickému vidění, poznamenanou prvky magična, ve výtvarném umění do jisté míry srovnatelnou s tvorbou J. Zrzavého (bar. II). Tě odpovídá učený štětec a hladká až staromistrovská malba s lazurami. Užívá ji pro své monumentální vize a poselství, ale i krajiny; v pozdním díle, především na některých ženských portrétech, se zde však dostává na hranici manýry (bar. III).

Vrchol jeho tvorby spadá do 30. a 40. let, kdy vytvořil díla s ikonickým potenciálem, ze kterých se však pro jeho životní postoj hrdého outsidera dosud ikony nestaly. Silným momentem jeho tvorby jsou také monumentální kompozice s protiválečným nábojem (bar. IV), jež vznikaly za druhé světové války a jen zázrakem unikly pozornosti, neboť by svého autora zcela jistě přivedly na nacistické seznamy umělců, vytvářejících tzv. zvrhlé umění, *Entartete Kunst*. Obrazy o rozměrech velkých divadelních opon v českém umění nemají obdobu a snesou srovnání s velkými protiválečnými díly evropské a světové moderny.

V roce 1926 se Karel Šlenger odstěhoval na půdu, kde po několik měsíců spal na seně mezi trámy a programově se věnoval studiu filozofie a jazyků. V tomto vypjatém aranžmá četl i Nietzscheho a jeho první setkání s „velkým Zíratelem“ se mu stalo osudovým, nietzscheovské momenty se proplétají celým jeho dílem. Postavami Papeže a Antikrista či otázkou po světle hvězdy se zabýval dokonce na

Karel Šlenger,
asi 20. léta.
Foto: rodinný
archiv KŠ.

smrtném loži. Píše-li v druhé polovině 20. let o „lití poezie do krve ranními červánky, o rovné hladině své duše, která se nechvěje, a přesto si nepřeje žít jako ostatní“, slyšíme ozvěnu Nietzscheho jazyka i myšlenek.

„Ze všeho, co je psáno, miluji jen to, co kdo píše svou krví. Piš krví: a zviš, krev že je duchem.“ Zarathustrův imperativ jako by zněl v hloubi Šlengrovy motivace upsat se vlastní duší umění. U příležitosti druhé výstavy v Topičově salonu píše o sobě a o svém přístupu k malbě: „Bolest krve a těla střásá v ty zlatavě hnědé barvy většiny svých pláten a nebo kupí tíži života v hrubé nánosy barev svých květin, které přeci jinak jsou tak něžné a křehké. Je hádanka proč.“ Odpovědí může být právě ono echo Nietzscheho poetického jazyka i myšlenek. Jeho postoj k umění a výklad role umělce, důraz na význam tvoření, osobní vklad do tvorby bez ohledu na společenské uznání dokonale konvenují se Šlengrovými životními pocity a tvůrčím přístupem. Intenzivní prožívání tady a teď, tvorba jako projekce vnitřního

nastavení, důraz na individualitu a její výraz mimo umělecky aktuální proudy činí ze Šlengra počátkem 30. let kromě opožděného romantika také anticipátora informelních tendencí, které v plné míře ve světovém umění propuknou až v 50. letech. Zde je také třeba hledat vysvětlení, proč formálně nejde s dobou, jednou je pozadu, jindy napřed, ačkoli například v reflexi předválečných a válečných událostí dobový je.

Otokar Březina vytýkal Nietzschemu přílišnou vazbu k zemi: „Nietzschova chyba je, že hledá jediné ‚smysl země‘.“ Tato „chyba“ byla Šlengrovi bytostně blízká. „Neboť abys jen věděl – srdce Země je ze zlata. Tak pravil Zarathustra.“ Šlenger to cítil zrovna tak a *Země* se stala jeho úhlavním tématem. Zemi nejen zobrazuje, ale bytostně zpřítomňuje přímo v barvách, do kterých v nouzi přidával hlinky a pryskyřice nasbírané v okolí rodné vsi. Jedna ze Šlengrových vlajkových lodí – obraz *Země* (1932, bar. VII) – představuje temné reliéfní brázdy vysoko navrstvené hmoty, směřující k horizontu, těžké, lesklé, hmatatelné. Na obzoru jak škvírou vyzařuje a rozprostírá se zlatavé světlo. Zemi potkáváme personifikovanou v ženských aktech, někdy zlatých, jindy jakoby uplácáných z hrud hlíny, kdy se mu tělo ženy mnohdy na hranicích obludnosti proměňuje v zemitou krajinu se soutěskou, odkud vede cesta ven a kudy se zároveň vrací. Do lůna. Do země. Eros a Thanatos v jedné. „Ve vašem umírání nechť hoří ještě váš duch a vaše ctnost, tak jako večerní červánek plane kolem země: jinak se vám špatně vydařilo umírání. Tak budu já sám umírat, abyste vy, přátelé, mně k vůli, milovali zemi. A zemi se zase stanu, abych došel klidu v té, jež mne zrodila“ (zarathustrovský epitaf o věčném návratu). Sou-

visejícím obrazem je *Odchod duše* (1932, bar. VI). Na těžké, tmavé zemi opět vytvarované až do reliéfu vysokými vrstvami barvy leží mužské tělo. Z něj se jak z prasklé kukly vynořuje ženská postava, křídla rozepjatá jak oblaka do šlengrovsky zlatavého prostoru nad zemí. Barvy západu a svítání zároveň. Umírá-odchází a zároveň se rodí duše.

Šlenger průběžně střídá dvě základní výrazové polohy, podobně jako spolu „soupeří“ Nietzscheho apollinské a dionýské stavy umění. Poloha brutálně expresivní, rezignující na estetický kánon, s bolestnými nánosy barev, vrstvených na plátně téměř do reliéfu, tímto takřka informelním vynášením pocitů a chvění z hlubin odpovídá temnému pólu dionýského stavu opojení, mystériu bolesti. Podle Zarathustrova imperativu píše krví. Tuto polohu užívá Šlenger živočišný, silný, především ve svém fyzicky nejsilnějším životním období. Nebojí se malformací, nelibivosti, tíhy hmoty. V druhé poloze, racionálnější, volené později i pro ženské akty a portréty, využívá zcela opačné výrazové prostředky lazurní, téměř staromistrovské malby. Tu lze nahlížet jako světlý apollinský protipól, kterým sděluje, pozvedá, tříbí. Právě tato výrazová nejednoznačnost přispívá k jeho neuchopitelnosti, stylové nezařaditelnosti, k obtížnosti hodnocení.

Nietzsche považuje za ideální stav rovnováhu apollinského a dionýského principu. Přesto je jasné, komu straní. A také síla tvorby tohoto výjimečného outsidera s potenciálem přesahu za hranice českého umění spočívá zejména v jeho dionýské poloze.

Upravený text z publikace Lucie Šiklové: *Karel Šlenger*. Galerie Klatovy / Klenová, 2019.

Karel Šlenger: Ženy a květiny

LUCIE ŠIKLOVÁ

Bál jsem se vždy, bál jsem se lidí, a přestal jsem se k nim vyjadřovat. Svěřoval jsem své myšlenky a city papíru a vysněným lidem, kteří neexistovali. Psal jsem jim i dopisy, a mé vztahy citové byly v mých snech horké, vášnivé a plné citu. Viděl jsem je kolem sebe chodit, živé, tělesné – ale zůstávaly mi vzdálené, strašně vzdálené. Ty pravé nefalšované byly ve mně. Nosil jsem je tam stále, působily mi bolesti, ale ne zradily mne nikdy. Proto jsem jim věřil a proto nemohl jsem objevovat ženu skutečnou. Byla pro mne nepravdou.

(Osobní poznámky Karla Šlengra, 5. 12. 1972¹)

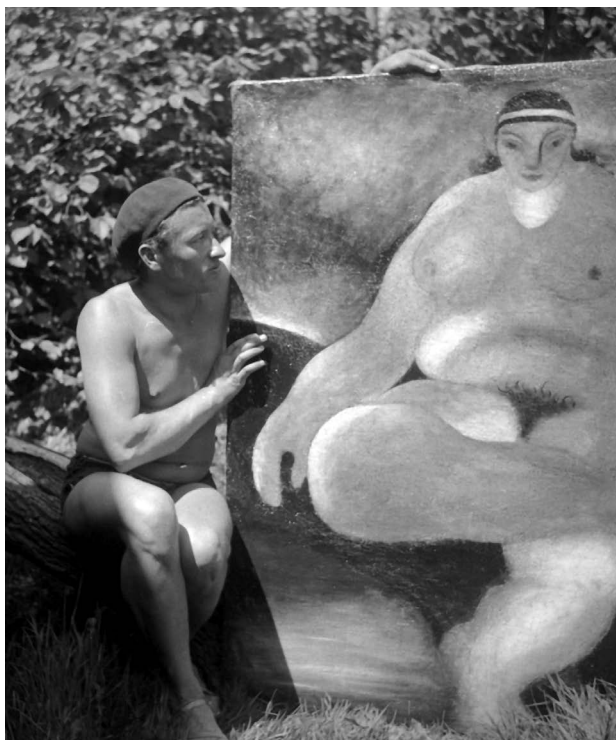
Ženy-země

V roce 1941 byly objeveny jeskynní malby v Lascaux a publikovány v časopise *L'Illustration*. Výtvarný projev pravěkého člověka jako naléhavé zvolání z hlubin minulosti lidstva vyvolal tehdy obdiv a dojetí pro svoji bezprostřední a syrovou krásu a upřímnost. Světem se rozběhla vlna zájmu o primitivismus, která kulminovala někdy v druhé polovině 40. let. Nebyla to ale žádná vlna tsunami způsobená náhlým podmořským zemětřesením. Předcházela jí Picassův zájem o černošské umění kolem roku 1907 a zájem o primitivistické a animistické kultury, který lze datovat ještě o pár let zpátky do roku 1905, kdy Apollinaire spolu s dalšími kritiky vytyčuje pojem insitní (neprimitivistické, naivní) umění. V roce 1938 navazuje Josef Čapek na své čtvrt století staré zápisky z pařížského Trocadéra,

kde byly instalovány sbírky domorodého umění, když sepisuje své *Umění přírodních národů*: „Příroda či skutečnost, čítaje v to i přírodu a skutečnost výtvarného díla, není tu vycitována jenom smyslově z vnějšku, nýbrž zevnitř, nehlouběji z vlastní přírodní sourodosti člověkovy, z jeho společného ústrojenství s přírodou, ba třeba i s kosmem, přímo z citu bytí!“²

V této linii, přerušované a zároveň posilované událostmi dvou světových válek, Jean Dubuffet formuluje koncept *art brut*, který v návaznosti na ve dvacátých letech populární knihu německého psychoterapeuta, filozofa a historika umění Hanse Prinzhorna *Umění duševně nemocných: Příspěvek k psychologii a psychopatologii znázorňování* (1922), odmítá vidět rozdíl mezi uměleckou a patologickou tvorbou, mezi normálním a nenormálním. To se děje ve 40. letech na pozadí druhé světové války a nacismu, který podobné umění považuje za zvrhlé. Akce a reakce. Jean Fautrier,³ malíř, který byl krátce vězněn gestapem, v letech 1943–1945 maluje slavnou sérii *Rukojmí*, existenciálně rozjitřené zobrazení válečných obětí, kde bez kompozice a kontur vrství hmotu. Nadčasové, archetypální, reliéfní strukturou připomínající jeskynní malby souzní toto dílo právě s dílem Karla Šlengra, malíře z Podkrkonoší, a s jeho stejně „hmotnatou“ (jak se o ní v lehce pejorativním smyslu zmínil novobydžovský tisk) *Zemí* z počátku třicátých let (bar. VII) a „hmotnatými“ i hmotnými ženami (bar. VIII–X).

Šlengrova žena je idol. Archetyp, materie, matka země. Žena-matka, žena-krajina, žena-monstrum,

Karel Šlenger se svým obrazem *Praměti*, asi 30. léta 20. stol.
Foto: rodinný archiv KŠ.

žena-tvar neurčitý, žena-anděl, žena-duše, žena-ženka-divoženka... Je jich moc, některé monstrózní, s deformovanými či hypertrofovanými částmi těla, které odkazují k plození stejně jako pravěké idoly. Jsou různé, v různých polohách malířských i těla. Hmotné, hmotnaté. Hrůzné. Hrozivé. Lstivé. Neuchopitelné. Tajemné. Odjinud. Krásné. I přes bujná a podivná tvary mnohdy překvapivě půvabné či úsměvně hravé a vtipné.

Některé Šlengrovy ženy mívají ohromná poprsí – a výraz bujná je v jeho případech často opravdu slabý (bar. X a XIII). Jeho fascinace je zřejmá na první pohled a zapadá do raně dětské perspektivy pohledu na ženu-matku. Poctu poprsí z roku 1956 lze poměrně výstižně okomentovat citací Šlengrova oblíbeného Zarathustru: „A leccos je tu tak dobře vynalezeno, že je to jako ňadra ženy: užitečné spolu i příjemné.“⁴

Nejde mu v prvním plánu o erotiku nebo o sex, nevyzdvihuje primárně ani ženskou sílu plození nebo lépe rození. V jeho podání ženského lůna je ještě něco mnohem staršího. Vypořádává se s ním pro mnohé na pohled nejspíš znepokojivě a brutálně materialisticky. Žena se mu stává materií, hmotou, hroudami země, ze které je uhnětena,⁵ krajinou tvořenou touto hmotou. Důležitý krajinotvorný prvek je právě ženské lůno, soutěska a zároveň pramen. Jako poutník putuje stísněnou krajinou. Citujme opět Nietzschova Zarathustru: „A zemí se zase stanu, abych došel klidu v té, jež mne zrodila.“⁶

Zarathustrovský epitaf o věčném návratu je v intencích Šlengrovy touhy po splynutí, jež lze najít v návratu na počátek. Do lůna. Je to jeho věčné téma, splynutí muže a ženy jako milostný akt, zachycené na stejnojmenném oleji na jutě (*Splynutí*, 1940, bar. XI). Od splynutí muže a ženy a splynutí těla a duše ke splynutí prvotnímu, k početí, k počátku, k nebytí před narozením i po smrti. Šlengrův velký olej *Lůno života* (1939, bar. XII) je ohromná žena, krajina se soutěskou, odkud vede cesta ven a do které vede zároveň cesta zpátky. Eros a Thanatos v jedné.

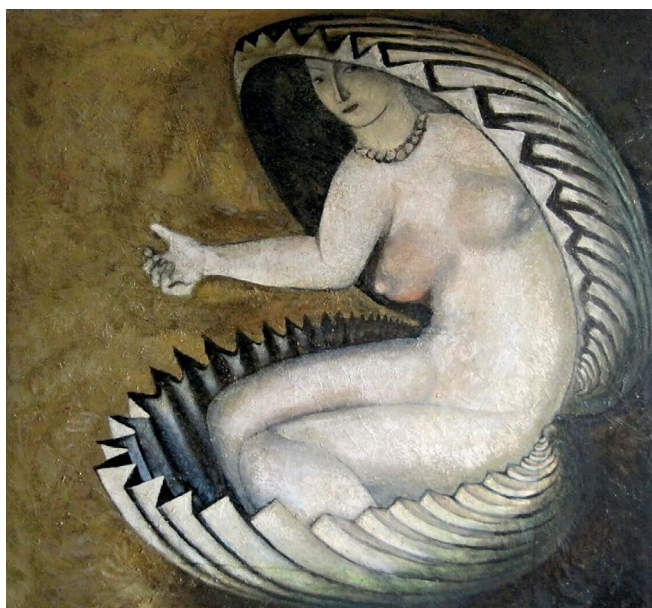
V životě Karla Šlengra ale kromě ženy jakožto představy byly přece jen také ženy reálné. Skutečnost ovlivňuje představu a představa zpátky skutečnost. Dohledat se počátku nejen Šlengrových představ je úkol pro psychoanalytika. Z psychologického pohledu je první ženou samozřejmě matka. Jaký byl malířův vztah k ní, není úplně jasné. Lze rekonstruovat, sprádat hypotézy o závislosti, pocitu unikání, snaze ji zachytit, najít své místo u ní mezi dalšími pěti sourozenci a tak dále. Jisté je, že ji měl rád, že o ni stál a že silně pociťoval její předčasnou ztrátu. V rodině byly další ženy, a to čtyři (!) sestry, zejména výrazné Fanda s Lidkou, které na rodinných fotografiích mnohdy působí chlapecky, někdy ve své pronikavé životaschopnosti až chlapsky. Odtud tedy vyšel. A konečně jsou tu jeho tři známé lásky.

I. Mateřství, 1932,
kombinovaná technika
a olej, překližka,
221 × 120 cm.

II. Čistota (Nevinnost), 1932, olej, překližka, 141 × 180 cm, Galerie výtvarného umění v Náchodě.

III. Perlorodka, 1933, olej, překližka, 120 × 120 cm.

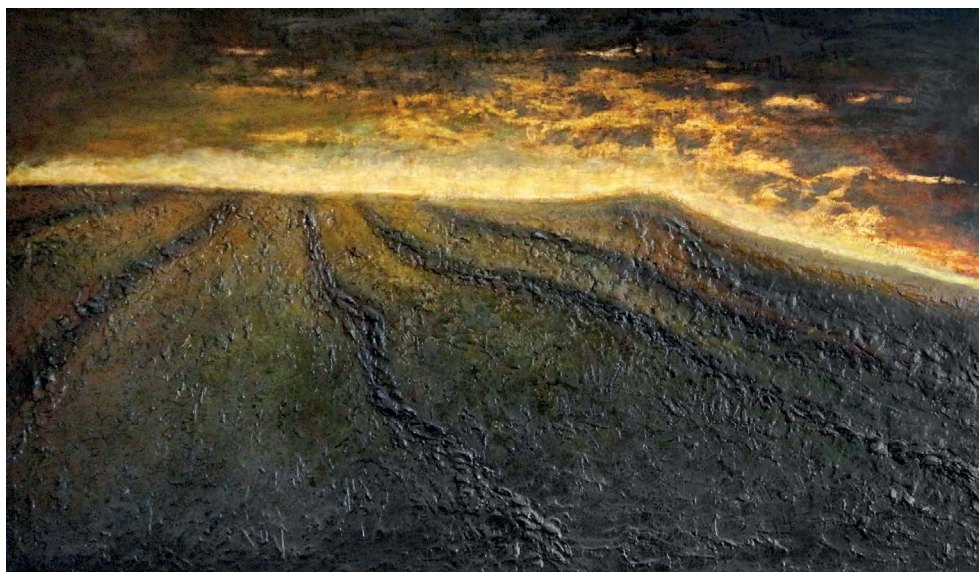
IV. Protiválečný motiv, 1939–1945, olej, plátno, 190 × 251 cm, Galerie Klatovy / Klenová.

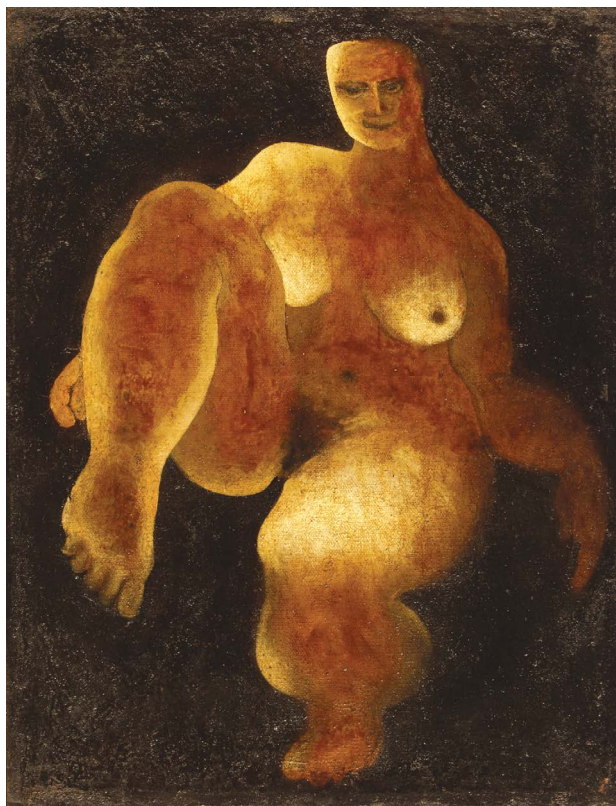
V. Sourozenci, 1933, kombinovaná technika a olej, překližka, 60 × 55 cm.

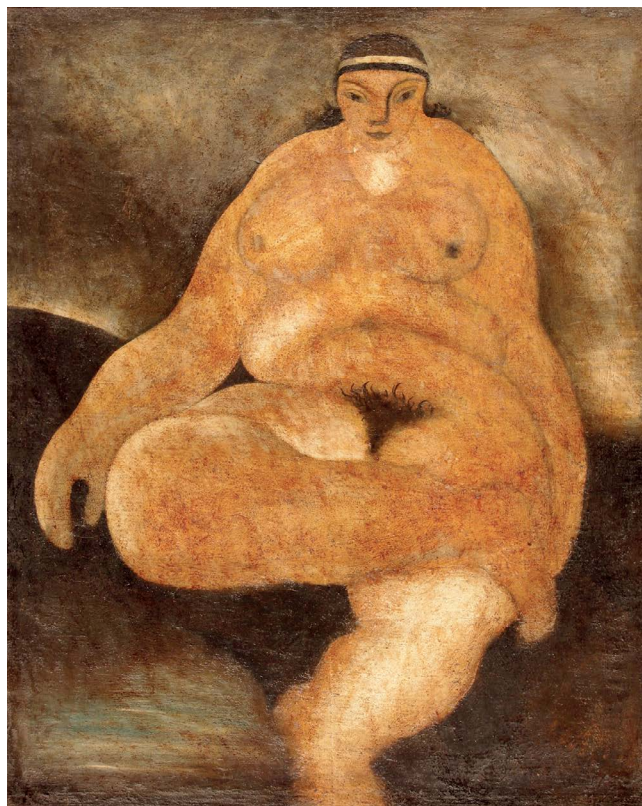
VI. Odchod duše, 1932, kombinovaná technika a olej, překližka, 122 × 160 cm.

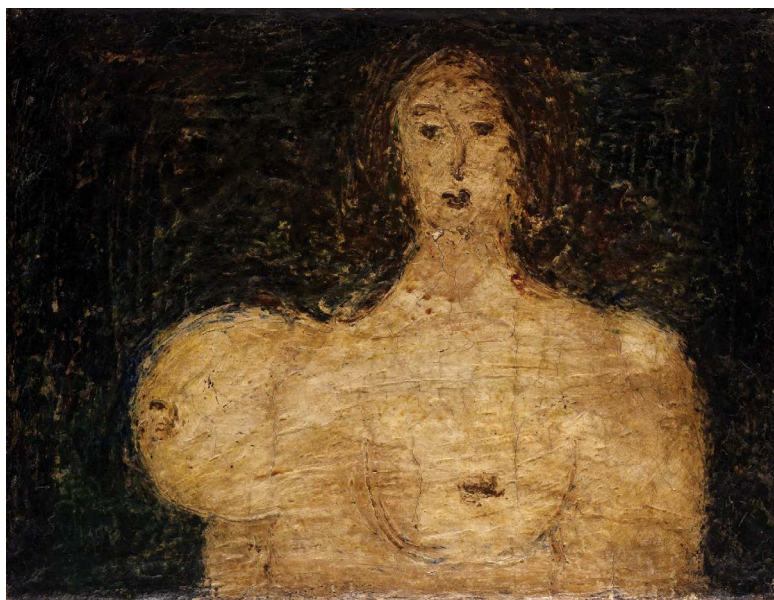
VII. Země, 1932, kombinovaná technika a olej, překližka, 120 × 221 cm.

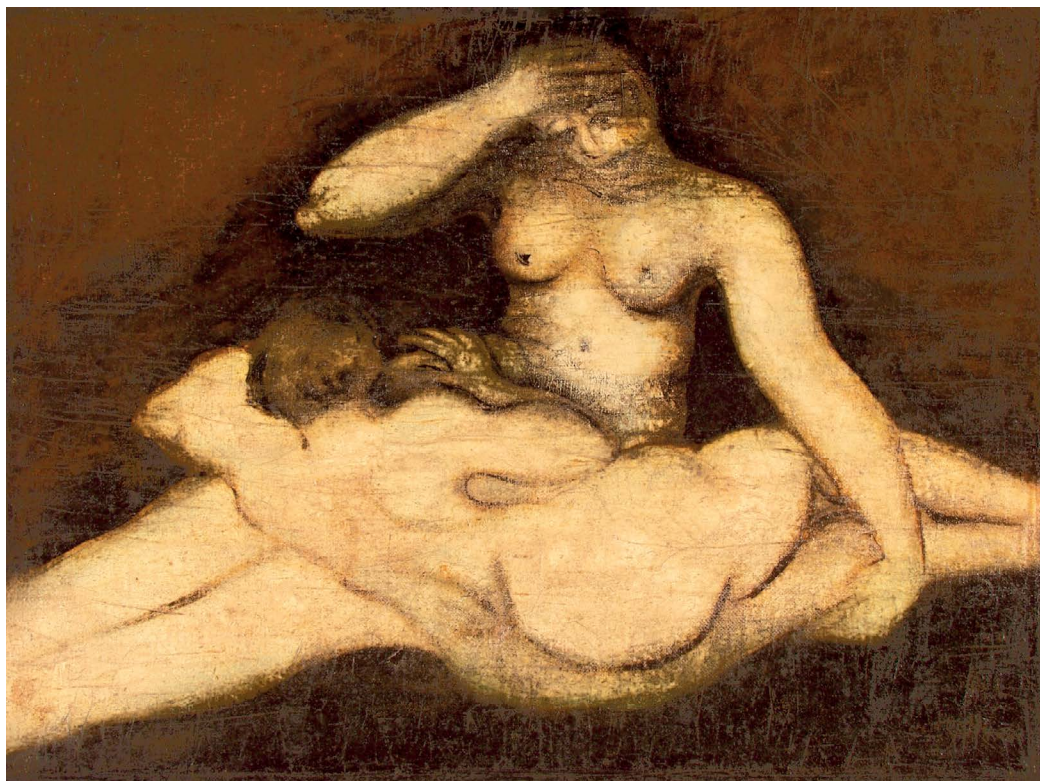
VIII. Akt (Venuše), 1937, olej, plátno, 140×115 cm.

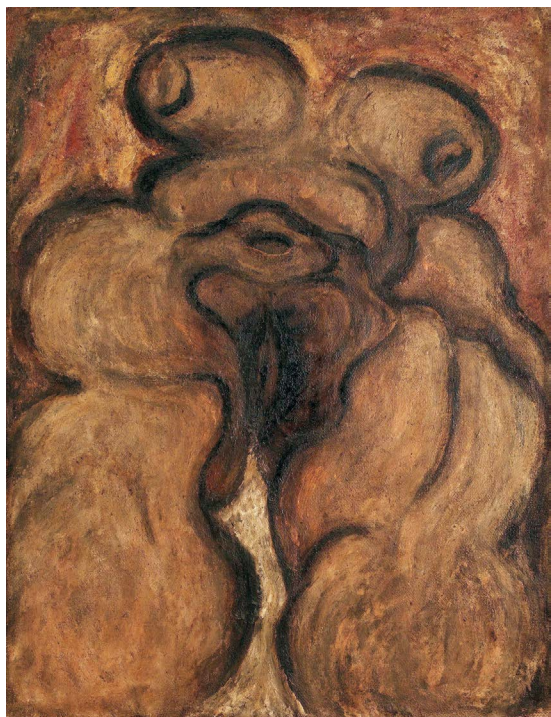
IX. Pramáti, 1937, olej, plátno, 139×113 cm.

X. Žena s velkým poprsím,
1956, olej, juta, 45×41 cm.

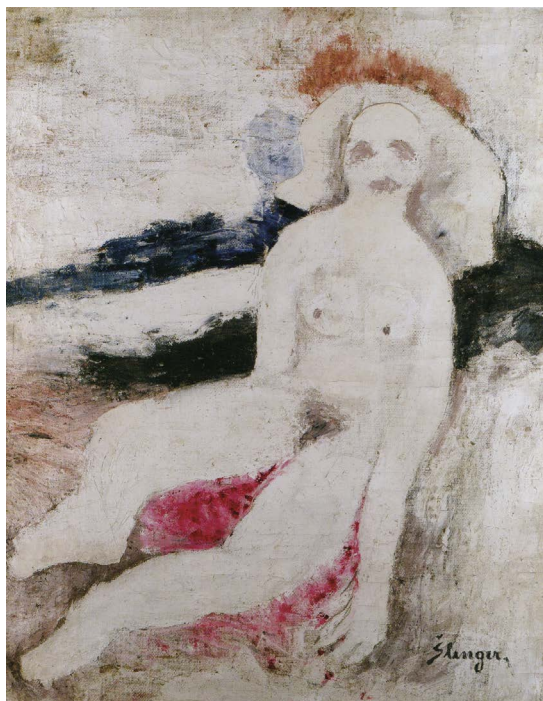
XI. Splynutí,
1940, olej, juta,
111 × 146 cm.

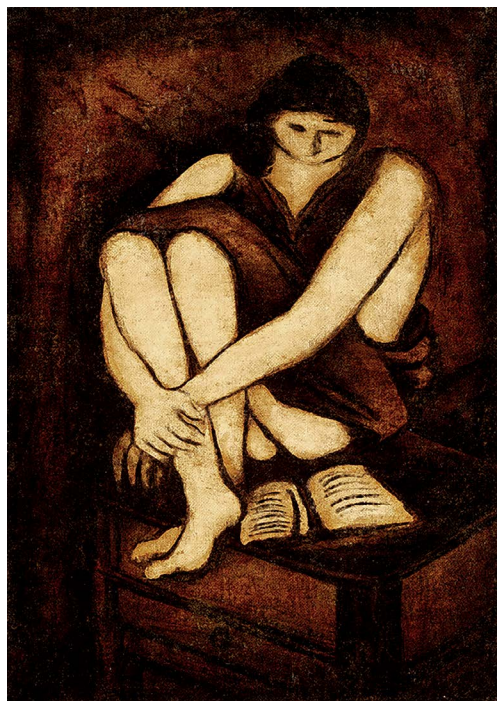
XII. Lůno života, 1939, kombinovaná technika, olej,
juta, 140 × 115 cm, Národní galerie v Praze.

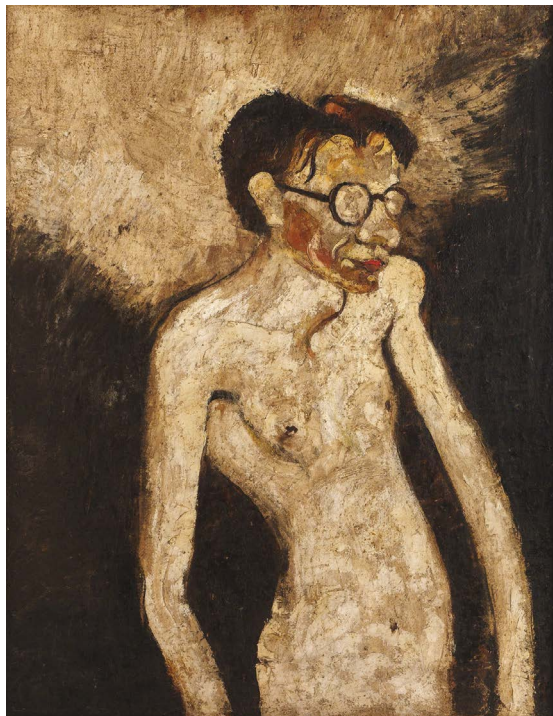
XIII. Akt, 1953,
kombinovaná technika
a olej, překližka,
30 × 21,5 cm.

XIV. Bílá víla, 1938–1939, kombinovaná technika, olej, juta, 145 x 105 cm.

XV. Hana s knížkou, 1944, olej, plátno, 112 x 70 cm.

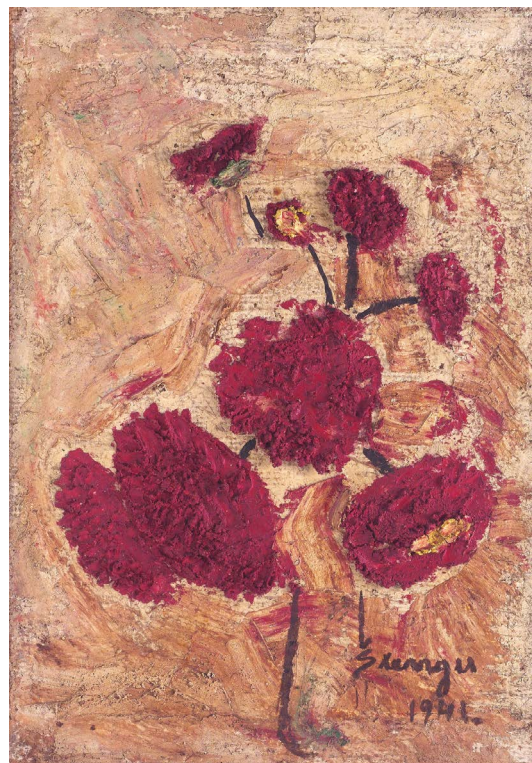
XVI. Básník Josef Hiršal, 1937, olej, juta, 140 x 108 cm.

XVII. Cellista (František Smetana), 1938, 149 x 104 cm.

XVIII. Červený hyacint, 1942, kombinovaná technika,
olej, plátno, 66 × 52,5 cm.

XIX. Červené květy, 1941, kombinovaná technika, olej,
sádra, juta, 49,5 × 34 cm.

XX. Kytice
červených květů,
1941, kombinovaná
technika, olej,
sádra, plátno,
34 × 50 cm.

Helena

*Bílá láska. K duši odcházející.
K životu těla zlomeného.
K ústům a očím.
Bílá láska bolí.*

(Koncept dopisu Karla Šlengra
Heleně Vinklerové, asi 1933⁷)

Dochovaná korespondence a koncepty milostných básní z roku 1933 dokumentují Šlengrův vztah k Heleně Vinklerové. Helenka je mladá učitelka z rodného kraje, malíř je do ní bezmezně zamilovaný. Helenka, *Bílá víla* (bar. XIV) výjimka mezi Šlengrovými ženami v reálu i na obrazech. Nebyl mezi nimi takový věkový rozdíl jako v dalších dvou osudových vztazích. Šlenger se nevymlouvá ze své lásky, přiznává se k ní, nemá nad ní vrch a ani se o to nesnaží. Je to láska romanticky prožívaná silou lásky první, ačkoli jemu je téměř třicet let. Mladost navzdory věku je mu vlastní a je jedním z projevů jeho duše. Píše básně plné máchovských bolů, mladicky průzračné. Ocítá se v poloze klečícího závislého, v poloze malého chlapce, jak sám v jedné básni napíše:

*Ve světle měsíce ona stála
Děvčete modla
Chlapce – smutné dítě –
S očima velkým
S nebesy samými
V nichž bloudil,
bloudil a bloudil
Hladila mu vlasy dívčí rukou
Bílá.
Smutná ruka mládí.
Krásná⁹*

Láska, splynutí, mateřství. Verše zjevně odkazují k obrazu datovanému dosud do roku 1932 a pojmenovanému *Mateřství* (bar. I). Jaké je Šlengrovo

mateřství? Vysoká plavá ženská postava, plavá jak světlý písek, odtajněné jsou jen jasně modré oči, dva body, které se rozplývají do stran. Mateřská prsa. Dva body, dvě bradavky, rozplývají se v široké dvorce. Postavička dítěte, chlapce, přimyká se k té mateřské postavě dlouhými, předlouhými pažemi. Velikými dlaněmi, jež jakoby rostou,¹⁰ ji objímá, zachytává se, drží ji kolem stehén, modré oči v zrcadlení. Ona má jednu ruku položenou na chlapcově hlavě a druhou snad spočívá na nějaké nezřetelné, spíš pouze tušené další hlavě, stejně přízračné jako celé pozadí. Je tam, nebo není? Jsou tam, nebo nejsou další přízračné postavy? Jasní jsou pouze ti dva splývající v jednu siluetu. Jako by je malovalo dítě. Snad se i usmívají.

*Tvé modré oči v něž jsem svět svůj vnořil
Kde vzrostly? Který duch je stvořil?
Poslal sem na zem a jím v kruhy bledé
Osudu kroky dal, cesty smutku šedé.¹¹*

Bílá duše, modré oči, tělo bílé, bílá láska. Byla láska... Helenka se s malířem nakonec rozešla, připadala si vedle něj prý jako *tvor bez duše*.¹²

Věra

Věra Hlaváčková je na začátku vztahu ještě děvče. První dopisy od ní z let 1938 a 1939 jsou dětské, naivní, plné obdivu a očekávání. Malířovi je přes třicet, ona chodí v Praze do takzvané „rodinky“. Nerovný vztah. Rozdíl dvaceti let. Věra ale dozrává. Bydlí v Praze, do blízkých Ohnišťan jezdí za příbuznými. Vztah na dálku posilovaný občasnými setkáními trvá dlouho, ale nakonec se rozpadá. Po přestávce znovu navazují nit, když ji pozve na svoji první výstavu v Praze v roce 1941. Věra již studuje operní zpěv na pražské konzervatoři. To byl také jeden z důvodů, proč se předtím rozešli. Takové směřování nezapadalo do jeho představy o ženě.

Myslím si však, ať Vás vezme všechny čert, beztoho pro jiného nejste stvořeny – když se však s nějakým ďáblem setkáte, tak se Vám nelíbí, když jím chce zůstat a vy máte být nulou. Jsem zvědav, jaká hvězda z Vás vyroste – přeji Vám k ní jistě vše – ale jsou též pochybné hvězdy, které jen létají, a když je dostanete do rukou, jest z nich jen beznadějný kus škváru.

Jste žena však, a to si pamatujte. Co uděláte s tím svým ženstvím, tak daleko se jen dostanete ke hvězdám.

(Koncept Šlengrova dopisu Věře, 21. 9. 1941¹³)

V nějakou velikost u ženy nevěřím. Žena může být jen málokdy a v máločem velká. Obvykle je to jen kus masa, ovládaný jen malichernými, hloupými lidskými vlastnostmi.

(Jiný koncept téhož Šlengrova dopisu Věře, 21. 9. 1941¹⁴)

Vždyť to není žádný zázrak muž, naprosto žádný, jen tvor ubohý a nicotný! Vidíte? Jen postavení a peníze z něho činí snesitelnou bytost a nebýt té hmotné závislosti na něm, nebylo by tu celku nic, co by k němu ženu poutalo.

A žena? Tvor právě tak ubohý dvouruký a dvounohý a s celým tím inventářem, co ještě má jako štěstí pro muže, je ještě na tom hůřeji nežli on. Provádá se, a jaký osud ji čeká? Vařit kafe, mejt nádobí – guláše, knedlíky, placky.

A pak ještě děti, prát plínky, kupovat dudáky či šidítka a co ještě?

Jistěže Vás ženy litují, ale co naplat? Neumíte nic jiného a pro nic jiného nechcete žít. A muži jsou právě tací! Tož se provdejte, Věruško, jednou, šikovně se provdejte...¹⁵

(Nedatovaný koncept dopisu Karla Šlengra Věře)

Šlenger ji ani přes její mládí nešetřil a v dopisech se skrze ni vypořádává s ženským elementem.

Docela tvrdě. Přesto, nebo proto (Šlenger přitahoval typ silné ženy a zároveň trpitelky) jejich vztah přetrvává dlouhou dobu a stopy končí na začátku 50. let, kdy již byl nějakou dobu ženatý. Několikrát ji maloval, a to i podle fotografie.¹⁶ Držel se tu reality, dívčí tvář, žádný kus masa.

Hana

Třetí osudový vztah. Válečný román z české vsi. Hana je poloviční židovka, sirotek. V holé skutečnosti Chomutic čtyřicátých let tedy také outsider. To určitě hraje v jejich vztahu roli. Je dcerou o rok mladšího malířova kamaráda ze školy a věkem by tedy mohl být jejím otcem. Šlenger ji také v roli dcery přítele a svojí žáčky zná. Na klavír ji učí hrát od dětství. Když Hanina rodina zmizí v roce 1942 s prvními transporty neznámo kde,¹⁷ ocitá se dívka spolu s mladším bratrem Jiřím sama uprostřed války, odkázaná jen na sebe a pomoc vesnických sousedů. Ta krutě zklamala, sousedé se vybarvili nepěkně, zásadní pomoc nepřichází, sourozenci přicházejí během války o vlastní dům „ve prospěch obce“ (tatínek Hany byl obchodník, a tak nešlo o žádnou chalupu, ale secesní vilu vesnické honore, tedy „přítěžující okolnost“). Hana, patnáctiletý sirotek, se stará o mladšího bratra, vaří, pere... Šlengra osloví jejich křehkost a „spoluoutsiderství“. Mladičká Hana hledá porozumění, Karel Šlenger je rodinný přítel a učitel, má její důvěru. Hana chodí tajně za tmy, aby ji sousedé nepomluvili, do malířova domku. Vztah zpočátku podpurný a generačně odpovídající se vyvíjí jako podle šablony psychologického románu, otcovská figura Šlengra se proměňuje ve Šlengra milence. Je rok 1944. Obraz ženy, který podle ní zamilovaný malíř tehdy vytvořil, je nadán vnitřní krásou, smyslný a zároveň cudný, nesusoucí v sobě své tajemství. Řada portrétů téměř ještě děvčátka se postupně proměňuje přes něžnou mladou ženu po smyslný akt ženy obdivované. Z temnoty svítí tělo ženy jako na barokních obrazech,

Karel Šlenger: Hana, 1949–1951, olej, karton, 44×30 cm.

lazury se lesknou, krása tu není stylizovaná jako na pozdějších ženských portrétech malovaných touto staromistrovskou technikou (bar. XV). Vítězí tu cit nad rozumem.

Jsou tajemství, která se nemají odkrývat. Patří totiž těm, kteří je žili. Tehdejší „vesnický válečný román“ Hany a Karla, na počátku patnáctileté dívky a čtyřicetiletého muže, je obestřen právě takovým svůdným tajemstvím, vyzývá k různým představám od čistě erotických až k otázkám závislosti a jejich směrů, oboustranné potřeby ujištění ve své nejistotě. On byl umělec, intelektuální, sečtělý, starší. Sám. Ona skoro dítě, čistá, do té doby vzdělaná, jak se slušelo na její rodinné poměry, inteligentní. Nehledě na bratra zoufale sama. Lze se ptát, co se tehdy stalo, v odpovědích je na místě vcítění a cudnost. Samotné otázky spolu s Haninými obrazy jsou

svým způsobem tou nejlepší odpovědí. Vztah Karla a Hany podle všeho nebyl žádným erotickým polouzněním ani sexuální vzplanutím, šlo v něm mnohem víc o souznění zcela jiného druhu. Nebyla to procházka rozkvetlým jabloňovým sadem jako s Helenkou, ani ona racionální převaha nad věkem s podobně rozdílnou Věrou. Ostatně sama Hana o Karlovi již v roce 1945 píše: „Jeho život je v pravdě tragický. To mi imponuje.“¹⁸ Později vzpomíná:

Pokaždé, když se vrátil z cest, lišil se od lidí oblečením a ti to přijímali divně, až nepřátelsky. Jednou měl tropickou helmu, podruhé krásnou neoholenou bradu. Vzbuzoval pozornost i nevoli. Za války jsme se potkali a on mě požádal, jestli bych mu nešla stát modelem. Proč ne? Bylo mi šestnáct, otce jsem neměla, aby mi to zakázal nebo mě ztřískal, a tak jsem k němu začala chodit častěji. Zbožňovala jsem jeho rozhled, vzdělanost a podvědomě u něj nalézala i ochranu.¹⁹

Karel samozřejmě má předpoklady pro zbožštěnou otcovskou figuru, zároveň jako milostný objekt nedostupnou. Zjevné tabu tu nebylo a stále přítomné quasi tabu bylo oběma aktérům nápomocné a vývoj jejich vztahu překvapivě posílilo. Ve zjevné nerovnosti bylo nakonec obsaženo mnoho rovnosti a časem dokonce překvapivě i převahy na zprvu jakoby slabší straně.

Když já nejsem z toho druhu žen, které jsou bezbranné, a proto naprosto oddané muži a v tom je jejich síla.²⁰

Hm, Osud! Věřím kapku na něj. Celý můj život vykazuje určité spojitosti, jako by bylo vše předem určeno. Hlavní úlohu hrál fakt, že jsem míchané krve... Školy jsem také nemohla mít pro to. Věru, není lehké živobyť. Jednou o tom napíšu knihu. To dokážu. Ale nebude to nějaké nařikání na osud. Já jsem za všechno to minulé trápení vděčná.²¹

Ještě roku 1945 se vzali a brzy se jim narodil syn Petr (1946). Zanedlouho druhý syn Karel (1948).

Život a dílo jsou u Šlengra spojené nádoby. Společný osud Hany a Karla, projevený skrze události během jejich životů a plynutí času, prosakuje do malířovy tvorby. Ukazuje se na něm Šlengrova povaha umělce, který jde za svým cílem a který pro naplnění svých uměleckých představ nebere ohledy na běh rodinného života, vlastně ani na životy svých blízkých. Nejvíce portrétů Hanu zachycuje v její silné poloze. Výjimkou je pohled na manželku jako na křehkou ohroženou bytost z doby, kdy se začala ocitát na pokraji psychického zhroucení. *Hana* (kolem 1950) je zachycená rychlými tahy štětce, které zcela nerespektují kontury jejího obličeje a krku, naznačené převážně světle červenou barvou, stejnou jako úsměv sevřených rtů. Má zavřené oči, tragické oblouky obočí, červená kontura na nich ustupuje modré. Na celém obraze ale převládá bílá v krátkých rychlých tazích, které jdou všemi směry. Obličej a vlasy jako by se tu prolínaly a navzájem ztrácely, unikaly, proměňovaly. Antická metamorfóza, tragédie, ve které se mu vlastní žena mění ve vrbu.²² Zatímco jindy Šlenger skutečnosti zhmotňuje, tady se děje opak. Vnitřní soudržnost a hmota se vytrácí. Skutečnost taková byla. Hana si tehdy v beznaději a vyčerpání z práce, školy, kterou si musí po večerech dodělat (jako Židovka za války nemohla studovat a pro práci zdravotní sestry potřebuje odbornost), starosti o dvě malé děti, manžela, který nevydělává, ale maluje, sáhne na život. Je silná, přežije.

Duše malíře je stále tatáž, Hana ví, že ji nezmění. Žena, ovšem nikoli jediná, konkrétní manželka, matka jeho synů, ale žena jako princip ji však bude formovat až do konce.

Poesie, Láska, touha po Pravdě, žena a věčná žízeň po ní, ne ne, nic se nezměnilo a vše zůstává proto dále krásně a věčně toužené. Jen naučil jsem se mluvit jinými slovy, jen přestal jsem slyšet své myšlenky, a cit,

*láska a žena neztvárňuje se mi již do slov. Ten svět dělám živý, jinak živý, nežli jej nosím v sobě a nežli jej moje smysly předkládají. Jsem už jen malíř a žiji v tom, co po mně zbývá.*²³

Ještě Šlengrovy poslední obrázky tužkou, pocházející z úmrtního lože, zachycují ženu-duši (*Tělo a duše, Muž a duše, Muž a jeho duše*).

Nikdy jsem ještě nenašel ženy, od níž bych děti chtěl mít, leda tuto ženu, již miluji: neb já tě miluji, ó věčnosti!
*Neb já tě miluji, ó věčnosti!*²⁴

Ano, Zarathustra.

Květiny

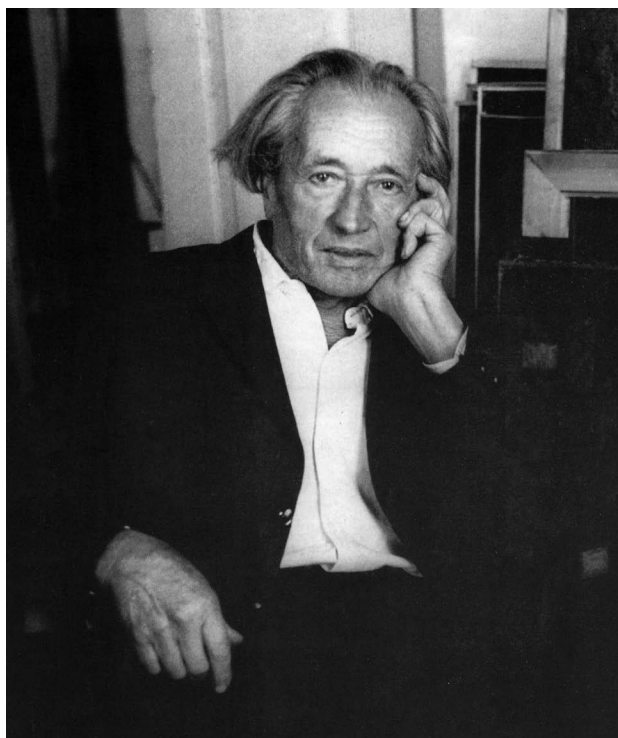
Bolest krve a těla strásá v ty zlatavě hnědé barvy většiny svých pláten a nebo kupí tíži života v hrubé nánosy barev svých květín, které přeci jinak jsou tak něžné a křehké. Je hádanka proč.

(Koncept dopisu Karla Šlengra Jaroslavu Hoškovi, 17. 10. 1942²⁵)

Hluboká žlutá a hořící červeň: tak tomu chce můj vkus – ten ke všem barvám přimíchá trochu krve. Kdo však svůj dům natírá na bílo, prozrazuje mi bíle natřenou duši.

(Friedrich Nietzsche: *Tak pravil Zarathustra*²⁶)

Jednou Šlenger, podruhé Nietzsche. Jako jedněmi ústy. Podle židovské tradice je duše obsažena v krvi. Šlenger obrazně vynáší vrstvy barev „s příměsí své krve“ z hlubin své duše. Na jeho květinách, kyticích a zátiších je tato informelní tendence²⁷ užita takřka bez výjimky a zůstává jí u těchto témat věrný i v pozdější tvorbě, kdy má pro ostatní témata vyhrazenou onu do jisté míry manýristicky naivní

Karel Šlenger, asi druhá polovina 70. let 20. stol.
Foto: rodinný archiv KŠ.

polohu. O informelu, jehož počátky v souhrnném díle *L'Informale, Storia e poetica* Enrico Crispolti datuje do raných čtyřicátých let, tento teoretik uvádí:

Šlo o „hnutí“, které nebylo vymezeno ani skupinou umělců, ani společným programem, nýbrž „souladem hlubokých záměrů“, které byly, a to díky ojedinělým kritikům, jako byl kupříkladu Michael Tapié, spojeny dohromady. Společnou intencí byla snaha o „novou“, nebo lépe „jinou“ interpretaci a orientaci v tomto světě, jemuž zkušenosti z války vtiskly stigma nejistoty, úzkosti a noetické skepse... Zobrazení se přenášelo na gesto, na dotek rukou, na primární kontakt těla s hmotou. Už tím šlo o projev s hlubokým realistickým základem, projev, který vracel člověka k prapočátkům, ke světu nezformovanému a nevymezenému pojmy, kde se teprve z prvotní hmoty věci a těla vytvářely.²⁸

Karlu Šlengrovi jde napojování na neviditelné myšlenkové naprosto přirozeně a s výše citovanou charakteristikou informelu viditelně rezonuje. Tak jak je aktuální ve svém primitivistickém vidění, je současný i ve výše naznačených tendencích. Přesto ale nikdy neupadá do úplné abstrakce, jeho květina ikonicky zůstává květinou (bar. XVIII–XX), mrtvý pták ptákem, ryba rybou, krajina dokonce zcela konkrétní krajinou. Ani v bezprostřednosti dotyku s hmotou doslovně nenaplnuje základní postuláty o informelním umění. Je totiž svým způsobem odtazitý, pracuje špachtlí. Přesto i tato „odtažitost“ v komplexním pohledu na jeho tvorbu a její bezprostřednost do konceptu informelního umění zapadá. V dopise, jehož větou je uvedena tato kapitola, Šlenger pokládá provokativní otázku: „Proč na tak něžné a křehké věci, jako jsou právě květiny, kupí takovou tíhu hmoty?“ Opět stojíme u onoho pro Šlengra naprosto přirozeného propojení s nevědomím. Děje se mu bez zvláštního úsilí právě na motivech, u kterých se nehlídá, kde neuvízl v myšlenkovém zajetí ikonografického formulování svého poselství či vize, rozumové korekci. Těmito motivy jsou u něj, vedle věčné ženy, zdánlivě banální květiny či zátiší, a skrze ono propojení s nevědomými hlubinami banalitu tématu ztrácí. Žena není pro Šlengra, co se jeho osobního niterného prožívání týče, zcela bezpečné téma, a tak se při něm nevědomě hlídá, což se především později projevuje upuštěním od brutálních nánosů past, jež nikdy nechybějí v případě květin. Květiny a stromy měl rád a rád se o ně staral. V dětství chtěl vážně být zahradníkem a chodíval pomáhat a učit se do zahradnictví v sousedství. V jeho dopisech se s poukazy na květiny a květinčky setkáme často. Květiny se zdají být bezpečné téma,²⁹ a tak na ně s krutostí, která k němu ostatně i přes tolikrát poukazovanou citlivost patří, bez ostychu hází, přeneseně jako na ženy svého života, svoji tíhu. Hloubka, znepokojivost, imanentně obsažená bolest, možnost pocítit ono hlubinné propojení jsou nejspíš důvody, proč právě květiny spolu s krajinami, na

kterých malíř tento „informelní mechanismus“ také uplatňuje, tak silně oslovily za války publikum jeho první závažné výstavy v Praze v Topičově salonu.

Poznámky:

- ¹ Pozůstalost KŠ.
- ² Josef Čapek: *Umění přírodních národů*, Praha 1938, s. 321.
- ³ Jean Fautrier (1898–1964) a Karel Šlenger mají kromě podobnosti fyziognomické relevantnější styčné plochy. Na ilustračních grafikách z počátku 40. let se Fautrierovi povalují ženy v téměř identických polohách jako na Šlengrových aktech a některé Fautrierovy mnohofigurální kompozice ze 40. let se skladbou překvapivě blíží Šlengrovi *Rozkladu* z konce 30. let. Zajímavá je také ikonografická podobnost Fautrierova motivu z kupé (*Dvě ženy spící ve vagoně*, 1923) a Šlengrova obrazu kupé z roku 1975. Šlenger se však o Fautrierovi (ostatně jako o žádném ze soudobých umělců) nikde nezmiňuje.
- ⁴ Friedrich Nietzsche: *Tak pravil Zarathustra*, Praha 1967, s. 192.
- ⁵ Na tomto místě si dovoluji interpretační poznámku, co se týče Šlengrovy malířské techniky. Je známo, že vysoké vrstvy barev nanášel špachtlí. Troufnu si tvrdit, že hmoty se ani nedotkl a nepracoval tedy přímo prsty, ač by se to zde nabízelo. Jako by se podvědomě „nechtěl uspínat“, a tímto způsobem se paradoxně vypořádával s hmotou a tělesností.
- ⁶ Friedrich Nietzsche: *Tak pravil Zarathustra*, c. d., s. 77.
- ⁷ Pozůstalost KŠ.
- ⁸ Obraz *Bílá víla* je dosud uváděn s datací do období 1938–39. In Tomáš Vlček: *Karel Šlenger*, Praha 2005, s. 70. Malířovy zápisky a dopisy z této doby nabízejí úvahu, že tento nedatovaný obraz je odezvou právě vztahu s Helenkou, a možnost datace o několik let dříve.
- ⁹ Báseň Karla Šlengra z konceptů dopisů Heleně Vinklerové z přelomu let 1932–1933.
- ¹⁰ Ikonografický motiv velkých dlaní a prodloužených paží je pro Šlengra typický a poměrně častý. Dá se interpretovat jako až úzkostná snaha chytit, zachytit, držet se. Ztvárněním připomínají art brut a podobné nalezneme ne náhodou u Aléna Diviše.
- ¹¹ Báseň Karla Šlengra z konceptů dopisů Heleně Vinklerové z přelomu let 1932–1933.
- ¹² Helenčinu poznámku o tvoru bez duše zkusme obrátit směrem ke Karlovi. Jakkoli se jinde snažím vyvarovat psychologické diagnostiky, Šlengrovo zaměření na sebe, jeho sebezpyt a vztahování k sobě patrné z veškerých dopisů a zápisků dochovaných v pozůstalosti, odkazuje k charakteristice narcistické osobnosti, a Helenka „bez duše“ si nejspíš vedle něj připadala vlastně sama. Ačkoli Karel věnoval básně Helence, vše bylo o Karlovi.
- ¹³ Pozůstalost KŠ.
- ¹⁴ Pozůstalost KŠ.
- ¹⁵ Nedatovaný koncept dopisu Karla Šlengra Věře. Pozůstalost KŠ.

- ¹⁶ Malování podle fotografií se nevyhýbal. Tak vznikly také portréty známých osobností jako *Adina Mandlová*, blíží se pop-artu, či *T. G. Masaryk*.
- ¹⁷ Tatínek Jindřich Schwarzkopf byl židovského původu, maminka Židovka nebyla. Děti tedy byly označeny za míšence prvního stupně (Mischling ersten Grades) a transportu ušetřeny.
- ¹⁸ Dopis-úvaha Hany Schwarzkopfově Karlu Šlengrovi, 1. 3. 1945. Pozůstalost KŠ.
- ¹⁹ Vzpomínka Hany Šlengrové. In Tomáš Motl: *Hledejte sami, Reflex*, ročník II, č. 11/1991, s. 32.
- ²⁰ Dopis-úvaha Hany Schwarzkopfově Karlu Šlengrovi, 1. 3. 1945. Pozůstalost KŠ.
- ²¹ Dopis-úvaha Hany Schwarzkopfově Karlu Šlengrovi, 2. 3. 1945. Pozůstalost KŠ.
- ²² Příbuznost Šlengra s Pařížskou školou a Ch. Soutinem je patrná i u tohoto portréty. V roce 1934 Soutine namaloval *Větrný den*, pohled do stromů plných větrných vírů. Stejně jako na Šlengrových obrazech takové situace jsou použity tytéž rychlé tahy štětce, které odhmoťují skutečnost, a název *Větrný den* by slušel i této Šlengrově netypické *Haně*.
- ²³ Osobní poznámky Karla Šlengra. 23. 11. 1972. Pozůstalost KŠ.
- ²⁴ Friedrich Nietzsche: *Tak pravil Zarathustra*, c. d., s. 211–214.
- ²⁵ Pozůstalost KŠ.
- ²⁶ Friedrich Nietzsche: *Tak pravil Zarathustra*, c. d., s. 181.
- ²⁷ Tomáš Vlček Karla Šlengra uvádí jako anticipátora informálních tendencí (Tomáš Vlček: *Karel Šlenger*, Praha, NG 2005). Nezávisle na Vlčkově textu, který v té době ještě nebyl zveřejněn, jsem ve své diplomové práci došla k podobnému zjištění, ovšem s poznámkou, že „Šlengrův informel“ stále vězí v ozvěnách symbolismu a romantismu, viz echo Nietzscheho Zarathustry v jeho díle.
- ²⁸ Enrico Crispolti: *L'Informale, Storia e poetica*. In *Informel a skupina Cobra ze sbírek Bochumského muzea*, Brno – Cheb 1998, nestránkováno.
- ²⁹ Zdání může klamat. Ilustrující historka z výstavy: Na vernisáži Šlengrovy výstavy 27. 10. 2005 ve Veletržním paláci NG jedna zahraniční návštěvnice procházela podél instalované řady malířových květin a asi u třetího obrazu to již nevydržela, a vykřikla: „But it's a sex!“ Výraz *sex* pak fascinovaně opakovala až do konce této květinové řady. V té chvíli jsem si vzpomněla na slova svého profesora biologie na gymnáziu Tesařika, osobností podivná zajatého do výuky pohlavního života člověka: „A uvědomte si, pánové, až ponese své vyvolené kyticí rozkvetlých tulipánů, že jí právě předáváte náruč pohlavních orgánů.“

Upravený text z publikace Lucie Šiklové: *Karel Šlenger*. Galerie Klatovy / Klenová, 2019. Foto v textu a příloze Roman Dvořák a archiv Karla Šlengra.

Lucie Šiklová je historička umění zaměřující se na moderní a současné umění, v současné době působí v Galerii Klatovy / Klenová.

Osamělí běžci na jedné trati

Z korespondence Karla Šlengra a Františka Tichého

Je začátek roku 1941. Šlengrovi konečně přichází dlouho očekávané psaní od pražského malíře Františka Tichého. Vymění si mezi sebou jen pár dopisů a Šlenger má ke každému několik konceptů. Je jasné, že si nechce nic pokazit. Stojí téměř na prahu čtyřicítky a má již za sebou přes deset let práce. Zápal však stále mladický, důvěra k Tichému víc než synovská. Tichý se stává adeptu malířství Šlengrovi, jak z korespondence vyznívá, kmotrem.

Jedná se o jediný známý Šlengrův kontakt s dobovým výtvarníkem, navíc umělcem „těžkého kalibru“. Jsou každý v jiné životní i profesní situaci, ale ani jeden nepodléhá diktátu zvenčí.

„František Tichý je skutečně člověk velmi mrštný a rychlý,“ jak ho charakterizuje Karlův bratr Josef Šlenger. Takové jsou i jeho dopisy, často bez interpunkce, pádící rychle dopředu. Pro možnost bližší představy této epizodní, ale důležité a atraktivní postavy příběhu zde Františka Tichého citujeme bez gramatické korekce.

Dopis Františka Tichého Karlu Šlengrovi z 1. 1. 1941

*Velectěný pane,
Myslím, že je to dosti dlouho co jsem mluvil o Vaší souborné výstavě s Vaším ctěným bratrem, a ježto jsem neměl přesných odpovědí a mých přátel, kteří mají tu velkou výhodu a vlastní nebo lépe řečeno disponují podnikem, kde by se dala věc realizovati, nechtěl jsem se nějak ukvapiti a tak Vám mohu dáti zprávu, která Vás stejně potěší, jako mě potěšila.*

Výstava bude, a sice u Topičů. Jednal jsem včera s ředitelem Poláčkem (který Vám také bližší napíše)

a jen Vás prosím, kdybyste laskavě zaslal asi dvě nebo tři menší věci třeba na mne nebo na Vašeho ct. pana bratra abych je mohl řed. Poláčkovi předložit. Malujte a nemějte nějakých zbytečných starostí, že to nevyhrajete. Malíř jste a to vzácné kvality a věřte mě upřímně, že vím, co to je když člověka posílí přátelské uznání, a jen tak dál a uvidíte, že práce není zbytečná. Můžete třeba pane Šlengr věci poslati nevyplaceně dám to všechno do pořádku, a tak spoléhám, že budete té dobroty a laskavosti a vyhovíte mé žádosti. Je to v zájmu věci samé a ještě kolik věcí byste měl? Je jich potřeba asi 50. No to je pozděj až bude termín sjednán přesně. Tak s chutí do práce a přeju Vám zdar a zdraví a jsem Vám oddaný

František Tichý, Břevnov, Říšská 1394

Nedokončený koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, leden 1941

*Vážený pane Tichý,
Jsem rád, že jste byl spokojen s mými pracemi a přál bych si, abych Vás nezklamal ani v ostatních. Bratr mně kdysi o Vás vyprávěl a zmínil se o příznivé Vaší kritice mých několika věcíček, jež má ode mne, ale víte snad sám dobře, že pochvala často bolí.*

Přišel Váš dopis ze dne 1. I. 1941 a já třebaže byl jím tolik obohacen, nemohl jsem Vám ani poděkovat, neboť jsem se prostě bál. Bojím se velmi slov. Jsou to strašné bytosti bez citu a vztahu k osobě, jež je rodí, jdou s tvrdou lhostejností směrem, jímž je pošleme, nemyslí a necítí jen jdou a obyčejně vraždí.

Váš dopis mě však přišel jako přítel a jako přítele jsem jej přijal a snad Vám pane Tichý nepřijde dnes

můj dopis jako cizí, rušivá složka do Vašeho prostředí. Přál bych si též, kdybyste mi napsal několik řádek o těch mých věcech, jež jsem Vám poslal...

K Tichému ale pravděpodobně přichází strážlivější a méně emotivní verze. Výše citovaný text je však cennou výpovědí o bezprostřední reakci na dopis Tichého, který nejspíš dostal do rukou psaní následující:

8. I. 1941

Pane Tichý,

Děkuji předně velmi za Váš přátelský dopis a upřímnou snahu pomoci mému kumštu na světlo boží a tím zároveň mně na nohy. Snad chápete částečně mé postavení a zdi, jež mně uzavírají, těžko bych rozbíjel vlastní hlavou. Snad umím též ocenit Váš krok jako umělce vstříc mně a mé snaze. Rovněž má vděčnost za poskytnutou pomoc nebyla by frází. Příliš mnoho jsem již prožil a překonal od let, kdy jsem se postavil tváří v tvář osudu a stal se odkázán zcela jen sám na sobě, dosti však o tom.

Nyní chci Vám sdělit, že mám dostatečný počet prací potřebný k výstavě, rád bych ovšem, byste mi řekl, mohu-li vystaviti vše dle vlastního přání a výběru nekompromisně k době. Poslal jsem Vám též několik fotografií, z nichž můžete částečně usoudit. Velikost těch pláten neb překližek je kolem 150 krát 100. Mám též lehké oleje, akvarely a kresby. Učinil bych výběr ode všech. Techniku ovšem mám různou, jak snad již můžete poznati ze známých Vám mojich věcí. Rámy však nemám.

Tož to je snad vše, pane Tichý, co vám chci sdělit a můžete-li se na základě mých prací za mě postavit, jistě tím učiníte věc dobrou pro mě i pro Umění.

Podepisuji se v úctě

Šlenger Karel

Dopis Františka Tichého Karlu Šlengrovi 15. 2. 1941

Velectěný pane Šlengere,

Děkuji Vám uctivě za Váš cit. A milý dopis a zároveň za důvěru, kterou mě pověřujete, vím co to je a má-li člověk někoho a může-li mu trochu důvěřovati aniž by se sám obával, že narazí, to všechno znám tak dobře jako mizerie a jen jedno Vám chci říci žádnou tudletu sentimentality dělat a dělat a furt a pořád a moc a to Vás vytáhne z toho, v čem se domníváte vězeti. Tak malíři smutek ten nechme vdovám a jiným my na to nemáme čas proto, že se musí malovat tvořit pracovat a. t. d.

Výstavu máte dojednánou a příští týden Vám pošlou smlouvu, dr. Volavkovi (t. j. řed. Moderní galerie) se Vaše věci hrozně líbily a jiným taky a máte už to možnost prodati ale to všechno přijde prachy budou úspěch bude a radost z práce a chuť zase do ní taky.

Jen bych Vás uctivě prosil abyste mě zavčas poslal Vaše data a pak taky co možno největší počet věcí jako: kresby akvarely a to ostatní abychom to mohli přesně upravené dodati k Topičům, budete-li mítí času trochu tak mě napište prosím kolik toho všeho je abychom potom pro katalog měli přesně data všech Vašich prací a také bych chtěl aby Vám výstavu zahájil dr. Volavka a předmluvu aby napsal.

Zahájení jarní saisony u Topičů nese titul „Jaro u Topičů“ a zahajuji to já mojí výstavou, po té příjdou práce arch. Hesouna a pak přijde malíř Plocek se svými pracemi načež Vy jako „Májový“ v květnu až skoro do konce.

Tak to by asi bylo všechno, co jsem Vám chtěl a musil říci, měl jsem sám radost když se to dojednalo všechno neboť jsem si byl jistý Vaší zdatností a dobrým dílem. Tak a teď Vám přeji hodně zdaru a taky hodně zdraví a připravujte se na Váš debut.

Zdravím Vám upřímně oddaný František Tichý

P. S. Váš ct. bratr bude mítí jistě radost co? – no to bych řekl!

Nedatovaný koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, 1941

Pane Tichý,

S tím „člověkem“ už se vypořádám sám. Ano, pane Tichý, a s tím Šlengrem jako malířem a umělcem – k tomu vám posílám ještě fotografie a snad byste k tomu pár slov připsal, nebo někdo jiný a poslal to prostřednictvím Topiče do nějakých listů, novin, neb časopisů a snad by bylo dobře, ještě než budu výstavu mít zahájenou, častěji se o ní někde zmínit. Chápete mě, proč to píši, dosud jsem vystavoval jen tady v Bydžově, Hořicích a v Jičíně, výsledky ovšem byly slabé, dělal jsem všechno sám na vlastní pěst a jak to pak dopadá, víte sám. A ve Francii co jsem vystavoval (St. Raphael – fr. Riviera) tam jsem chtěl jen hlavně něco prodat. Mám též fotografie z té výstavy a nějakou zmínku ve francouzských novinách.

Ve smlouvě s Topičem je napsáno: Topičův salon rozesílá bezplatně zprávy novinám a fotografie, pokud je má k dispozici. Snad by bylo taky dobře, pokud možno nejvíce této příležitosti použít. Vy toho nepotřebujete, ale pro mě by to bylo asi dobře. A ještě. Poslal jsem též tři velké rámy na největší své práce. Možná, že se trochu cestou poškodily, ale to se spraví. Snad mě budou cele dobře představovat, v těch čtyřech věcech je snad soustředěné celé mé umění. Poslal jsem je přímo k Topičovi. Snad to bude dobré, když tam budu mít větší věci. Jest to první má výstava v Praze a jistě že má pro celou další moji činnost a snahu ohromný význam. Jestliže mi něco prodáte pane Tichý, budu velmi rád. Náklad u Topiče za propůjčení místnosti jest již uhrazen a tak zbývá jen rámování a jiné výlohy. Uvidíte nyní též již celkem celou moji práci, abyste mohl ji zhodnotit a ocenit poměrně sám všechny mé práce. Jestliže určité některé věci za neprodejné, které snad mají pro mě a můj další život cenu, učiňte tak prosím Vás. Jinak jsou všechny věci, které až dosud jsem poslal, volné. Ze soukromého majetku pošlu asi dvě věci.

Zdravím Vás srdečně a uctivě a děkuji velmi za váš dopis i všechno ostatní.

Váš Šlenger

Koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, 19. 2. 1941

Vážený pane Tichý!

Posílám nějaká data o sobě, není-li to dostatečné, napsal bych více a detailněji. Počet obrazů sdělím co nejdříve, zatím se vynasnažím poslat Vám pokud možno nejvíce svých věcí. V poslední zásilce byl kostelík z Hlušice (u Nov. Bydžova), tuň na Javorce, odkvetlé kočky, cynie, kresby a akvarely (řádký olej).

Postupně zašlu ostatní věci.

Práce, technika je na nich různá, vím, že často i barbarsky tvrdá, ale vy již jistě z ní utvoříte dokonalý celek, k čemuž Vám snažím se zaslat ode všeho něco. Prostředky, jež k výrazu používám, jsou často velmi chudé, a používal jsem co jsem měl, dřevo, pytlouvinu a vnitřní rámy si dělal sám, jinak to nešlo. Konečně to vše již uvidíte a posoudíte sám.

Jsem rád, pane Tichý, že mi píšete tak přímo. Snad až mě osobně poznáte, uvidíte, že jsem velmi veselý, – anebo si to jen myslím. Dnes však radost mám velikou, a jak dobře píšete, můj bratr Pepa bude mít snad ještě větší. Hlavní či nejhlavnější nyní dál bude, abyste byl spokojen s mými dalšími pracemi. Těším se, že mi během času něco napíšete a hlavně vše co potřebujete abych učinil, mi sdělíte. Dnes jsem sehnal 2 kg kličku, chystám si material zase na nové práce. Těším se! Zdravím vás srdečně a podepisuji se v úctě.

Šlenger Karel.

Podkladová verze pro životopisné údaje do Topičova katalogu, poskytnutá nakladatelství Karlem Šlengrem:

Narozen 5. dubna 1903 v Chomuticích, studoval reálku v Jičíně, kde maturoval, byl 3 léta ve státní službě (na hlavní poště v Praze), dobrovolně odešel a věnoval se z vnitřní nutnosti studiu filosofie (tři semestry v Praze, jeden v Paříži na Sorbonně), neuspokojen hledal v umění t. j. v hudbě a v malířství smysl

svého života. Po nezdařené snaze býti přijat do pražské malířské akademie (přijato bylo tenkrát asi ze 150 třicet) odejel do Francie kde se probíjel na vlastní pěst. Po půltřetím roce konal studijní cestu Alžírem, Tunisem, Sicilií, Itálií a vrátil se zpět do vlasti, kde usídlil se v domku po rodičích. V roce 1935 konal cestu do Bulharska a Cařihradu, v roce 1937 na pobřeží při Středozemním moři a v roce 38 v Jugoslavii.

Koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému,
22. 2. 1941

Chomutice 22. II. 1941

Vážený pane Tichý!

Své věci zašlu během tohoto týdne (t. j. po zítřejší neděli). Kolik jich bude přesně ještě nevím, ale takový počet, abyste z nich mohl volit jich jistě bude. Zašlu je drahou, protože poštou by to přišlo příliš drahé a asi by to též nešlo. Zatím jsem Vám vypravil několik věcí poštou a snad došly nepoškozeny. Tento týden nemohl jsem vše dát ještě dohromady. Bylo toho příliš mnoho najednou, ale to je právě můj život, z jednoho do druhého, v jednom varu a v tom mě Vy pane Tichý tolik pomůžete a jistě též chápete. Jsem nešťastný, když najednou vznikne mezera, prázdnota – protože ta hluchost zabíjí, ale kdo z lidí to ví?? Snad je však již vše pryč a dny příští čekají na vyplnění. Těším se též na Vás, rád bych Vás poznal. Snad vše dobře dopadne a bude se vyvíjet ve zdraví a pak bude čas jiný.

O sobě jsem pane Tichý napsal několik dat. Nestačí-li, sdělte mi prosím Vás, vybral jsem prozatím takový extrakt. Budu moci Vám zaslat – doufám – nějaké fotografie, jestliže jich budete potřebovat. Nejsou však ještě hotové, také nevím, jaké budou. Ještě Vám o tom napíši. Zatím mám velikou radost, o které nechci mnoho mluvit a Vám posílám mnoho pozdravů.

Váš Šlenger

Dopis Františka Tichého Karlu Šlengrovi, 25. 2. 1941

Velectěný pane Šlengre,

Zdravím Vás srdečně a musím se omluviti, neměl jsem čas abych Vám okamžitě odpověděl na Váš ct. dopis. Je to prostě tak že teď taky i já mám před výstavou toho času mám velmi poskrovnu ale i jinak Vám uctivě děkuju.

Musím Vám říci a to docela upřímně a kamarádsky, že věci posledního data jsou slabé a proto Vás prosím abyste mě poslal budete-li posílati tedy věci jen kolem roku 1932 to je to z čeho Vás chceme představit veřejnosti, je to artistní práce které není rovno a jistě Vám na věci záleží aby byl výběr co nejprísnejší a nejlepší že ano? No tedy!

Kresby jsou velmi zajímavé a srdečné myslím a proto Vás moc prosím ten výběr musíte mít jen z toho skvělého malování, co jsem řekl. Dále Vám chci říci ještě potěšující věc pro vás a sice vyskytlo se několik mých přátel, kteří by rádi získali některou z Vašich prací, jsou to lidé vesměs dobře situovaní a peníze můžete dostat ihned buďte Vy nebo Váš ct. pan bratr. To prosím rozhodněte sám. Jen se mě jedná o ceny a tu jsem dost na rozpacích, neboť nemám ponětí jak to „sekáte“. Napište mě ceny následujících obrazů:

červená hlava / dřevo olej

Malé zátiší květin

Pivoňky

Bílý bez?... tak to bychom měli

A teď bych Vám řekl tohle, že z části peněz bychom hradili rámování a z dalších paspartování kreseb a zbytek by jste dostal taky myslím to s Vámi upřímně a nechci, abyste měl s tím starosti.

Napište mě, jak myslíte a jak jste se rozhodl a já jakmile budu míti volno po 31. březnu tak k Vám zajedu a vyberu celý soubor.

Zdravím Vás upřímně a přeji zdar

Váš František Tichý

Koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému,
26. 2. 1941

26. II. 1941

Pane Tichý.

Čtu Váš dopis a ihned odpovídám.

Chtěl jsem, abyste mě poznal zcela v mém tvoření, a snad jsem nechybil, jestliže jsem Vám zaslal ode všeho něco. Sice jsem si pospíšil, ale chtěl jsem vyhovět Vaší žádosti, poslat obrazy zavčas a tak jsem v pondělí odeslal velký počet jejich drahou. Víím, že to se mnou myslíte dobře a jsem tomu rád, jestliže výběr bude co nejprůběžnější. Rád bych, aby výstava moje v Praze byla kvalitní, neboť je to poprvé, co se objevím. Za to jsem Vám vděčen a v čem mě chcete představit veřejnosti myslím, že vyberete z věcí, jež jsem až dosud vytvořil. Od mnohých jsem utíkal, neboť mne zabíjely a dělal jsem pak věci bezcenné. Snad to vše budete v nich čísti a snad proto jsem se nebál poslat vše – i své slabosti. Projevil jste se mně, pane Tichý, jako přítel a vzal mé věci, mé bolesti do Vašich rukou. Snad se Vám to splatí. V mnohých věcech se dosud nevyznám. Žiji dlouho odloučeně, proto i v těch bych vás prosil o upřímnou pomoc. To se na př. týká ceny obrazů. Jsem zvyklý si je cenit dosud příliš jen ze svého stanoviska. Jestliže je to málo, nebo hodně – to mi prosím Vás řekněte a již podle toho mi přátelsky pomozte.

Tedy: pivoňky a malé zátiší květin bylo uvedeno jako výstavní poplatek ve smlouvě, již jsem podepsal. Myslel jsem, že o tom víte a že jste to smluvil jaksi za mě. Nevím tedy, zdali jsem neudělal chybu. Za červenou hlavu 1.900,—, za Bílý bez 1.600,—. Učiňte však jak Vy rozumíte, vždyť máte teď „vše mé“ ve svých rukou! Těž nevím, co může stát paspartování a rámování všech věcí potřebných pro výstavu, proto se bojím rozhodovat. A nyní ještě mi odpusťte, jestliže jsem vám poslední svojí velkou zásilkou přidělal mnoho práce, neboť si umím představit, že jdete nyní z jednoho do druhého, než budete mít Vy sám vše připraveno. Rád bych jen věděl, zdali se nepoškodily některé věci dopra-

vou, snad jsem to však srovnal dobře! Děkuji srdečně za dopis a těším se na nové zprávy od Vás.

Váš Šlenger

Dopis Františka Tichého Karlu Šlengrovi, 27. 3. 1941

Velectěný pane,

Dostal jsem Vaše ct. dopisy a prosím, abyste zatím laskavě prominul že neodpovídám, prozatím nemám čas, a tak doufám, že budete mít i strpení a počkáte, až se uvolním.

V úctě František Tichý

Koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému,
27. 3. 1941

27. III. 1941

Vážený pane Tichý.

Píši Vám ještě jeden dopis. Prál jsem si velmi, abyste viděl všechny moje věci a víím, že nebudu je moci všechny zaslat. Mám tu tři věci velkoformátové z roku 1932 i s rámy, které reprezentují celé moje jmění, moje umění a jsou mojí duší. Nerad je pouštím z domu v dnešní těžké době a snad též na mojí dnešní a první výstavě nebudou muset býti. Chtěl bych však, abyste je viděl a abychom vybrali z ostatních mých prací potřebný materiál, o němž doufám, že bude stejně dosti obsažný a celý...

Rád bych s Vámi hovořil, pane Tichý, ale jest mi to dosud nemožné, ale že cenil mé věci z roku 32 a sice ocenil jako velmi dokonalé a nedostižné ve svém poslání, učinil jste mi velikou radost, a vzkřísil ve mně opět mou trpící duši, již musel jsem dáti v posledním čase spánek, aby tato odolala překážkám.

Věřím, že učiní pro mne výstava a Vaše porozumění mě a mému umění čin, jenž konečně přivede mne na cestu klidnější, při jejímž okraji mohl bych si chvílemi sednout a dívat se na slunce a cítit vůni květin. Musíte mi odpustit mnohé mé chyby a nemyslet si

těž, že jsem melancholik neb pod. Konečně mé věci Vám též odhalí moji duši někdy až příliš vyrovnanou a klidnou, jindy však jistě revoluční. A že mám rád poesii? Mám rád život, když je jedinou básní, snad mi rozumíte, je tolik krásný široký svět a široký pohled do něho a touha zmocnit se těch krás, moci je žít a vidět, hnala a požene mě vždy znovu v místa neznámá a duši svatá. Odtamtud přináším si sílu a víru v Krásku a tam hledám, co lidstvu v rukou chybí. Pozdravuji Vás mnoho a podepisuji se v úctě

Šlenger Karel

Nedatovaný koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, 1941

Pane Tichý,

Chci Vám napsat něco o sobě. Chci Vám tím projeviti své díky za vaši sympatii, již jste mi ukázal dopisem a již mi zjevujete činem. Jak hluboce si vás vážím a jak milá mi zároveň jsou Vaše slova přítele, snad nejlépe poznáte z malé mé zpovědi.

Jest mým přáním moci žíti pro svůj svět snad lidí, neb vidin a přiváděti je z nedostupných téměř dalek ve svět skutečna.

Snažil jsem se nepadnouti a neztroskotati. A přece jsem byl dosud zcela sám na zdolání tolika překážek materiálních i duchovních, jež se mi kladly v cestu, – nedopřál jsem si však oddechu a šel přímo přes vše. Vím že na mém místě by mnohý padl, neboť vzdát se všech pout přátelských i společenských snad víte, co jest. Proto mě snad chápete a víte, co pro mě mohou znamenati vaše slova posily.

Pro tento cíl vše konám a chtěl bych jednou volněji vydechnouti a moci uskutečniti a vytvářeti vše, co ve mně stále dýchá nepokojem. Nevím, co je na mé touze hrůšného, snad jedině že hrůchem je Umění samo, jež však vždy v sobě nosí pečeť nového života, opět čistého a krásného.

Chtěl bych částečně se přiblížiti jednou ve svých pracích k těm hraničícím kamenům, za nimiž je opět

zem a přeci ony jsou tragedií Dokonalosti. Vím, co mi je nutné překonati – nemohl jsem dělat více ve svých poměrech.

To bylo tehdy, kdy jsem šel po ostří nože a každý krok byl zároveň jedním mým dechem. Nikdo to neviděl a nechtěl vidět a já přeci jsem musel jíti. Každý krok stranou by byl mým hrobem a modlitby mé by Bůh mi dal anděla ochránce, vyzněly na prázdno. Přece však jsem nepadl a nezřítíl se a přišel v posled Váš dopis dne 6. I. 1941, jímž učinil jste mi velikou radost p. Tichý, protože vím, jakýma očima vy se díváte. A tím věší ještě, že jste mi nabídl pomocnou Vaši ruku.

Dopis, jež jste mi zaslal, mi byl po dlouhé těžké době velikým osvěžením, a jednou snad budu moci o ní něco vyprávěti. Přál bych si, abych pro Vás nebyl rušivou složkou a abych si získal celé Vaši důvěry. Snad mě napíšete někdy, budu velmi rád, neboť dosud jsem se obával vám psát, ba i poděkovat za dopis.

Pane Tichý, přál bych si kdybych mohl jednou pracovati jen na tomto poli a nemusel se báti zdali nezemřu zítra hladem. Nerad se prodávám, ale dosud musím. Snad mi však také moje hvězdička jednou více zazáří a já budu moci též dokončiti svoje dílo.

Pane Tichý, píše o sobě, snad je to egoismus, ale jistě mě chápete.

Přál bych si, kdybyste mi napsal, že se nehněváte, ani proto, že jsem Vám na Váš dopis, jímž jste mi přinesl nové světlo do mého prostředí, tak málo dosud odpověděl. Těším se, dostanu-li od vás několik řádek a podepisuji se v úctě

Šlenger K.

Dopis Františka Tichého Karlu Šlengrovi, 2. 4. 1941

Milý pane Šlenger,

Vaše tři dopisy jsem pečlivě přečetl, a chci Vám říci, že každý, každý máme před sebou to, čemu se říká třeba tragedie nebo prostě se heslo na to najde, ale mám dojem, že asi moc a moc se zabýváte sebou, a to Vám

asi nebude sloužit práci nijak dobře – pane drahý, kdybych já vám měl říci, co všechno mě potkalo a že začínám svoji existenci potřetí a v malování že začínám a začínám pořád a pořád od začátku, tak budete mít dojem, že to není možné, ale chci Vám jen tak přátelsky poradit, abyste maloval a pořád jen a kreslil a sice, a teď už jsem u toho, abyste navázal na práci roku 1932 – to je jedna z Vašich nejsilnějších etap, co z toho hochu můžete udělati, ani se Vám nezdálo. Zhmotníte-li obsah a postavíte to na základ, to je na kresbu, která bude dobrá asi tak, jako máte škálování, a věřte, pak Vás ani nenapadne o sobě pochybovat.

To, co Vám říkám, Vám, myslím, žádný z Vašich konkurentů asi neřekl: tady jde o Šlengra umělce a malíře a potom teprve s tím člověkem sám se vypořádáte.

Tak, hochu milý, a teď, věci ještě kolem roku 1932 vyhledejte a pošlete, protože čas běží, a já Vás zavolám asi tak dva dny před Vaší výstavou, do Prahy a budete si při arangementu obrazů sám dohlížeti.

Žádný strachy, malíř jste, a budete jeden z nejlepších, jen když nebude té sentimentality.

*Tak ahoj, mariňáku Šlengře, a jsem Váš Tichý
(odpusťte tu kaňku)*

Koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, pravděpodobně z 19. 4. 1941

Vážený pane Tichý,

Mám dodat podle smlouvy tři neděle před výstavou rukopis úvodu, seznam vystavených prací a že vyjednáám na svůj účet úvodní slovo o vernisáži, event. recitaci, zpěv nebo hudbu. Poslal jsem tedy p. řed. Poláčkovi krátký svůj životopis a svoji fotografii a s ostatními si nevím rady. Psal jste mi, že proslov a úvodního slova budu mít od p. dr. Volavky. Prosím, promluvejte již o tom s p. řed. Poláčkem. Rovněž, jestli potřebujete mojí pomoci při přípravách k výstavě, vynasnažil bych se již vše nějak zařídit a dostat se do Prahy. Jinak prosím vás zařídit již vše sám, dle vašich názorů a zkušeností. Já těmto věcem mnoho nerozumím a neznám co

vše je nutno činit. Chápete jistě, že jsem nyní částečně neklidný ale vaše slova mi dodala důvěry v osud mé výstavy. Je to pochopitelné, neboť to, co až dodnes jsem vytvořil, bude nyní váženo na citlivých vahách kritiky.

Váš v dokonalé úctě Š.

Zasílám Vám ještě na adr. Topič. salonu jeden svůj skicák z jug. a několik kreseb, potřebné věci mohly by se z něho vytrhnouti.

A epilog, koncept dopisu Karla Šlengra Františku Tichému, 10. 6. 1941

10. VI. 1941

Vážený pane Tichý,

Tak se splnila všechna Vaše slova. Říkal jste „Budou peníze, bude uznání“ nebo „To budete čubrnět, prodáme to všechno“. A taky ano, jak tomu jsem rád, můžete si představit. Byl bych k Vám ihned zašel, ale snad je lepší, když Vám napíši. Až někdy jindy při návštěvě Prahy se u Vás ukáži, – snad mě nevyhodíte! tak, a děkovat Vám nebudu, raději opět někdy s něčím novým přijdu. Mluvil jsem s p. Hoškem a dr. Holasem. Jsem zvědav na rozměry Vašeho podniku po prázdninách. Snad to bude nový prvek do našich vod a rozčeří klidnou hladinu. Těším se, že mi někdy něco napíšete a zůstávám v dokonalé úctě.

Váš Šlenger

František Tichý zůstal nadále tichým a ani Šlenger se již u něj v Říšské nezastavil. Osamělí běžci se po krátkém společném sprintu zase vydali každý po svojí trati.

Rekonstruovaná korespondence Karel Šlenger – František Tichý je vybrána z diplomové práce Lucie Šiklové: Karel Šlenger. Duše malíře outsidera jako průvodce jeho životem a dílem, FF UK, Praha 2006.

Alois Toufar, pedagog a dosud nedoceněný umělec

JAN PAUL

České poválečné umění má řadu osobností, které ve své tvorbě přijímaly vliv světového moderního umění a obohatily ho autentičností svého díla. Mezi takové umělce, dnes již bohužel téměř zapomenuté a nedoceněné, patří i Alois Toufar, možná nejvýznamnější český výtvarný pedagog v oboru dětské malby a kresby u nás, který získal velký ohlas i ve světě. Ve své době byl známý více jako výjimečný pedagog než umělec. A přesto rozsahem nevelké dílo, které po sobě zanechal, je hodno mimořádné pozornosti nejen pro svoji obsahovou naléhavost a původnost tvorby, ale i experimentální formotvornost. Svědčí totiž o tom, že imaginativnost je či byla jedním z typických charakteristických rysů českého výtvarného umění. V globalizovaném světě vedeme akademické diskuse nad tím, čím je české umění typické, co je v něm původní a skutečně české, vzhlížíme k usazeným a kunsthistoricky již zařazeným velikánům a často opomíjíme dosud nezhodnocené tvůrce, kteří se ve svém nenápadném životě kdesi mimo centra k této otázce vlastní tvorbou již vyjádřili. Alois Toufar byl výrazným tvořivým duchem a přesvědčivou osobností české kultury. Je nutné pokusit se revidovat pohled na jeho volnou tvorbu a zpřítomnit ji v opomenutých aspektech nejen odborné veřejnosti. Povaha jeho tvorby je nevšední a jsem přesvědčen, že jeho dílo je zařaditelné do kontextu vývoje českého poválečného umění.

Alois Toufar pedagog

Pro pochopení díla Aloise Tufara je nutné připomenout jeho celoživotní zájem o výtvarnou pedagogiku, konkrétně o výtvarný projev dětí, ve kterém nacházel silnou inspiraci a jemuž obětoval v dobrém slova smyslu svůj život. Práce s dětmi pro něho byla interaktivní, vzájemně obohacující, a to nejen ve formální rovině, ale také v oblasti duchovní. Fascinovala ho především spontaneita dětského výtvarného projevu, pakliže vznikala z přetlaku vnitřního prožitku, v němž dítě tvoří z potřeby, a nikoliv z důvodu, že může anebo musí. Tuto spontaneitu aktivně inicioval a podporoval různými způsoby, které popsal ve svých teoretických a metodických

textech. Toufar vkládal do celoživotního pedagogického působení celou svoji osobnost a obrovské nadšení, a dá se říci, že významným způsobem proměnil pohled na českou výtvarnou výchovu. Jeho vlastní umělecká práce probíhala ruku v ruce s prací pedagoga, kterou považoval za poslání. V tomto smyslu byl naprostý profesionál, který tvoří to, co žije, a žije z tvorby, respektive z tvůrčího elánu, bez ohledu na to, zda je právě s dětmi anebo ve svém ateliéru. K fenoménu tvorby nepřistupoval jako autodidakt, jehož hlavním cílem je vytvořit pro vlastní potěchu cosi esteticky přitažlivého, estetika či estetičnost ho vlastně vůbec nezajímala – ani u výtvarné činnosti dětí, ani u své vlastní tvůrčí práce. V jeho pojetí hlavním důvodem

Alois Toufar s dětmi.

tvorbou dítěte není vytvoření „hezkeho“ obrázku, za který dostane pochvalu, ale výpověď, sdělení, informace o vnitřním světě konkrétního dítěte, o jeho starostech, tužbách i představách. V tomto ohledu přistupuje dítě k výtvarné tvorbě zcela otevřeně, bez jakýchkoliv vnějších i vnitřních konvencí a korektur, a stejně tak přistupoval k vlastní tvorbě i Toufar, který se nerozpakoval použít různé formy výtvarného vyjadřování. Máme zde tedy co do činnosti se zcela svobodným tvůrčím duchem a fakt, že neprošel vysokým uměleckým školením, možná ještě více tento aspekt jeho tvorby zesiluje a umocňuje. Alois Toufar byl samozřejmě kultivovaný, vzdělaný a navíc zvědavý, takže byl schopen přijímat různé vlivy z vývoje moderního umění, ale jen jako další zdroj možné inspirace a možného osvobození formy, která ovšem byla až na malé výjimky vždy

výsostně jeho. Práce s dětmi jej obohacovala, v zásadě mu stále připomínala hlavní smysl jedinečnosti tvorby jako zásadního fenoménu lidské činnosti a existence. Neustálá kritičnost přístupu k tvorbě jako nejpřímnějšímu sebevyjádření ho udržovala ve stavu bdělosti nad vlastní uměleckou prací, takže nikdy nesklouzl k opakování sebe sama, k mechanické manýře a rutině. Na to byl příliš hledačským typem, improvizátorem a experimentátorem. Experiment považoval za velmi důležitou složku tvorby, ale odmítal samoučelné experimentování pro experiment, a to jak u dětí, tak i u sebe. Považoval ho za jeden ze způsobů hledání fantazijní polohy, optimálního vyjádření vlastního prožívání. Vyžadoval, aby experiment vždy konvenoval s jeho pocity. Jeho úsilím bylo dát prostor nespoutanému duchu imaginace. To vše ho naplňovalo a uspokojovalo i v práci s dětmi. Nikdy nebyl pedagogem, který by rozdával čtvrtky, zadával téma a čekal na výsledek. Živě s dětmi vstupoval do kontaktu v různých formách komunikace, a stejně tak živě vstupoval do kontaktu s kterýmkoliv výtvarným prostředkem, který si právě zvolil. Toufarovo nadšení, projevované touhou věnovat se za každých okolností dětskému výtvarnému projevu, nepolevilo ani po jeho zatčení v roce 1942 a deportaci do Terezína. Ve velmi tvrdých podmínkách pracoval s uvězněnými dětmi a výstavy těchto prací vypovídaly o silné nátuře člověka, který v dětech probouzel cit pro krásu výtvarného umění.

Brtnické děti

V roce 1986 se ke mně dostala knížka *Výtvarná výchova a dítě*, sborník Toufarových textů, který zpracovala Ludmila Karbusická, spolupracovnice Aloise Tofara, a který vydal Ústav pro kulturně výchovnou činnost v roce 1985. Jeho názory na dětský výtvarný projev byly pro mě tehdy naprostým zjevením, inspirativním teoretickým zážitkem, a nakonec i pobídkou k realizaci vlastního projektu

dětské výtvarné skupiny v Dolních Počernicích, kterou jsem vedl mezi léty 1988 až 1992 při místní základní škole s cílem navázat na jeho revoluční myšlenky a dále je rozvíjet. Alois Toufar, preferující v dětském výtvarném projevu především svobodnou tvůrčí imaginaci a fantazii, byl nejen vynikajícím teoretikem, ale i praktikem, a jeho „Brtnické děti“, které vedl v době šablonovitých normalizačních školních osnov, se staly už před rokem 1989 věhlasným pojmem, a to nejen u nás. Byl schopen nechat malovat i předškolní děti svými tělíčky, v odborné terminologii řečeno – nechat je provádět body-art, tělové umění, což je v dnešním úzkostlivém dozoru a jím vzniklé absenci emocionálních kontaktů s dětmi naprosto nemyslitelné. Pohládit dnes dítě, projevit k němu spontánně svůj vztah znamená riskovat udání minimálně z porušení osobní integrity dítěte. Jenomže dříve bylo všechno jinak, a Toufar děti miloval v tom normálním slova smyslu, miloval jejich upřímnost, otevřenost a spontánnost. Bez této hodnoty nemůže výtvarný pedagog k dítěti vůbec přistoupit, i to bylo jedním z jeho kréd, jednou z podmínek, jak hrát s dětmi onu velkou hru, kterou dětský výtvarný projev je. Nevnučovat dítěti téma, nevnučovat mu, co má kreslit a malovat, ale umožnit mu, aby pokud možno plně vyjádřilo sebe sama, neboť teprve pak může být výtvarný projev dítěte pravdivý, a v této pravdivosti spočívá hodnota a vlastní smysl dětského výtvarného projevu. Výtvarná pedagogika byla jeho celoživotním programem, který ho provázel i poté, když se paralelně s pedagogickými zájmy začala úspěšně rozvíjet i jeho vlastní umělecká tvorba. Svůj vztah k dětskému kreslení a malování nikdy nepociťoval jako něco okrajového. Právě naopak, věřil, že každý, kdo dítěti umožní tvořit, dává mu tím vzácný dar do života. Sám o tom říkával, že účelem je pěstovat v dětech lásku k výtvarnému umění, rozvíjet a tříbit smysl pro krásno, jímž se obohacuje citový i rozumový svět dítěte a zajišťuje harmonický rozvoj jeho osobnosti. Děti se věnovaly především malbě, a Toufar

je vedl k vyjádření vlastních živých zážitků, což byla jejich základní motivace.

Alois Toufar založil v roce 1945 výtvarný kroužek, který se proslavil nejen u nás, ale i ve světě. Vedl ho při základní a mateřské škole v Brtnici až do roku 1955, kdy jako vysokoškolsky studovaný pedagog přešel do Jihlavy na Pedagogický institut. V letech 1959 až 1963 byl vedoucím katedry výtvarné výchovy, a tehdy se začal intenzivněji věnovat své volné tvorbě. Do Brtnice se ale stále vracel a se svými dětmi neztrácel kontakt. V roce 1958 představil tvorbu „Brtnických dětí“ na X. kongresu kreslířů v Basileji a jeho žáci se stali chloubou českého výtvarného umění dětí a mládeže. Dokumentuje to mnoho získaných ocenění i účastí na prestižních mezinárodních soutěžích. V 50. letech minulého století indický časopis *Shankar's Weekly* v Novém Dillí vypsál světovou soutěž dětské kresby. Vyhrály ji děti z Brtnice. Další prvenství si odnesly ze Záhřebu, z Basileje, z Londýna a stříbrnou medaili získaly v mezinárodní soutěži UNESCO ve Varšavě. Státisíce diváků viděly jejich kresby v televizi, hovořil o nich náš i zahraniční rozhlas. Výtvarné práce tohoto dětského kolektivu doslova obletěly svět a reprezentovaly československou výtvarnou výchovu. Sám také organizoval nebo spoluorganizoval řadu dětských celostátních soutěží v Československu, např. Celostátní výstavu amatérského výtvarnictví (Brno, 1962), Dítě 68 na Hluboké (Hluboká nad Vltavou, 1968) a sérii výstav dětí a mládeže Prostředí života (1974–1977). Tato práce s dětmi však měla i vědecký přesah, neboť spolupracoval s odborníky, jako byli např. MUDr. Václav Morava (1933–2005), psychiatr se zaměřením na děti, mládež a rodinu, ale sám též výtvarník, nebo prof. PhDr. Marie Vítková, CSc. (1947), vedoucí katedry speciální pedagogiky na Masarykově univerzitě v Brně.

Dále se Alois Toufar věnoval také publikační činnosti. Je autorem mnoha odborných příruček z oblasti problematiky dětské malby předškolního

a školního věku, např. „Práce ve výtvarném kroužku“ (Praha, 1956) nebo, společně s V. Moravou, „Experimentální výstava Každé dítě je dítětem“ (Praha, 1968). Jeho výtvarná práce s „Brtnickými dětmi“ byla svým významem světová a nadčasová. V letech 1967–1972 vznikaly experimentální výstavy, jejichž garantem byl do roku 1969 Ústřední dům lidové umělecké tvořivosti a od roku 1970 Ústav pro kulturně výchovnou činnost v Praze. Alois Toufar se na těchto výstavách vyslovoval především k samostatnosti dítěte a k ovlivnění dítěte pedagogem. Texty k těmto výstavám byly zpracovány na základě přednášek, sborníků a úvodů do katalogů. Toufarův přínos pro výtvarnou pedagogiku předškolních i školních dětí byl u nás i ve světě ve své době zásadní, ale jeho východiska jsou platná a inspirativní i dnes. O své práci tvrdil, že nejkrásnější a nejšťastnější okamžiky v naší uchvátané a nesoustředěné době jsou pouze ty, kdy s dětmi hrajeme společnou „velkou hru“, a to je jen tehdy, když je dítě naším rovnocenným spoluhráčem, a ne pouze vykonavatelem vůle pedagoga. Jeho metoda práce s žáky byla objevná a revoluční především v tom, že je přivedl ke vnímání a chápání moderního umění jako svébytného tvůrčího výrazu, jako emocionálního otisku jedinečné individuality člověka. A dítě je v tomto směru podle něj naprosto otevřené, nezátížené vizuální zkušeností a přijímající. V dětech tím rozvíjel nejen fantazii, ale umožňoval jim i budoucí osobní kultivaci a kulturní orientaci.

Alois Toufar umělec

Žádné umělecké dílo nevznikne jen tak, bez vlivů prostředí, výchovy, intelektu. Okolnost, že se Toufar narodil na Vysočině v Brtnici, kde vyrůstal a celý život žil, nepochybně ovlivnilo i jeho tvorbu, namnoze hutnou, sevřenou, a přesto i lehce lyricky vzletnou a unášivou. Po několika desítkách let jsem přijel do Brtnice za Toufarem pedagogem, abych si prohlédl jeho rodiště i působiště, a objevil jsem

zde to, co jsem nečekal, Toufara umělce. Když jsem poprvé spatřil u jeho dcery paní Evy Šlejtrové kresby, pérovky a grafiky jejího otce, okamžitě se mi propojil jeho pedagogický přístup k dětem s jeho vlastní tvorbou, která je sice nevelká rozsahem, ale zato nesmírně silná a výjimečná. Prostředí Brtnice s impozantním *geniem loci*, Toufarův přístup k tvorbě dětí i ke své vlastní tvorbě, jejíž mimořádný význam tušil snad jen jeho přítel a mnohem známější osobnost českého výtvarného a literárního umění Ladislav Novák z nedaleké Třebíče. Na první pohled je patrné, že Toufar byl obdařen výjimečným talentem, ale také zvědavým, neklidným a zkoumajícím intelektem. Byl výrazným tvořivým duchem, a díky tomu dospěl ve svém vrcholném díle k velmi osobitému vyjádření, v němž artikuloval témata dotýkající se univerzálně lidské existence. V tom přesáhl svůj kraj, jeho zemitost, lpění na tradici, a vepsal se do zajímavé a silné kapitoly českého výtvarného umění. Aniž by významně opouštěl své rodiště, dokázal si vytvořit svůj vlastní výraz a rukopis a vyslovit se v maloměstském prostředí k naléhavým otázkám člověka. Jeho tvorbu lze pro lepší orientaci shrnout do čtyř období. V tom prvním, veskrze narativním a realistickým, ho inspirovalo bezprostřední okolí, kraj Vysočina a rodné město Brtnice, které miloval a kterému *de facto* celý život sloužil. Brtnice byla jeho alma mater, s ní byl duchovně spojený, jí se chtěl v počáteční fázi svého díla poděkovat a prostřednictvím krajinných obrazů vyznat radostný vztah k rodišti a přírodě domova. Proto jej v počáteční umělecké fázi inspirovala Mařákova krajinářská škola a tvorba krajinářů Českomoravské vrchoviny, jako byli například Oldřich Blažíček, u kterého Toufar soukromě studoval, nebo Ota Bubeníček, Antonín Hudeček a Vincenc Beneš, s nímž sdílel v pozdějším období tvorby smysl pro objem a tektoniku malířské formy. V jeho rané tvorbě nalezneme i vliv Václava Rabase, a to v jeho schopnosti vygenerovat z krajiny to podstatné a úspornými prostředky to vyjádřit v obraze.

Toufar byl samozřejmě poučený i barokní malbou, romantismem, impresionismem a expresionismem, v zásadě byl schopen jako bravurní kreslíř a pozorovatel malířsky a kreslířsky transponovat všechny tradiční východiska nejen moderního umění. Zachytit a vyjádřit v malbě realitu považoval za základ malířského řemesla, ale nikdy nesklouzl k popisnosti a manýrismu. Jeho nejznámějším obrazem z tohoto období a současně vyznáním rodnému městu jsou *Brtnické Hradčany*, olej na plátně, který patří svými rozměry 150 × 70 cm k jeho největším dílům. Námět zachycuje dominantní a historicky cenné stavby Brtnice – Valdštejnský zámek a jeden z kamenných mostů přes řeku, který zdobí sochy známého sochaře Davida Liparta narozeného též v Brtnici. Kompozice obrazu je ve zlatém řezu, jednu linii tvoří most a druhou linií je zadní část zámku. Obraz je umístěný na městském úřadě v Brtnici.

Toufar se v padesátých letech minulého století zabýval i malbou zátiší. Příznačná je například kompozice, v níž zobrazil na ubruse láhev šampaňského, skleničku, talíř s kusem masa a rohlíky. I to se dá v kontextu chmurných padesátých let číst jako ironická reakce malíře na dobu. Spojením dvou vzájemně nesourodyých spotřebních artiklů jako by se vysmál tehdejší proklamované prosperitě. U láhve šampaňského, určené pro bezstarostné okamžiky, obvykle čekáme spíš kaviár než kus obyčejného bůčku s rohlíky, které konzumoval pracující lid. Také

Alois Toufar: Zátiší, olej na plátně, 57 × 32 cm, 1953.

tento realistický obraz odkazuje k tomu, jak umělecky přemýšlel, neboť různé jinotaje ukrýval, byť jen v názvech, i do své pozdější fantazijní tvorby. Důležitým výtvarným prvkem byl pro něj i motiv stromu, který symbolizoval nejen autorův umělecký růst, ale život vůbec. Také strom plný života jednoho dne uschne a zcela se rozpadne. Podstatná je ovšem jeho vertikála, směřování vzhůru, což je pro Toufara ústřední kompoziční výrazový prvek formy, konsekventně se vztahující k obsahu. V jeho malířské tvorbě nelze opomenout ani kubizující období, což byla pomyslně jeho druhá etapa tvorby, v níž silně redukoval realitu na základní formy zobrazení nejen v duchu východisek kubismu, ale i ve snaze vytěžit z reality imaginativní charakter předlohy. Přestože se i v této tvorbě držel námětů z rodné Brtnice, například domů a historických budov, odzkoušel si v této fázi hranice mezi reálným a fiktivním, aby se posléze vydal na cestu uvolněné fantazie. Samozřejmě že ho v té době na konci padesátých a na počátku šedesátých let minulého století oslovila i výtvarná problematika jeho generace a celkové politické uvolňování a přicházející změny ve společnosti, což se v jeho tvorbě odráželo ve stále radikálnější stylizaci přírodních forem, které se postupně stávaly abstraktním výrazovým výtvarným prvkem. Motivy prorůstání téměř biologických struktur, kombinované s anatomickými strukturami částí i detailů lidských těl, koncipoval v dramatických výjevech plných odvážné představivosti a lyrické fantazie. Nebyla to ovšem jen hra a experimentování s možnostmi formy, ale šlo již o vědomé vyjádření existenciálních obsahů člověka. Přijímal podněty z poezie i hudby a byl otevřený různým uměleckým přístupům. Myšlenky surrealismu ostatně uplatňoval ve svobodné a někdy až syrové obraznosti a otevřenosti v celé své fantazijní a imaginativní tvorbě. Za vrchol experimentování se svobodným vyjadřováním lze považovat jeho kresby fixem, tzv. „autobusáže“, které vznikaly v roce 1966 během jízdy autobusem z Brtnice do Třebíče na Pedagogickou školu, kde se stýkal s Ladislavem

Novákem. Kresby v podstatě vytvářely nepravidelné otřesy autobusu, neboť nechal ruku s fixem volně kreslit po papíře. Tehdy se stal členem československé sekce hnutí Phases. V posledním období tvorby Alois Toufar rozvinul především ve svém grafickém díle v plné šíři to, co bylo jeho tvůrčí výrazovou a vnitřní silou: uvolněnou fantazii, představivost a imaginaci, a to jak po formální, tak i obsahové stránce. Tato díla lze nazvat strukturami nového či téměř apokalyptického typu, v nichž ho fascinovaly možnosti výtvarného vyjadřování, ať už to byla pouhá imaginace skvrny v rozmývaných tušových malbách či promyšlenější kresebná kompozice. Charakteristickým rysem volné grafické a kreslířské tvorby byl jeho mimořádný cit pro detail, mnohde provedený s vášnivým zaujetím. Za to zřejmě vděčí Otakaru Zeminovi, svému učiteli na Vyšší pedagogické škole v Brně, s kterým byl v kontaktu po další léta. Je

Alois Toufar: Autobusáž, 15 × 21 cm, 1965.

mimo vši pochybnost, že poslední období Otakara Zeminy, kdy opustil realismus a zcela se otevřel uvolněné fantazijní imaginaci, zřetelně ovlivňovalo i Aloise Toufara. Je to patrné jak v kompozici, tak v detailu. Otakar Zemina je ve svých abstraktních dílech obsahově více spojený s přírodou, Toufar zase s existencialitou, ale formotvorně jsou si velmi blízcí. Vliv Zeminy na Toufara je jasně prokazatelný a oba měli i podobné osudy spřízněné volbou pedagogického působení na úkor dráhy umělce. Nutno říci, že Toufar svůj zájem o detailní kresbu nikdy nepochápal v popisném naturalistickém smyslu, ale vždy jako plnohodnotnou část celku. V závěrečné fázi své tvorby se obsahově přiblížil téměř k apokalyptickým výjevům či vizím, v nichž upomínal na sebe-destruktivní tendence nejen člověka, ale světa vůbec. Zde je, zdá se, nejsilnější a nejpřínosnější, o to víc, oč více jeho příslovečný lyrismus a poetismus tlumí brutalistní výjevy provedené v kresbách, linorytech a kombinovaných technikách. Jeho lidskou zkušenost, zakoušenou za války v koncentračním táboře, zde vyvažuje jemný intelekt. V těchto výtvarných strukturách, tu více či méně abstraktních, připomínajících žíly, šlachy, tkáň nebo nervy, vyjadřuje pocity ohrožení, stejně jako rozpraskaná kůra, kořeny vyvrácených stromů nebo rozpadávající se kameny, ale i drápy, zobáky, trny a hroty symbolizují nepochybně věci bolestné a kruté, aby apelovaly na diváka svojí varovnou výstrahou. V tomto kontextu ale nelze opomenout ani motivy poupat, rozvitéch růží či obrysů dívčího těla, symbolizujících naději, lásku a radost ze života.

Posuzujeme-li tvorbu Aloise Toufara, nelze v ní nevnímat jeden důležitý a podstatný rys, a to je vliv křesťanství. Jednou z inspirativních složek totiž nebyla jen jeho bohatá imaginace, ale také osobní zkušenost, a to nejen v obecném smyslu zkušenosti životní. Nezapomeňme, že prošel koncentráky, a chmurnost i pocity ohrožení se silně promítly do jeho zralých prací. V této tvorbě lze ale objevit i jeden konkrétní a podstatný inspirativní vliv,

Alois Toufar: Předtucha, kresba, tuš, 1968.

kterým bylo duchovní prostředí, v němž vyrůstal, a které – a to je důležité – přijal. Tento vliv pak vyvažoval existenciální skepsi výrazným prvkem naděje, takže jeho tvorba až na malé výjimky nikdy nesklouzla k pesimistické dekadenci. Alois Toufar sice nebyl praktikující katolík, nicméně sdílel duchovní hodnoty dané křesťanskou vírou. V Brtnici bydlel u kostela sv. Jakuba, v kterém byl pokřtěn, jenž navštěvoval a denně ho mohl z okna svého domu vnímat. Pozorné oko si všimne obdivuhodné souvislosti, když se podívá na některé jeho grafické listy a bude bedlivě prohlížet interiér kostela. Pak spatří i vnitřním zrakem, jak formotvorná obraznost některých abstraktních kreseb a tisků konve-

nuje s barokní výzdobou chrámu, jak se prostředí, prostoupené liturgickou majestátností a svátostí, duchovně i formálně vtiskává do imaginace autora a přetavuje ji ve svébytné dílo. Pokud bychom skutečně detailně zkoumali jeho práce, pak v nich nalezneme nepochybně i přítomnost křesťanských symbolů, ať jsou to některé do kříže koncipované kompozice anebo tvary připomínající oltář, ambon či křtitelnicí.

Například na lavírované kresbě s názvem *Předtucha* z roku 1968 je v centrální části zcela zřetelně vidět kříž s Ježíšem. Vše na obrázku jakoby hoří, včetně domu na pravé straně, umístěného v pozadí u paty kříže. Pochmurný ráz uzavírá temné slunce. Jde patrně o reakci na srpnovou okupaci. Některé Toufarovy grafiky mají vůbec temnou, místy téměř ďábelskou atmosféru, přičemž světlo jako symbol naděje je to jediné, co získává svoji dominanci. Často kreslil tužkou, vytvářel oleje, akvarely, tempery, ale také suché jehly, litografie, linoryty, perokresby, frotáže a rovněž kresby na preparované hliníkové fólie, tzv. tisky z kovových fólií. Ty stojí za zvláštní pozornost, neboť ve výrazu těchto abstraktních kompozic dosáhl maximálního niterného účinku, a to světelnými kvalitami ve struktuře tisku kresby. Motivy víření či proudění v nich dosahují téměř magického světelného účinku a evokují silný dojem skoro tajemné posvátnosti. Světlo je v jeho tvorbě vůbec důležitým výrazovým i obsahovým prvkem. Jednak zřetelně modeluje tvary v kontrastech prolínání tu více tu méně abstraktních struktur a za druhé nese jasné kvality v duchu náboženské kontemplace. Pro zhodnocení díla Aloise Tofara není podstatné, zda chodil pravidelně do kostela, v jeho práci přesto nalezneme pokoru, jistotu vědomí, že tento svět se všemi tragédiemi, těžkostmi a strádáními není to konečné, že pouze spása je nekonečná, tedy to, co je nad člověkem, co ho může pozvedat z jeho vlastní smrtelnosti. Neboť Toufar se jako málokdo setkal se smrtí v té nejhorší podobě, avšak jeho dílo přesto dokáže oslovit svým humanismem,

silou apelující na člověčenství a lidství, které je bez víry odsouzeno k zániku.

Také v tomto aspektu a ohledu je volná tvorba Aloise Toufara zcela původní a autentická. Vnímáme-li v jeho tvorbě vliv křesťanství či katolicismu, nelze nezmínit jeho autorské bibliofilské dílo *Alois Toufar – Kostel sv. Jakuba v Brtnici*. Práce z posledního období jeho života se tak pomyslně vrací na začátek, a to do roku 1946, ve kterém vytvořil ručně psanou a ilustrovanou knihu. A nepochybně to bylo z úcty k rodnému městu Brtnici, katolické církvi i ke své vlastní víře. V knize podává odborné informace, pojednává o historii kostela i o historii mobiliáře, ke kterému měl odmala důvěrný vztah. Malby a kresby, které knihu provázejí, patří do jeho prvního tvůrčího období a svědčí o mimořádné pozorovatelské a výtvarné schopnosti auto-

Alois Toufar: Bez názvu, tisk z fólie, 60. léta.

ra zpřítomnit budoucím generacím jak historii, tak i její umělecké hodnoty. Toufar vytvořil v roce 1945 i olejomalbu kostela svatého Jakuba, která je v knize reprodukována. Podle místního kněze Petra Baláta, který se o reprint knihy zasloužil, lze kontinuitu jeho tvorby vidět i ve vztahu mezi závěrečnou kolorovanou kresbou knihy, což je kamenný most s brtnickým zámekem, a jeho rozměrným plátnem *Brtnické Hradčany*. To, co Toufar v knize jen skromně načrtává, dospělo později k velkému vyjádření. Jeho kniha vyšla v téměř původní podobě v nákladu 400 kusů s minimálními grafickými úpravami.

Má-li být umění nejen výpovědí o světě, v kterém žijeme, ale i něčím, co tento svět přesahuje v nějaké míře nadčasovosti, pak Toufar reprezentoval právě tento tvůrčí typ. Jeho tvorba v sobě obsahovala ještě něco, co dle mého soudu dnes umění jako takovému znatelně chybí, a to je ztotožnění tvorby umělce s jeho životem, v němž jedno vyrůstá z druhého ve vzájemném hlubokém vztahu prožívání světa. U něho, a samozřejmě i u mnohých jiných, ještě nalezneme něco silného, co lze nazvat pokorou služby, a nebylo to jen tím, že pocházel ze šesti dětí a z chudé rodiny, ale i sebekázní, kterou si vypěštoval jako pedagog v kontaktu s dětmi. Byl proto v dobrém slova smyslu dělník svého řemesla, a prokázal to nejen jako technicky zdatný kreslíř, grafik a malíř, ovládající bravurně různé způsoby výtvarného vyjadřování, ale i jako tvůrce imaginativních kompozic, v nichž uplatňoval onu fantazijní formu uměleckého myšlení, kterou tak rád obdivoval právě u dětí. Jeho přítel Ladislav Novák o něm řekl, že přirovnával opakování, kombinování a střídání přístupů i technik k točivému schodišti, stoupajícímu až k co nejúplnějšímu a nejhlubšímu vidění reality. Já bych doplnil vnitřnímu vidění reality, neboť zkušenost oka či myšlenkový záznam reálného se v posledním období Toufarovy tvorby projevovaly v jeho díle fragmentárně, útržkovitě, jako by doplňoval či dotvářel zřetelnou zkušenost vnitřními

Alois Toufar: Bez názvu, lavírovaná kresba, tuš, 21 × 33 cm, 1965.

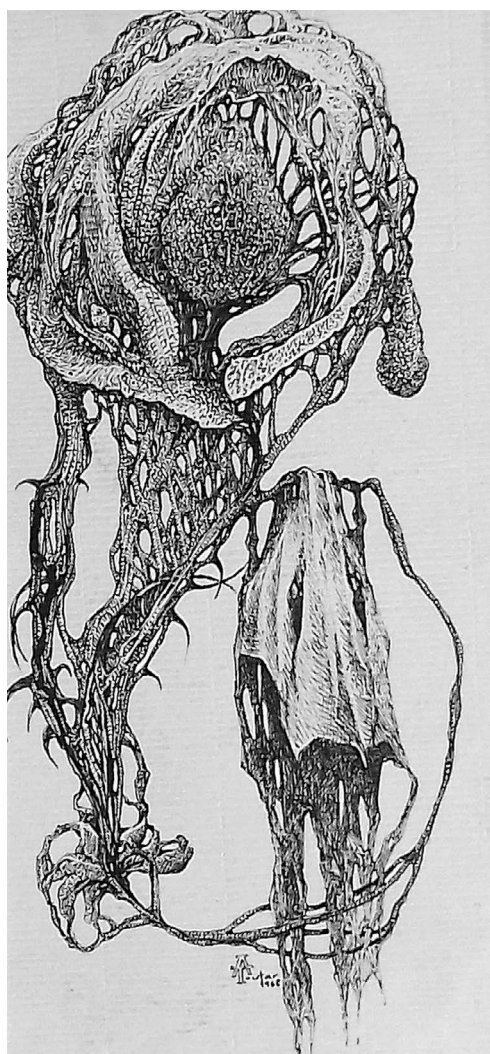
vizemi. Z tohoto důvodu také zřejmě ne všichni plně chápali jeho pozdní vrcholná díla. Toufar tvořil v ústraní mimo hlavní umělecká centra, přesto však dokázal ve svém díle syntetizovat podněty moderního umění, které ovlivňovaly jeho vývoj. Tvořil mimo hlavní proud, a přesto vystihl ducha doby. Začínal jako malíř realistických krajin z místa svého bydliště, ale později ho začala zajímat nová výtvarná problematika jeho generace. Přes stále vyhraněnější stylizaci vnější vizuální předlohy došel postupně k volné a nezávislé tvorbě, v níž uplatňoval pouze vlastní představivost. V ní byl dle mého soudu jako umělec nejvýraznější, a v ní také spočívá jeho přínos českému výtvarnému umění.

Odborné hodnocení díla Aloise Toufara

Toufarovo malířské a grafické dílo dosud nebylo odborně zhodnoceno, ponechám-li stranou sporadické články v regionálních médiích a víceméně

publicistické texty v různých katalogích, které se týkají většinou dětské výtvarné tvorby, v níž je jeho význam celkem zdokumentovaný. I zde by si ale zasloužil pečlivější a detailnější chronologii a posouzení, třeba ve formě shrnující odborné publikace na téma Alois Toufar a dětský výtvarný projev. Každopádně o Toufarovi umělci a jeho díle nevíme z odborného hlediska nic. Z přátelství Aloise Toufara a Ladislava Nováka bohužel nemáme žádný teoretický výstup, pouze text, který napsal Novák k Toufarově posmrtné výstavě v roce 1999 v Brtnici. V tomto textu se ale až na drobná hodnocení většinou jen vyznává ze svého vztahu k Toufarovi. Jistotu, velmi malou výjimku tvoří text Aleny Šlachtové k Toufarově výstavě v Kulturním středisku Blansko v roce 1977, ve kterém se ho autorka snaží nějakým způsobem přiblížit a reflektovat jeho tvorbu, ovšem způsobem velmi povšechným a shrnujícím. Cenné je, že si všímá především jeho volné tvorby, i když její text vykazuje v pohledu na Toufarovo dílo značné trhliny. Podle Aleny Šlachtové je možné poslední období jeho tvorby členit do několika vrstev: v první je kresba uvolněná, spontánní, v druhé krajně detailní, pečlivá, uzavřená, takřka miniaturní, a ve třetí velkorysá, kompozičně monumentální, leč zabíhající do výrazových mikroelementů, které jí leckdy v tom nejlepším významu tohoto slova propůjčují vzhled ornaentalizující secesní kresby. To je jistě pravda, Toufar dokázal být v tvorbě uvolněný, i ukázněný, dokázal s lehkostí kreslit podle předlohy, i zběžně a přitom výstižně načrtnout svoji představu stejně tak, jako byl schopen vytvořit precizní trpělivou kresbu. Leč v textu katalogu Toufarovy výstavy v Kulturním středisku Blansko z roku 1977 dále Šlachtová mimo jiné píše: „Naturalistické krajiny pokládá Alois Toufar za přípravu ke svému fantastickému projevu. Naturalismus ho přivedl k zájmu o detail, a geometrizující stylizace k monumentálnosti. Obojí se v jeho díle spojilo. Tato syntéza je ojedinělá a z výtvarného hlediska zajímavá.“ To, že se umělec studiem přírody – tedy snahou realisticky

zaznamenat svoji předlohu – učí abstrahovat realitu a vytvořit tím předpoklad přesvědčivosti své vlastní volné tvorby, bylo v tradici umění zcela běžné, avšak to, co Šlachtová považuje za naturalismus, byla u Toufara v počátku jeho tvorby realistická malba a kresba v tom dobrém slova smyslu. Nebyl naturalista, alespoň ne ve smyslu snahy zaznamenat či vyjádřit to podstatné z předlohy. Nenacházel zalíbení v přehnaném zesilování detailu, nesnažil se namalovat strom s každým listem, ale usiloval o to zachytit celek, výraz a identitu stromu. Bohužel Šlachtová

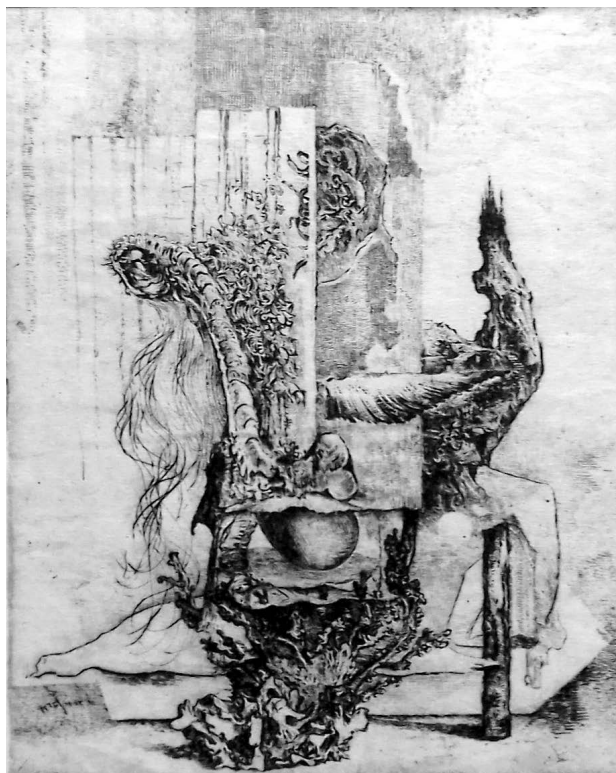

Alois Toufar: Bez názvu, litografie, asi 70. léta.

se ve svém textu nevyhnula ani ideologické optice tehdejší doby, možná i proto, aby s výstavou Aloise Toufara – jehož tvorba byla daleka socialistickému realismu – nebyly v normalizační době potíže. V katalogu píše: „Náš umělec není v ničem eklektik, jeho pojetí vyrůstá z rozporů tehdejších dějin, z rozporů výtvarného projevu a prostředí, v němž žil a pracoval. V jeho práci se objevuje idylické osamění a živelný styk s lidmi, kteří si podávají ruce.“ Šlachtová přisuzuje tvůrčí motivaci Toufara dějinně příčinný důvod, a má tím nejspíš na mysli mocensky polarizovaný svět, což je samozřejmě nesmysl. Stejně tak můžeme jen odhadovat, čím míní ony rozpory výtvarného projevu a prostředí, v němž žil a pracoval. Stejně tak ideologicky uhlazuje i jeho erotismus, když píše, že je erotismem vitality, přirozeného a zdravého přístupu ke světu. Toufarova tvorba s některými pasážemi textu Aleny Šlachtové ostře kontrastuje, vzpomenu-li například grafiky a pérovky s názvem *Prostřeno pro Hamleta*, *Z temnoty*, *Opilý koráb*, *Věčný zápas* nebo *Stroj na normalizaci* z roku 1969. Přestože byl Alois Toufar členem Svazu československých výtvarných umělců, jeho tvorba nikdy nebyla poplatná režimu, spíše naopak.

Teoretický odkaz Aloise Toufara

Velký vliv na výtvarnou a intelektuální orientaci Aloise Toufara měly teoretické úvahy Emila Filly a pak postupně i četná osobní přátelství s výtvarnými umělci. V roce 1953 se poprvé setkal s Františkem Grossem, v Brně později s Bohumírem Matalem a dalšími umělci. Měl mnoho přátel mezi teoretiky umění. V šedesátých letech minulého století se spřátelil i s naším předním teoretikem Jaromírem Zeminou, ostatně Zeminův otec, malíř Otakar Zemina, se Toufara ujal v roce 1938 na učitelském ústavu ve Znojmě. Z dalších osobností, se kterými se seznámil, jmenujme třeba prof. V. V. Štecha. Toufar byl v roce 1942 zatčen gestapem a vězněn v Osvětimi a Buchenwaldu, kde se spolu

Alois Toufar: Událost, 1974.

potkali a hovořili převážně o barokní architektuře v Čechách. Alois Toufar psal teoretické texty a příspěvky na téma výtvarného projevu dětí a pravidelně přispíval do různých výtvarných časopisů, katalogů a periodik. Uvedu například sborník textů *Pedagogické profily II. s názvem Výtvarný projev nejmenších*, který vydal Ústav pro kulturně výchovnou činnost v Praze a kde má příspěvek s názvem *Motivace a proces výtvarné práce dítěte předškolního věku*. Hlavním tématem byla pravdivost v dětském výtvarném projevu, které může dítě docílit pouze ve snaze o vyjádření svého autentického prožitku, a v hloubce tohoto prožitku spočívá ona pravdivost a přesvědčivost tvorby. Toto krédo vztahoval i na sebe, na svoji vlastní výtvarnou práci, a prizmatem této optiky nahlížel i tvorbu svých přátel a vůbec veškeré umělecké tvorby. Roli dětského výtvarného pedagoga pojímal jako přátelské a rov-

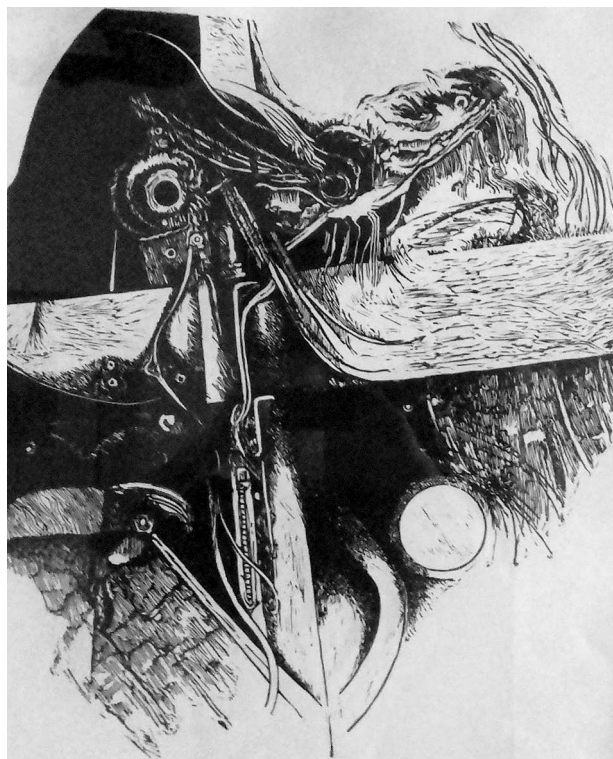
nocenné provázení a přisuzoval jí iniciační význam. Pedagog by neměl dítěti nic vnucovat, neměl by od něho nic vyžadovat, ale měl by se snažit vyvolat v dítěti opětovný prožitek již prožitého, což ho bude motivovat k tvorbě. Toto jsou základní opěrné body Toufarovy v praxi ověřené a s dětmi odzkoušené teorie, která tehdy byla nová, a o to více je platná dnes, v době, kdy je lidská přirozenost vytlačována z prostředí vnitřní autenticity a integrity technicistními vymoženostmi a náhražkami. Autorita výtvarného pedagoga je podle něj přesvědčivá a přirozená do té míry, do jaké je on sám schopen vyvolat v dětech prožitek a iniciovat tvorbu. Alois Toufar se obklopoval řadou spolupracovníků a výtvarných pedagogů, s kterými spolupracoval ve své skupině. Nejdéle to byly akademická malířka Těňa Stehlíková, profesorka Libuše Vraštilová, akademická sochařka Božena Zrzavá a tajemnicí skupiny byla od počátku akademická malířka Ludmila Karbusická. Externě se skupinou spolupracovali i pracovníci z jiných oborů, například dětský psychiatr MUDr. Václav Morava, doc. PhDr. Josef Švancara, CSc., a PhDr. Lea Švancarová, dále pak psycholog doc. PhDr. Boris Uher, CSc., obecný pedagog a psycholog doc. PhDr. Jan Fišer, CSc., a výtvarný teoretik PhDr. Jan Kříž, CSc.

Toufar nejen vlivy přijímal, ale také mnohé osobnosti ovlivnil – jako výtvarný pedagog výrazně například Františka Mertla, dnes ve Francii žijícího umělce ve světě známého pod jménem Franta, který se k Toufarovi stále hrdě hlásí, protože ho prý přivedl k myšlence být malířem. František Franta Mertl v pořadu ČT2 ze dne 5. 11. 2004 mimo jiné řekl: „Měl jsem jedno velké štěstí, že jsem měl učitele Aloise Toufara, který byl za války v koncentračním táboře, a když se vrátil, tak udělal úžasnou práci s dětmi, výstavy prakticky po celém světě, a já jsem ho měl jako učitele kresby na základní škole v Brtnici. Všiml si, že zůstávám u kresby déle než moji spolužáci. Měl nejsilnější vliv na moji práci, spolupráce byla rozhodující i pro má příští studia, a pak

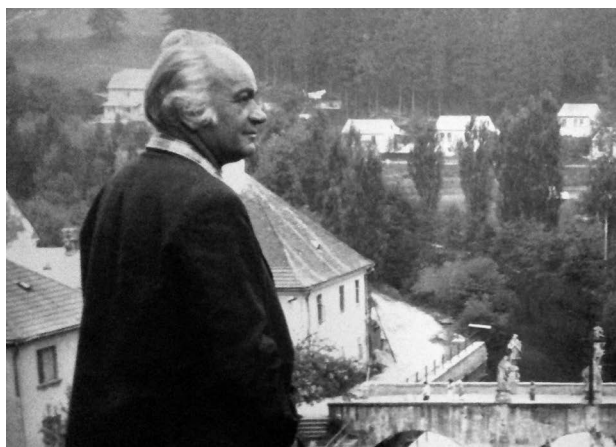
už to šlo víceméně samo.“ Mezi Toufarovy žáky patřili například ještě Stanislav Pojer, Josef Macek a sochař Eduard Klika. Toufara ovlivnila i četná osobní přátelství s výtvarnými umělci, ponejvíce zřejmě přátelství s Ladislavem Novákem. Pro Toufara byl kontakt s ním nepochybně velmi inspirativní a iniciační. Novák byl neoficiálním umělcem, jehož básně vycházely po roce 1970 jen v samizdatu, a jako malíř a tvůrce nových forem výtvarného umění často vystavoval na Západě. Toufar s ním zřejmě sdílel jistou formu outsiderství a odlišnosti od toho, co se v té době považovalo v umění za normu. Zcela jistě spojovala oba přátele tvorba, a především experimentátorství. Tradičním místem jejich setkání bývala Oblastní galerie v Jihlavě, v šedesátých letech jedna z nejzajímavějších a nejprogresivnějších mimopražských galerií vedená ředitelem Ctimírem Linhartem, což oceňovala i řada pražských kritiků a teoretiků, kteří do Jihlavy zajížděli. Toufar se právě v této galerii seznámil s Jaromírem Zeminou na jedné z jeho přednášek a stali se přáteli. S Ladislavem Novákem se Toufar nejčastěji vídal, když učil na Pedagogické škole v Třebíči. Tehdy ho navštěvoval a prohlíželi si spolu právě došlé zahraniční časopisy a publikace. Novák zahajoval Toufarovi mnoho výstav a vždy zdůrazňoval osobité a progresivní složky v jeho díle. Profesní výměna názorů obohacovala a inspirovala oba tvůrce, Toufar se nikdy nerozpakoval sdělit druhým svůj názor a téhož byl schopen i Novák. Oba spojoval asociativní a imaginativní přístup k výtvarnému umění i citlivý a zároveň odvážný intelekt. Novák prý později litoval, že Toufara horlivěji nenutil k tomu, aby své malé automatické kresby, pořízené v autobuse během cest do Třebíče, doma rozváděl do větších formátů. Než Alois Toufar v roce 1978 zemřel, měl v Brtnici dnes už neexistující ateliér v ulici Pod Zámkem, kde pracoval na velkých grafikách, o kterých byl Novák přesvědčený, že jsou jedním z vrcholů jeho díla. Ladislav Novák byl také jeden z posledních, kdo navštívil umírajícího Toufara v jihlavské nemocnici.

Závěr

Alois Toufar je znám především jako výtvarný pedagog a teoretik, zakladatel výtvarného kroužku „Brtnické děti“ a jako malíř realistických obrazů Brtnice a okolí. Avšak už velmi málo se ví, jakou uměleckou hodnotu stvořil ve svém celku, jak soustředěné a vnitřně sjednocené dílo ukryl ve své volné fantazijní tvorbě do svých linorytů, kreseb, pérovek i malých kreseb. Jako praktik a teoretik dětského výtvarného projevu za sebou zanechal stopu čitelnou, dohledatelnou a převážně zmapovanou. Jeho volná tvorba čeká na zdokumentování a zhodnocení, abychom o ní získali ucelený přehled a Alois Toufar mohl konečně zaujmout v českém výtvarném umění pozici, která mu právem náleží. Při psaní tohoto textu jsem vycházel z vlastní autorské licence, avšak řadu faktických informací jsem čerpal z ústního podání dcery Aloise Toufara Evy Šlejtrové

Alois Toufar: Problémy lásky, linoryt, 51 × 64 cm, 1975.

Alois Toufar nad Brtnicí.

a z diplomové práce „Alois Toufar v roli výtvarníka a pedagoga“ z roku 2012 od Lucie Křivánkové, která detailně a přehledně přibližuje pedagogické působení Aloise Toufara a popisuje zásadní momenty jeho života uměleckého i pedagogického.

Alois Toufar – biografie

Alois Toufar, malíř, pedagog a teoretik se narodil 28. 4. 1919 v Brtnici u Jihlavy, v místě se silným geniem loci. Podle Knihy narozených a pokřtěných byl Alois Stanislav Toufar pokřtěn v brtnickém farním kostele sv. Jakuba 7. května 1919 paterem Jiřím Fialou. Pocházel ze šesti dětí, a přesto, že od mládí projevoval výrazný výtvarný talent, zvolil dráhu pedagoga. Po vychození obecné a měšťanské školy (1925–1930, 1931–1933) začal studovat v roce 1934 na Učitelském ústavu ve Znojmě, kde se ho ujal malíř Otakar Zemina, otec významného výtvarného teoretika Jaromíra Zeminy, s kterým se Toufar později seznámil.

Toufar maturoval v roce 1938 a po krátké vojenské službě začal učitelsky působit hospitováním na školách. Začátek jeho pedagogické praxe v Popelíně v okrese Dačice přerušila válka. V září 1942 byl zatčen a přes Terezín se dostal do koncentračních táborů v Osvětimi, Buchenwaldu a Dora-Sangerhausenu. Po válce pokračuje Alois Toufar ve své celoživotní pedagogické práci, od roku 1945 jako učitel výtvarné výchovy v Brtnici, kde založil svůj slavný výtvarný kroužek „Brtnické děti“. V roce 1948 se šťastně oženil. Umělecké zkušenosti získával u malíře Oldřicha Blažička, jehož vliv je v počáteční Toufarově tvorbě zřetelný. Výtvarnou výchovu studoval na Vyšší pedagogické škole v Brně, kde složil zkoušku v roce 1955. Od roku 1959 pracoval jako vedoucí katedry výtvarné výchovy na Pedagogickém institutu v Jihlavě a v roce 1965 byl profesorem na Pedagogické škole v Třebíči. V roce 1970 se stal profesorem na Pedagogické škole v Boskovicih. Ve své pedagogické práci se zaměřoval na dětskou kresbu i malbu a organizoval řadu výstav s touto tematikou. Známý je především svou dvacetiletou činností ve vedení dětského výtvarného kroužku v Brtnici, který získal světový ohlas. Systematicky se věnoval teorii dětského výtvarného projevu, rozvoji svých pedagogických metod a umělecké tvorbě. Alois Toufar také působil v divadelních ochotnických spolcích jako jevištní výtvarník a organizoval výstavy jiných umělců. Věnoval se i typografii, především obálek katalogů. Byl členem Svazu výtvarných umělců a mezinárodní skupiny Phases. Pravidelně se účastnil členských výstav SČVU v Jihlavě, Znojmě, Třebíči, Novém Městě na Moravě a Žďáře nad Sázavou. Zemřel 17. listopadu 1978.

Jan Paul (1956), malíř, výtvarný kritik a publicista.

Z nových knih

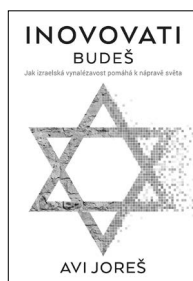
AVI JOREŠ

INOVOVATI BUDEŠ.

**JAK IZRAELSKÁ VYNALÉZAVOST
POMÁHÁ K NÁPRAVĚ SVĚTA**

Zed', váz., 328 s., 349 Kč

Kniha Inovovati budeš, bestseller přeložený do 27 jazyků, přináší poutavé příběhy zázračných izraelských inovací, které pomáhají měnit život stovkám miliónů

lidí po celé planetě. Sytí hladové, léčí nemocné, chrání bezbranné a dokáží přetvořit poušť v kvetoucí zahradu. Lékařské využívání marihuany, robotické vyšetření páteře, vysoce účinná ochrana kybernetického prostoru, zbrusu nový způsob zemědělského zavlazování, přelom ve využívání sluneční energie, jedinečný protiraketový systém, pilulka s kamerou pro vyšetření střev... To jsou jen některé z inovací, které vznikly v Izraeli. Proč se právě tato malá země uprostřed neklidného regionu stala lídrem globálních inovací? Může za to neustálá potřeba zdokonalovat se a snaha být o krok či dva před svými nepřátelsky naladěnými sousedy? Nebo je v tom něco víc, něco specificky židovského, co nutí měnit svět k lepšímu?

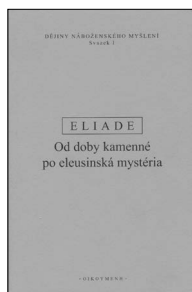
Nakladatelství Zed'
Preslova 2213/5, 150 00 Praha
www.facebook.com/knihyzed
info@knihyzed.cz

MIRCEA ELIADE

**DĚJINY NÁBOŽENSKÉHO
MYŠLENÍ I. OD DOBY KAMENNÉ
PO ELEUSINSKÁ MYSTÉRIA**

OIKOYMENH, váz., 549 s., 588 Kč

První díl *Dějiny náboženského myšlení* – proslulého díla, do něhož rumunský historik náboženství shrnul výsledky své celoživotní práce. *Od doby kamenné po eleusinská mystéria* zachycuje nejstarší vrstvy dějin náboženství lidstva – od prvních projevů v prehistorickém období přes zaniklé civilizace starého Egypta, Mezopotámie, Íránu nebo Chetitské říše až po rané fáze velkých světových náboženství na území Indie, Izraele a Řecka.

ALAIN DE LIBERA
**FILOSOFIE V OBDOBÍ
STŘEDOVĚKU**

OIKOYMENH, váz., 493 s., 488 Kč

Profesor Collège de France Alain de Libera, jehož klíčová monografie *Penser au Moyen Âge* z roku 1991 a dlouhá řada dalších objevitelských článků a knižních analýz podstatným způsobem změnila historiografii středověkého myšlení, předkládá v této knize souvislý esej o komplexní historičnosti středověké filosofie v jejích institucionálních a politických

rámcích. De Liberaova kniha je významnou měrou zaměřena polemicky proti obvyklým synoptickým prezentacím „středověkého myšlení“ v singuláru; autorovým úmyslem rozhodně není podat učebnicově vyrovnaný přehled všech významných postav a témat. Jeho hlavní snahou je představit různé konstelace toho, jak staletími označovanými za středověká procházelo antické dědictví a získávalo – v křesťanském, islámském i židovském kulturním prostředí – nové akcenty a podoby.

OIKOYMENH
Černá 3, 110 00 Praha 1
tel.: 224 930 310/212

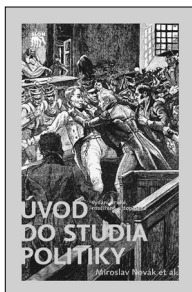
Prodej pro veřejnost každý čtvrtek
mezi 9.30 a 16.30

15% sleva, 20% sleva pro studenty
www.oikoymenh.cz
distribuce@oikoymenh.cz

MIROSLAV NOVÁK ET AL.
ÚVOD DO STUDIA POLITIKY
SLON, váz., 925 s., 749 Kč

Druhé vydání úspěšné učebnice obsahuje přepracované kapitoly a je rozšířeno o dvě nové. Tato učebnice je určena zejména vysokoškolským studentům sociálních a humanitních věd. Jde o práci kolektivní a svým pojetím i rozsahem

v českém prostředí ojedinělou. Je rozdělena do čtyř částí. V první části je politika vykládána očima nejrozličnějších disciplín – od politologie přes filosofii, psychologii, antropologii, právo, geografii a ekonomii až po historii. Obsahem druhé části jsou úvody do vybraných subdisciplín politické vědy, jako je komparativní politologie, teorie mezinárodních vztahů a správní věda. Ve třetí části jsou zpracovány úvody do kvantitativních a kvalitativních metod v politické vědě, včetně tzv. kvalitativní srovnávací analýzy. Čtvrtá část pak pojednává o některých velkých tématech politiky, jako jsou stranické a volební systémy, národy a nacionalismus nebo demokracie a nedemokratické režimy. Učebnice tvoří vnitřně propojený celek, i když se názory, pojetí nebo hodnocení autorů jednotlivých kapitol od sebe mohou poněkud lišit.

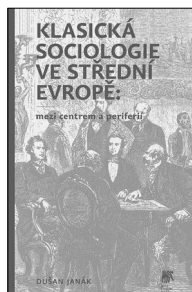
DUŠAN JANÁK
KLASICKÁ SOCIOLOGIE
VE STŘEDNÍ EVROPĚ.
MEZI CENTREM A PERIFERIÍ
 SLON, brož., 378 s., 395 Kč

Kniha nahlíží na sociologii ve střední Evropě před druhou světovou válkou postupně ze čtyř vzájemně se doplňujících úhlů pohledu: z pohledu dějin institucí, z perspektivy historické sociologie vědění, dějin idejí a z pozice sociologické teorie. Autor člení látku do čtyř tematických okruhů: Přibližuje institucionalizaci oboru ve střední Evropě v porovnání s vývojem v zemích

na západě i na východě. Srovnává národní sociologické diskursy pomocí obsahové analýzy dobových sociologických časopisů. Porovnává díla klíčových teoretiků. Využívá klasické koncepce pro řešení některých soudobých teoretických problémů. V kombinaci s komparativním přístupem ke zkoumané látce kniha přináší plastický obraz klasické sociologie ve střední Evropě.

VĚRA KUČAŘOVÁ A KOL.
ČESKÁ RODINA NA POČÁTKU
21. STOLETÍ. ŽIVOTNÍ PODMÍNKY,
VZTAHY A POTŘEBY
 SLON, brož., 300 s., 299 Kč

Kniha přináší analytický pohled na české rodiny a jejich proměny od počátku tisíciletí. Sleduje každodenní život rodin, jejich potřeby, problémy a faktory, které mohou fungování a soudržnost rodin ohrožovat. Autorky věnují pozornost rovněž vztahům v rodině a plnění jejich výchovných funkcí v době proměnlivých společenských a ekonomických podmínek, jakož i formám společenské podpory rodin v různých oblastech života. Kniha je určena odborné veřejnosti, představitelům státní správy a samosprávy nebo profesionálům v oblasti služeb pro rodiny. Může být i význam-

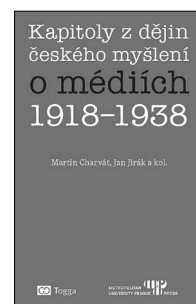

ným zdrojem informací pro studenty společenských věd. Zajímavé souhrnné informace o životě rodin v ní nalezne i širší veřejnost.

Sociologické nakladatelství (SLON)
 Jilská 1, 110 00 Praha 1
 tel.: 222 220 025
 www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

MARTIN CHARVÁT,
JAN JIRÁK A KOL.
KAPITOLY Z DĚJIN ČESKÉHO
MYŠLENÍ O MÉDIÍCH 1918–1938
 Togga, brož., 200 s., 230 Kč

Kniha nabízí sondy do českého myšlení o (masových) médiích mezi lety 1918 až 1938, její kapitoly jsou v převážné většině nesené formou „případových“ studií, kdy se autoři zaměřují na specifický fenomén v rámci toho kterého masového média. Následná analýza si klade nárok na ukotvení daného jevu v kontextu tendencí myšlení o tom, jaká je charakteristika daného média, co jej činí signifikantním, jaká je jeho konstitutivní úloha. Materiál, z něhož autoři vycházejí, je různorodý: na jedné straně se jedná o knihy či stať nebo časopisecké polemiky, které se explicitně obrací k tematizaci daného média, anebo o ty tištěné materiály, jež ohledávají nastíněné téma spíše implicitně.

Togga
 Radlická 48, 150 00 Praha 5
 www.togga.cz, knihy@togga.cz

Prague Writers' Festival spisovatelů Praha 2019

Beauty Saves the World
Krása spasí svět

Simone Weil

16. — 20. říjen | October

www.pwf.cz

Patrizia Cavalli Itálie

Michael Cunningham USA

Junot Díaz USA

James Gabbe USA

Germaine Greer Austrálie

Arnon Grunberg Nizozemí

Alma Guillermoprieto Mexiko

Nancy Huston Kanada

François Jullien Francie

Sandy Gotham Meehan USA

Jan Němec ČR

Astrid Myers Rosset USA

David Zábanský ČR

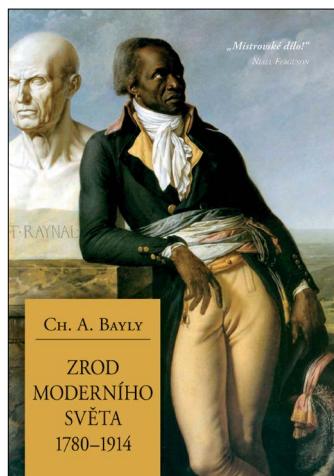
Všechny pořady simultánně tlumočeny.

MINISTERSTVO
KULTURY

© Josef Šima

CHRISTOPHER ALAN BAYLY

Zrod moderního světa 1780–1914 Globální spojitosti a srovnání

Vlivná a oceňovaná práce britského historika pojednává o tzv. dlouhém 19. století v globální perspektivě. Autor ukazuje, jaký vliv měly události v Asii, Africe a Jižní Americe na evropské a americké dějiny. A naopak, jaký dominový efekt měly krize jako evropské revoluce nebo americká občanská válka ve zbytku světa. Kniha neopouští žádnou z velkých témat 19. století, kterými jsou např. vznik moderního státu, industrializace, liberalismus, socialismus, imperialismus nebo růst světových náboženství. Je mimořádným počinem autora, že zachytil „zrod moderního světa“ nikoli jako něco, co někteří lidé způsobili jiným, znevýhodněným nebo méně schopným, nýbrž jako řadu transformací, na nichž se podílela většina obyvatel světa a k nimž přispěli ne jako pouhé trpné objekty nebo oběti úspěchu jiných, ale jako aktivní, nezávislí a tvořiví činitelé. Bayly toho nedosáhl proklamováním jednoduchého nebo zjednodušujícího vzorce, a už vůbec ne zplošťováním charakteru a vlastností populací, kultur a generací do šedé masy univerzálních „trendů“, ale přesným a nestranným popisem neobyčejného záběru lidských činů, představ a proměn. Jedná se skutečně o historii moderního světa v té nejlepší podobě.

Formát B5, vázané, 572 stran, 498 Kč

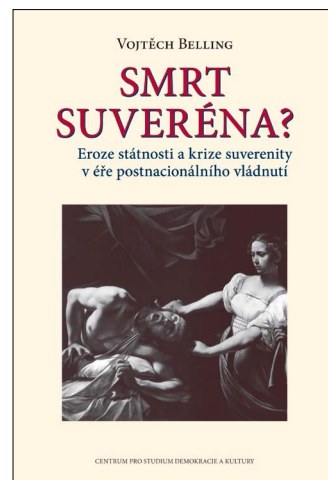
VOJTĚCH BELLING

Smrt suveréna?

Eroze státnosti a krize suverenity v éře postnacionálního vládnutí

Monografie se zabývá otázkou, nakolik jsou pojmy státu, státnosti a suverenity odsouzeny k zániku v kontextu procesů proměny, kterými procházejí současné společnosti a politické systémy. Ukazuje, že odpověď na tuto otázku vyplývá z toho, jaký obsah je těmto pojmům přisuzován, což navazuje na to, jakým způsobem je jednotlivými aktéry konstruován obraz sociální reality. Pojmy státu a suverenity byly od počátku spojeny s určitým způsobem vnímání této reality typickým pro éru modernity. Jejich současné zpochybňování není ani tolik výrazem proměny „objektivní“ reality jako takové, jak se někdy zdá, nýbrž proměny jejího vnímání a rozšířením alternativních konceptů. Kniha ukazuje, v jakém myšlenkovém kontextu jsou tyto koncepty zakotveny a s jakými konsekvencemi jsou spojeny. Zároveň se podrobně zabývá otázkou, nakolik nadnárodní integrace zpochybňuje relevanci pojmů státu a suverenity. V neposlední řadě se zabývá problematikou výjimečného stavu jako ultimátního nástroje zachování státnosti tváří v tvář jejímu ohrožení.

Vázaná, 320 stran, 349 Kč

FABRICE HADJADJ

Když je všechno na cestě ke zkáze Úvahy o konci a cíli kultury a modernity

Eseje a přednášky sebrané v této knize krouží kolem tématu krize, proměny či dokonce zkázy světa. Autor si všímá především toho, jak se v současných apokalyptických náladách, které přicházejí po staletích moderní víry v pokrok a světlé zítřky, rodí nové ideologické představy o „spáse světa“ a jak tyto ideologie ohrožují lidskost člověka. Podrobně to dokládá např. na hlubinné ekologii, která si přeje vymření druhu homo sapiens, nebo alespoň jeho návrat do pralesa, na náboženském fundamentalismu, který se chce vrátit před moderní dobu a násilím zorganizovat svět podle svatých knih, nebo na technokratickém utopismu, který vidí záchranu v příchodu kyborga – člověka propojeného s počítačem. Fabrice Hadjadj bere současnou krizi velmi vážně. Chápe ji však jako příležitost, dokonce jako „milost“, díky níž se můžeme osvědčit jako křesťané, jako ti, kdo hájí lidskost člověka, jako ti, kdo jsou pro druhé naději v neradostném čase.

Brož., 172 stran, 248 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

